

Draagvlak op de helling

*De invloeden op de ontwikkeling van het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking
in de samenleving en politiek van Nederland en het Verenigd Koninkrijk
in de periode 1998-2013*

Coendert Slendebroek

3538974

Master Internationale Betrekkingen in Historisch Perspectief

Scriptiebegeleider: Peter Malcontent

Augustus 2013

Nald

in samenwerking met

**Overcoming poverty is not a gesture of charity
It is an act of justice**

Nelson Mandela tijdens de campagne Make Poverty History in 2005

Voorwoord

Voor u ligt mijn scriptie 'Draagvlak op de helling'. Deze scriptie is geschreven als onderdeel van de master Internationale Betrekkingen in Historisch Perspectief en geldt als laatste onderdeel op weg naar een mastertitel.

Het is het eindproduct van een denk- en werkproces dat ging over hoge bergen en diepe dalen, waarbij het interviewen van *stakeholders* binnen de ontwikkelingssector toch het hoogste punt was. Ik wil hierbij de geïnterviewden hartelijk danken voor de tijd die zij beschikbaar hebben gesteld en de kennis en inzichten die zij met mij hebben willen delen. Het bezig zijn met mijn favoriete onderwerp tijdens deze master – ontwikkelingssamenwerking - en de koppeling met mijn grootste interesse – verschillen en oorzaken tussen culturen – tijdens mijn Bachelor Geschiedenis was een uitdaging maar ook erg boeiend en interessant. Het feit dat het onderwerp van deze masterthesis voortvloeide vanuit mijn stage bij ICCO, waardoor de scriptie tevens een praktische waarde kreeg, was daarnaast erg motiverend.

Als eerste wil ik daarom mijn stagebegeleiders Jonathan en Manon bedanken voor deze mogelijkheid, voor de intensieve, interessante en leuke begeleiding tijdens mijn stage bij ICCO en voor de inspiratie en motivatie tijdens het schrijven van deze scriptie. Daarnaast wil ik mijn scriptiebegeleider Peter Malcontent bedanken voor de positief kritische begeleiding, de tips en de mogelijkheid om – ook gedurende de zomervakantie – advies te vragen tijdens het schrijfproces. Ik wil Jeannette Meints en Anneloes Kuiper bedanken voor het grondige nakijkwerk tijdens hun laatste dagen vakantie en mijn ouders voor hun steun tijdens mijn studie. Als laatste gaat mijn grote dankzegging uit naar mijn vriendin, klankbord en toekomstig vrouw Marijke Kingma, voor haar motiverende woorden, de feedback en haar aanhoudende bemoediging tijdens het schrijfproces.

Ik wens u veel plezier met het lezen van deze scriptie.

Coendert Slendebroek

Utrecht, augustus 2013

Samenvatting

Het Nederlandse draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking neemt af, zo concludeert het Centraal Bureau voor de Statistiek. Al een aantal jaar is er in zowel de samenleving als de politiek een discussie gaande over de effecten en de zin van ontwikkelingssamenwerking. Ook in het Verenigd Koninkrijk wordt dit debat in de samenleving en de politiek gevoerd. De Nederlandse regering heeft zowel in 2010 als in 2012 besloten te bezuinigen op het budget voor ontwikkelingssamenwerking, terwijl de regering in het Verenigd Koninkrijk besloot het budget de komende jaren te verhogen. In dit onderzoek staat daarom de vraag centraal hoe het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking zich in de Nederlandse samenleving en die van het Verenigd Koninkrijk ontwikkeld heeft en hoe het verschil in huidig beleid tussen de beide regeringen van deze landen te verklaren is. Er wordt onderzocht welke invloeden van belang zijn geweest bij de ontwikkeling van het draagvlak. Om deze onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden zal een literatuurstudie plaatsvinden en kwalitatief onderzoek worden gehouden in de vorm van face-to-face interviews met verschillende stakeholders binnen de ontwikkelingssector.

Het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking in Nederland is verzwakt, zowel in de politiek als in de samenleving. Het negatieve beeld van ontwikkelingssamenwerking in de samenleving versterkte door verhalen over corruptie en de verspilling van ontwikkelingsgeld. Deze discussie heeft de bodem gelegd en toen de economische crisis insloeg is dit reden geweest om te pleiten voor het verlagen van het budget voor ontwikkelingssamenwerking. De politiek zette na diverse verkiezingen steeds in op een nieuw beleid, waarin economische perspectieven steeds belangrijker werden. De politiek werd veel beïnvloed door het publieke debat. Er was veel ruimte voor de stem van het publiek door de snel opeenvolgende verkiezingsronden door vroegtijdig gevallen kabinetten. De publieke discussie over ontwikkelingssamenwerking speelde zich met name af in de media en richtte zich met name op de negatieve kanten met als belangrijkste pleitbezorger Arend Jan Boekestijn. Hierbij stonden de economische ontwikkelingen vaak centraal. De globalisering heeft een belangrijke invloed uitgeoefend op het draagvlak in de Nederlandse samenleving, omdat men hierdoor geneigd was zich op de eigen verworvenheden en het interne te richten en het buitenland – waarmee ook ontwikkelingssamenwerking – minder belangrijk werd. Er is veel kritiek op de rol van ngo's, die zich te lang afzijdig hebben gehouden van de discussie in politiek en samenleving en uiteindelijk meegegaan zijn in het debat over meetbaarheid. De media ontbrak het aan kennis en inschattingsvermogen om het debat over ontwikkelingssamenwerking op waarde te schatten.

Het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking in het Verenigd Koninkrijk is aan verandering onderhevig geweest. Het draagvlak in de politiek is echter steeds sterker geworden, onder andere door de invloed die het *Department for International Development* op het regeringsbeleid heeft gehad. Hierdoor is ontwikkelingssamenwerking breed gedragen in de politiek. De commitment van de regering is de oorzaak dat er niet werd bezuinigd. Dit werd gemotiveerd zowel vanuit het morele perspectief als het perspectief van eigenbelang. Het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking kende een gelijke ontwikkeling als in Nederland, maar de samenleving werd middels door campagnes

meer betrokken bij ontwikkelingssamenwerking. Gekozen regeringen waren lang aan de macht waardoor er meer tijd was om gekozen beleid uit te voeren en de publieke stem daarbij minder een rol speelde. De regering zag het als een belangrijke taak om de samenleving te informeren en betrekken bij ontwikkelingssamenwerking, onder andere door het onderwijs. Het bleek echter lastig om de samenleving – hetzij door het onderwijs, hetzij door campagnes – te informeren over ontwikkelingssamenwerking en het lukt het vaak niet om meer dan een oppervlakkige boodschap over te brengen. In de media van het Verenigd Koninkrijk was sprake van een objectief en krachtig debat over ontwikkelingssamenwerking, waaraan zowel voor- als tegenstanders intensief deelnemen. Daarnaast sprak het idee van het Verenigd Koninkrijk als wereldleider in de ontwikkelingssamenwerking de samenleving erg aan, zeker gezien het verleden van het Verenigd Koninkrijk als wereldmacht.

Concluderend kan gesteld worden dat de rol die de politiek en de media hebben gespeeld in de ontwikkeling van het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking in beide landen erg verschillend is geweest. In de Nederlandse media was sprake van een veelal eenzijdig debat, waarbij het de media de achtergrondkennis ontbrak om de discussie goed in te schatten. De politiek is ook meegegaan in deze discussie en was minder overtuigd van het belang van ontwikkelingssamenwerking in een globaliserende wereld. In de media van het Verenigd Koninkrijk was sprake van een meer gelijkwaardig debat, gevoerd door gespecialiseerde journalisten met achtergrondkennis. Daarnaast kende de politiek een commitment gedurende langere tijd van zowel de regering onder Blair en Cameron aan ontwikkelingssamenwerking, en heeft het DFID een belangrijke rol gespeeld door de politiek te beïnvloeden positief te denken over ontwikkelingssamenwerking. In de samenleving van het Verenigd Koninkrijk en Nederland heeft het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking zich op een zelfde manier ontwikkeld. Door de samenwerking tussen de ngo's in het Verenigd Koninkrijk tijdens de MPH campagne is het deze ngo's wel meer gelukt aandacht voor ontwikkelingssamenwerking te vragen dan de ngo's in Nederland. Als laatste heeft de globalisering een belangrijke rol gespeeld. In Nederland lijkt een soort angst voor het buitenland te zijn ontstaan onder invloed van het populisme, waardoor onder andere ontwikkelingssamenwerking als minder belangrijk wordt beschouwd. In het Verenigd Koninkrijk is het besef dat alles in de wereld met elkaar verbonden veel groter, vooral in de politiek en media. Daardoor is ontwikkelingssamenwerking een belangrijk onderwerp. In Nederland zal men gaan beseffen dat het belangrijk is om onderdeel uit te maken van de grotere wereld en hierin samen moet werken om wereldwijde problemen op te lossen, omdat dit beter is voor het eigen land. Ontwikkelingssamenwerking zal deel uit maken van dit bredere mondiale burgerschap.

Inhoudsopgave

Lijst met afkortingen	Pagina 8
Hoofdstuk 1 – Inleiding	Pagina 9
1.1 Oriëntatie op het onderwerp	
1.2 Probleemstelling	
1.3. Rechtvaardiging van de probleemstelling	
1.4 Verantwoording en methode	
Hoofdstuk 2 - Het draagvlak in Nederland	Pagina 16
2.1 De ontwikkeling van het draagvlak in de Nederlandse politiek en samenleving	
2.1.1 Het rapport <i>Assessing Aid</i> , 1998	
2.1.2 Europese tendensen in de jaren '90	
2.1.3 Wisseling van de wacht in de Nederlandse politiek, 1998-2002	
2.1.4 De wisseling van de wacht en de invloed op het publieke domein, 1998-2002	
2.1.5 De eeuwwisseling en de uitwisseling tussen politiek en samenleving, 2002-2007	
2.1.6 De opkomst van particuliere initiatieven, 2000-2009	
2.1.7 Het debat over ontwikkelingssamenwerking, 2007-2010	
2.1.8 De kabinetten Rutte, 2010-2013	
2.1.9 Conclusie	
2.2 Analyse ontwikkeling draagvlak	
2.2.1 Het triumviraat van ngo's, overheid en media	
2.2.2 De opkomst van het populisme en beeldvorming van ontwikkelingssamenwerking	
2.2.3 De invloed van de economische crisis	
2.2.4 Globalisering en verandering in de samenleving	
2.2.5 De toekomst van ontwikkelingssamenwerking	
2.2.6 Conclusie	
Hoofdstuk 3 - Het draagvlak in het Verenigd Koninkrijk	Pagina 56
3.1 De ontwikkeling van het draagvlak in politiek en samenleving van het Verenigd Koninkrijk	
3.1.1 De rol van het <i>Department for International Development</i> , 1997-2013	
3.1.1.1 Oprichting van <i>Department for International Development</i> en <i>Clare Short</i>	
3.1.1.2 Veranderingen door het <i>DFID</i> en de invloed op ontwikkelingssamenwerking	
3.1.1.3 Draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking en het functioneren van <i>DFID</i>	
3.1.1.4 Het <i>DFID</i> en de discussie in kranten	
3.1.2 De campagne <i>Make Poverty History</i> , 2005	
3.1.3 De conservatieven aan de macht, 2010-2013	

3.1.4 Het betrekken van de samenleving bij ontwikkelingssamenwerking, 2011-2013

3.1.5 Conclusie

3.2 Analyse ontwikkeling draagvlak

3.2.1 Het triumviraat van ngo's, overheid en media

3.2.2 De invloed van onderwijs, de economische crisis en globalisering op het draagvlak

3.2.3 De toekomst van ontwikkelingssamenwerking

3.2.4 Conclusie

Hoofdstuk 4 – Conclusie

Pagina 82

Bibliografie

Pagina 86

Lijst met afkortingen

BNP	Bruto Nationaal Product
CDA	Christen Democratisch Appèl
CDR	Centre for Development Research
CEO	Chief Executive Officer
CGD	Center for Global Development
CIDIN	Centre for International Development Issues Nijmegen
D66	Democraten 66
DAC	Development Assistance Committee
DEA	Development Education Association
DFID	Department for International Development
G8	Groep van acht vooraanstaande industriële staten
ICCO	Interkerkelijke Coördinatie Commissie Ontwikkelingssamenwerking
IMF	Internationaal Monetair Fonds
IOB	Inspectie Ontwikkelingssamenwerking en Beleidsevaluatie
IPPR	Institute for Public Policy Research
MFP	Medefinancieringsprogramma
MPH	Make Poverty History
MVO	Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen
NCDO	Nationale Commissie voor Internationale Samenwerking en Duurzame Ontwikkeling
NGO	Non-governmentele organisatie
ODA	Official Development Assistance
ODA	The Overseas Development Administration
ODI	Overseas Development Institute
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
PvdA	Partij van de Arbeid
PVV	Partij voor de Vrijheid
SP	Socialistische Partij
UNDP	United Nations Development Programme
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
VN	Verenigde Naties
VVD	Volkspartij voor Vrijheid en Democratie
WTO	World Trade Organisation
WWR	Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid

Hoofdstuk 1 - Inleiding

1.1 Oriëntatie op het onderwerp

Het Nederlandse draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking neemt af, zo concludeerde het Centraal Bureau voor de Statistiek in haar Nationaal Kiezersonderzoek na afloop van de Tweede Kamer verkiezingen in september 2012.¹ Al enige jaren is er een discussie aan de gang in zowel de Nederlandse samenleving als in de politiek over het nut van ontwikkelingssamenwerking. De afgelopen jaren hebben verschillende onderzoeken over de wijze waarop het ontwikkelingsgeld werd besteed en de salarissen van directeuren van non-gouvernementele organisaties (ngo's) de discussie aangewakkerd.² Hoewel ontwikkelingssamenwerking vaker onderwerp van discussie was, werd de discussie onder invloed van de economische crisis zowel in de politiek als in de samenleving steeds vaker en steviger gevoerd. Uit het jaarlijks onderzoek 'Nederlanders & Mondiaal Burgerschap' van de Nationale Commissie voor Internationale Samenwerking en Duurzame Ontwikkeling (NCDO) bleek dat in 2012 48% van de Nederlanders van mening was dat het overheidsbudget voor ontwikkelingssamenwerking moest worden verkleind. In 2006 was dit volgens het NCDO nog 37%. Ook uit onderzoek van het Centraal Bureau voor de Statistiek bleek dat het draagvlak voor ontwikkelingshulp afnam. In 2012 wilde slechts 22% van de stemgerechtigden dat het budget voor ontwikkelingssamenwerking omhoog ging, terwijl in 2006 bijna de helft van de stemgerechtigden dit nog wilde.³

De Nederlandse politiek lijkt deze trend te volgen. Paul Hoebink sprak in zijn inauguratierede bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar Ontwikkelingssamenwerking aan de Radboud Universiteit Nijmegen in 2009 over de nadruk die eerder binnen de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking lag op de dominee-rol. De meningen in de samenleving en de politiek leken steeds meer te kantelen naar het aannemen van de koopman-rol, waarbij vooral economische samenwerking en belangen centraal staan in plaats van het ethisch-humanitaire motief.⁴ Het kabinet Rutte I bezuinigde in 2010 flink op ontwikkelingssamenwerking en het kabinet Rutte II, dat na de verkiezingen van 2012 geformeerd werd, zette dit door. In het beleid van Rutte II ligt de nadruk op de koopman-rol, waarbij het ontwikkelen van een handelsrelatie met (voormalige) ontwikkelingslanden centraal staat. De ontwikkeling binnen landen is vooral iets wat deze landen zelf moeten oppakken, waarbij Nederland een ondersteunende rol kan spelen door onder andere de inzet van bedrijven en investeringen.⁵ De bezuinigingen van Rutte II zijn een trendbreuk met de afgelopen decennia, omdat niet langer voldaan zal worden aan de zogenoemde norm van *official development assistance* (ODA). De ODA-norm is de inspanningsverplichting die verschillende Westerse landen hebben afgesproken

¹ Centraal Bureau voor de Statistiek, 'Nationaal Kiezersonderzoek 2012: tevredenheid met democratie blijft hoog', <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/overheid-politiek/publicaties/artikelen/archief/2013/2013-006-pb.htm> (geraadpleegd op 13 februari 2013)

² J. Rooijackers, 'Wilde Ganzen en Particuliere Initiatieven gaan positieve kanten ontwikkelingssamenwerking benadrukken' (versie 8 februari 2013) <http://www.viceversaonline.nl/2013/02/wilde-ganzen-en-particuliere-initiatieven-gaan-positieve-kanten-ontwikkelingssamenwerking-benadrukken/> (geraadpleegd op 7 mei 2013).

³ NCDO, *Barometer Internationale Samenwerking 2006* (Amsterdam 2006).; NCDO, *Nederlanders & Mondiaal Burgerschap 2012* (Amsterdam 2012).

⁴ P. Hoebink, 'Een wereld vanuit de polder: gedachten over de Nederlandse identiteit en de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking', inaugurele rede (16 april 2009);

P. Hoebink, 'Hoe de koopman de dominee versloeg', *Internationale spectator* 60(11) (2006) 578-584.

⁵ Ministerie van Buitenlandse zaken, 'Beleidsnota: Wat de wereld verdient: Een nieuwe agenda voor hulp, handel en investeringen' (versie 05-04-2013) <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/notas/2013/04/05/wat-de-wereld-verdient-een-nieuwe-agenda-voor-hulp-handel-en-investeringen.html> (geraadpleegd op 14 augustus 2013) 4-6.

om 0,7% van het jaarlijks Bruto Nationaal Product (BNP) aan ontwikkelingssamenwerking te besteden.⁶

In 1995 stelde toenmalig VVD-leider Frits Bolkestein al dat de Nederlandse politiek achterliep op de gevoelens in de samenleving door vast te houden aan de hoogte van het budget voor ontwikkelingssamenwerking, dat toen op 0,81% van het BNP lag.⁷ In de samenleving was het besef volgens Bolkestein allang doorgedrongen dat het gegeven geld niet altijd op de goede plek terecht kwam.⁸ Dit bleek het begin te zijn van een discussie die nog vele jaren zou duren, waarbij de onduidelijkheid over de uitvoering en het effect van het beleid voor ontwikkelingssamenwerking de discussie beheerste. In de politiek werd het tijdperk na minister voor Ontwikkelingssamenwerking Jan Pronk (1989-1998) niet voor niets gekescherend de 'ontpronking' genoemd, waarbij het belangrijk was de ontwikkelingslanden niet vast te binden aan bepaalde voorwaarden tot verandering om zo geld te kunnen ontvangen. Kortom, een andere manier van het besteden van het budget voor ontwikkelingssamenwerking werd belangrijk gevonden door de opvolgers Herfkens en Van Ardenne.⁹ De effectiviteit van ontwikkelingssamenwerking kwam centraal te staan en de wereld van ontwikkelingssamenwerking werd overstelpt met de vraag om de effectiviteit van ontwikkelingssamenwerking aan te tonen. Onder leiding van politici als Geert Wilders en Rita Verdonk ontstond een zeer negatieve houding ten overstaan van ontwikkelingssamenwerking.¹⁰ Ontwikkelingssamenwerking werd bestempeld als 'zinloos' en zou ten koste gaan van de hardwerkende belastingbetaler, die ook nog eens geen idee had waar het geld precies terecht kwam.¹¹

De publieke opinie werd de afgelopen jaren gedomineerd door het debat over de hoogte van het overheidsbudget voor ontwikkelingssamenwerking. De steun om dit budget op hetzelfde niveau te houden of te verhogen blijkt de afgelopen jaren te zijn afgenomen. De steun voor ontwikkelingssamenwerking op zich – dus het idee om andere mensen die het minder hebben te helpen en te steunen – bleef echter onverminderd groot.¹² De scepsis over de manier waarop het overheidsgeld voor ontwikkelingssamenwerking besteed werd is gegroeid. Meer dan vroeger is er de afgelopen decennia openlijk getwijfeld aan het nut en de effectiviteit van ontwikkelingssamenwerkingsorganisaties en de relatie die de overheid aangaat met landen en/of bedrijven als het gaat om ontwikkelingssamenwerking. De media hebben hierin een belangrijke rol gespeeld en het aantal boeken dat over ontwikkelingssamenwerking is verschenen heeft bijgedragen

⁶ J. van Donk en V. Nigten, 'Regeerakkoord over IS: Internationale Samenwerking: meer coherentie, minder geld', <http://www.ncdo.nl/regeerakkoord-over-internationale-samenwerking>. (geraadpleegd op 7 mei 2013).

⁷ J. Nekkers en P. Malcontent, *De geschiedenis van vijftig jaar Nederlandse ontwikkelingssamenwerking, 1949-1999* (Den Haag, 1999).;

M. Dierikx, *Nederlandse ontwikkelingssamenwerking. Bronnenuitgave* (Den Haag, 2002-2009), 400.

⁸ E. Nysingh en H. Rottenberg, 'Bolkestein hoopt met kritiek op lange-termijneffect VVD wenst geen crisis over ontwikkelingshulp', *De Volkskrant*, 14 februari 1995.

⁹ F. Haan en E. Nysingh, 'Ontpronken met Herfkens ; Pronk en het paternalisme', *De Volkskrant*, 7 november 1998, 49.

¹⁰ Fogteloo, M, 'De minister wil ontpronken; Brand op Ontwikkelingssamenwerking' (versie 1 mei 2004)

<http://www.groene.nl/2004/18/de-minister-wil-ontpronken> (geraadpleegd op 14 augustus 2013).

¹¹ R. du Pré, 'Oproep binnen VVD tot rechtser koers', *De Volkskrant*, 3 juli 2004.;

Algemeen Nederlands Persbureau, 'Koenders vindt plan van Verdonk ernstig', *Trouw*, 4 april 2008.

¹² G. Wilders, 'Weg met de ontwikkelingshulp', http://www.pvv.nl/index.php?option=com_content&task=view&id=327&Itemid=6 (geraadpleegd op 7 mei 2013).

¹³ E. van den Berg en I. de Goede, *Particuliere initiatieven in ontwikkelingssamenwerking; een casestudy naar nieuwe verbanden in de Nederlandse civil society* (Den Haag, 2012), 36.

aan de discussie binnen het publieke domein.¹³ Het is – zoals de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) in haar rapport 'Minder pretentie, meer ambitie' het bestempelde – een debat waarin op het scherpst van de snede fundamentele vragen gesteld en bediscussieerd werden en 'voorbeelden graag uit hun verband worden gerukt en waarin stereotypen niet van de lucht zijn'. Het WRR constateerde dat kritiek op ontwikkelingssamenwerking zelf een miljoenenbusiness is geworden.¹⁴

Dit jarenlange debat over ontwikkelingssamenwerking heeft mede bijgedragen aan de huidige overheidsbezuinigingen op ontwikkelingssamenwerking. Niet alleen in Nederland speelde dit. De *Organisation for Economic Co-operation and Development* (OECD) concludeerde dat in Europese landen het budget voor ontwikkelingssamenwerking gemiddeld daalde met 4% in 2012, na een eerdere daling van 2% in 2011. Alleen Luxemburg, Denemarken, Noorwegen, Zweden en Nederland haalden in 2012 nog de ODA-norm, met vlak daarachter, op 0,56%, het Verenigd Koninkrijk.¹⁵

In het Verenigd Koninkrijk werd bezuinigd om de economische crisis het hoofd te kunnen bieden, maar niet op het budget voor ontwikkelingssamenwerking. Dit was opvallend, omdat de regering van het Verenigd Koninkrijk bestaat uit een conservatieve-liberale coalitie - net zoals het geval was in Nederland tijdens Rutte I, het minderheidskabinet VVD-CDA (2010-2012). Belangrijke uitgangspunten van deze politieke stroming zijn individualisme en de zelfredzaamheid van ieder mens. De ambitie van deze coalitie in het Verenigd Koninkrijk was om in het jaar 2013-2014 het budget voor ontwikkelingssamenwerking te laten voldoen aan de 0,7% van het BNP, en daarmee zou het Verenigd Koninkrijk voor het eerst in haar geschiedenis de ODA-norm behalen.¹⁶ Terwijl Nederland in 1975 een ODA-percentag van 0,82 haalde, was dit percentage in het Verenigd Koninkrijk nog maar 0,39%. In de jaren hierna ging dit percentage alleen maar verder naar beneden.¹⁷ Dit kwam onder andere door de regering van Margaret Thatcher, onder wie het Verenigd Koninkrijk veel minder internationaal gericht was en sterk op ontwikkelingshulp bezuinigde. Pas in 2005 kwam het ODA-percentag van het Verenigd Koninkrijk boven de 0,39% van 1975 uit, namelijk op 0,46% en in 2012 lag het percentage op 0,56% van het BNP.¹⁸ Er zijn zelfs pogingen vanuit het parlement geweest om de 0,7% ODA-norm wettelijk vast te leggen.¹⁹ Toch was er ook in het Verenigd Koninkrijk discussie over de effectiviteit en de zin van ontwikkelingshulp en ontwikkelingssamenwerking, zowel in de samenleving als in de politiek. Zo schreef het Britse dagblad *The Times* op 19 maart 2007 dat de

¹³ B. Meindertsm, *Van heilig huisje tot bodemloze put, de rol van de media in het Nederlandse publieke en politieke debat over ontwikkelingssamenwerking tussen 1995 en 2010*, masterscriptie (2012), 102.

¹⁴ Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, *Minder pretentie, meer ambitie ontwikkelingshulp die verschil maakt* (Amsterdam, 2010), 21-22.

¹⁵ OECD, 'Aid to poor countries slips further as governments tighten budgets' (versie 3 april 2013) <http://www.oecd.org/newsroom/aidtopoorcountriesslipsfurtherasgovernmentstightenbudgets.htm> (geraadpleegd op 14 augustus 2013).

¹⁶ House of Commons Library, 'The 0.7% aid target' (versie 10 juni 2013) <http://www.parliament.uk/briefing-papers/SN03714> (geraadpleegd op 14 augustus 2013).

¹⁷ Nekkers en Malcontent, *De geschiedenis van vijftig jaar Nederlandse ontwikkelingssamenwerking*, 400.

¹⁸ OECD, 'Country statistical profile: United Kingdom 2013', [http://www.oecd-ilibrary.org/economics/country-statistical-profile-united-kingdom-2013_csp-gbr-table-2013-1-en_\(geraadpleegd](http://www.oecd-ilibrary.org/economics/country-statistical-profile-united-kingdom-2013_csp-gbr-table-2013-1-en_(geraadpleegd) op 7 mei 2013).

¹⁹ 'The International Development (Official Development Assistance Target) Act 2012' http://www.publications.parliament.uk/pa/bills/cbill/2012-2013/0023/cbill_2012-20130023_en_2.htm#1g1 (geraadpleegd op 7 mei 2013).

DFID (Department for International Development, red.) has been criticized for failing to account for its current spending, and for backing governments too quickly that then rapidly breach democratic principles (...). In November, the parliamentary select committee on international development, which acknowledged that "DFID has a good reputation for innovation", expressed fears that it would struggle to donate even greater sums expected to come its way.²⁰

Ook in het Verenigd Koninkrijk was er kritiek op ontwikkelingssamenwerking, waarbij steeds meer geëist werd dat de regering en de ontwikkelingssector konden bewijzen wat het met elke pond deed. Verhalen over fraude met het overheidsgeld voor ontwikkelingssamenwerking, zoals in 2011 bekend werden na een zeer kritisch rapport, droegen ook bij aan de scepsis en het wantrouwen.²¹ Uit onderzoek van het TNS UK – tegenhanger van de Nederlandse onderzoeksorganisatie TNS Nipo – bleek dit toegenomen wantrouwen ook uit cijfers. Stelde in 2008 nog 47% van de respondenten dat geld besteden aan ontwikkelingssamenwerking meestal geldverspilling was, in 2010 steeg dit percentage naar 53%. Daarnaast daalde volgens dit onderzoek de steun voor het verhogen van de overheidsinzet voor overzeese hulp en samenwerking.²² De campagne *Make Poverty History* in 2005 was volgens velen een groot succes in het Verenigd Koninkrijk, vooral vanwege de publieke aandacht en mobilisatie die het bewerkstelligde. Deze aandacht heeft er echter niet voor gezorgd dat vooroordelen over ontwikkelingssamenwerking werden weggenomen. In de politiek boekte deze campagne succes, doordat de politiek zich committeerde om de komende jaren het ontwikkelingsbudget aan de ODA-norm van 0,7% te laten voldoen.²³ Uit het onderzoek van TNS UK bleek dat maar 19% - in het onderzoek van NCDO onder Nederlanders was dit percentage 48% - van de respondenten van mening was dat de overheid het budget voor ontwikkelingssamenwerking zou moeten verminderen, ondanks de verhalen over corruptie en het geld dat verkeerd terecht zou komen. Een overgrote meerderheid van 81% was echter van mening dat de overheid genoeg deed of meer zou moeten doen.²⁴

1.2 Probleemstelling

Nederland en het Verenigd Koninkrijk, twee landen waarin de ontwikkelingssamenwerking ter discussie staat, maar waar het politiek beleid verschilt. De vraag die daarom in dit onderzoek centraal staat is:

Hoe heeft het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking zich in de Nederlandse samenleving en die van het Verenigd Koninkrijk ontwikkeld en hoe is het verschil in het huidige beleid tussen de beide regeringen van deze landen te verklaren? Wat zijn de redenen waarom de samenleving meer of minder overtuigd is van het doen aan ontwikkelingssamenwerking?

²⁰ B. Maddox en P. Webster 'Critics question how overseas aid is spent as bill keeps growing', *The Times*, 19 maart 2007.

²¹ J. Sherman, 'Millions in aid lost to fraud and corruption', *The Times*, 20 oktober 2011.

²² TNS UK, *Public Attitudes Towards Development* (2010), 2.

²³ 'Achievements' <http://www.makepovertyhistory.org/achievements/> (geraadpleegd op 7 mei 2013).

²⁴ TNS UK, *Public Attitudes Towards Development*, 2.

In dit onderzoek wordt een vergelijking gemaakt tussen Nederland en het Verenigd Koninkrijk in de periode tussen 1998 en 2013.

1.3. Rechtvaardiging van de probleemstelling

Dit onderzoek zal betrekking hebben op het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking in de samenleving en politiek in zowel Nederland als het Verenigd Koninkrijk in de jaren 1998 tot 2013. De periode 1998-2013 is gekozen omdat 1998 het jaar was dat er in Nederland een nieuwe minister voor ontwikkelingssamenwerking kwam na een lange periode van twee keer vier jaar waarin Jan Pronk deze positie bekleedde. Deze wisseling van de wacht betekende ook een verandering in beleid en het denken over ontwikkelingssamenwerking in Nederland. In het Verenigd Koninkrijk werd eind 1997 het *Department for International Development* opgericht.

In 1998 werd het rapport *Assessing Aid: What Works, What Doesn't and Why* uitgebracht door de Wereldbank, met als achtergrond de afnemende publieke steun voor buitenlandse hulp in de donorlanden. Het rapport concludeerde dat – hoewel er al veel bereikt was op het gebied van armoedereductie – nog steeds één miljard mensen in armoede leefden. Volgens de Wereldbank waren de economische voorwaarden in 1997 optimaal om een nog grotere slag te slaan om armoede te reduceren. Ironisch genoeg besloten veel landen op dat moment juist te bezuinigen op het budget voor ontwikkelingssamenwerking.²⁵ Dit rapport zal in hoofdstuk 2 worden besproken.

Verschillende onderzoeken, waaronder het jaarlijkse onderzoek van het NCDO en van het *Center for Global Development* (CGD), gaan over het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking in de samenleving. Echter, de achterliggende redenen waarom respondenten deze mening hebben komt vaak niet of te weinig aan bod in dergelijke onderzoeken. In de literatuur is voldoende te vinden over de geschiedenis van de ontwikkelingssamenwerking, effectiviteit en het draagvlak.²⁶ Deze literatuur gaat echter niet specifiek in op de ontwikkeling van het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking of beslaat een eerdere periode dan de periode die in dit onderzoek aan de orde komt.

Dit onderzoek draagt bij aan het debat over het draagvlak van ontwikkelingssamenwerking in de Nederlandse samenleving. Voor ICCO, de stageorganisatie van waaruit dit onderzoek grotendeels zal plaatsvinden, is het interessant om te onderzoeken hoe het draagvlak zich heeft ontwikkeld in Nederland en welke gevolgen de ontwikkeling van het draagvlak heeft gehad. Daarnaast is het voor ICCO interessant om te onderzoeken hoe het draagvlak zich heeft ontwikkeld in andere landen, waarbij het Verenigd Koninkrijk niet alleen een interessante *casestudy* is vanwege de tegengestelde ontwikkelingen maar ook vanwege de intensieve samenwerking met de ngo *Christian Aid* in het Verenigd Koninkrijk. ICCO kan aan de hand van dit onderzoek haar strategie bepalen op de betreffende onderwerpen.

²⁵ D. Dollar en L. Pritchett, *Assessing aid - what works, what doesn't, and why* (New York 1998).

²⁶ A. Boekestijn, *De prijs van een slecht geweten: waarom hulp in haar huidige vorm niet werkt* (Soesterberg 2010).; Nekkers en Malcontent, *De geschiedenis van vijftig jaar Nederlandse ontwikkelingssamenwerking*.; P. Nas, *Ontwikkelingssamenwerking in sociaal-wetenschappelijk perspectief; de toepassing van de theorie en de theorie van toepassing* (Bussum 1997).; P. Everts, *De Nederlanders en de wereld: publieke opinies na de Koude Oorlog* (Assen 2008).; H. Beerends en M. Broere, *De bewogen beweging; een halve eeuw mondiale solidariteit* (Amsterdam 2004).; R. Bodelier en M. Vossen, *Hulp: waarom ontwikkelingshulp moet, groeit en verandert* (Wormer 2007).; P. Hoebink en O. Stokke, *Perspectives on European Development Cooperation: Policy And Performance of Individual Donor Countries And The EU* (Londen 2005).

1.4 Verantwoording en methode

Om deze onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden zal allereerst een literatuurstudie plaatsvinden waarin gebruik gemaakt wordt van boeken, artikelen, informatie over de gebeurtenissen in de politiek en onderzoeken op het gebied van ontwikkelingssamenwerking en het draagvlak. Daarnaast zal een kwalitatief onderzoek worden gehouden in de vorm van *face-to-face* interviews met verschillende stakeholders binnen de wereld van ontwikkelingssamenwerking in zowel Nederland als het Verenigd Koninkrijk over de ontwikkeling van het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking, het verschil hierin tussen beide landen en de achterliggende redenen hiervoor. Vanwege de beperkte tijd en omvang van dit onderzoek is het niet mogelijk om elke gebeurtenis die van invloed kan zijn geweest op het draagvlak te bespreken en zal het gebeuren dat er periodes overgeslagen worden. Vooral periodes die door stakeholders werden aangedragen als belangrijk zullen worden besproken. Ik ben mij bewust van het feit dat ik echter maar een klein deel kan onderzoeken, en maak daarom keuzes in de periodes die in dit onderzoek besproken worden.

Hoofdstuk 2 behandelt de ontwikkeling van het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking tussen 1998-2013 in Nederland en hoofdstuk 3 de ontwikkeling van het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking tussen (eind 1997) 1998 en 2013 in het Verenigd Koninkrijk. Beide hoofdstukken zijn op dezelfde wijze opgebouwd.

De eerste paragraaf bevat een historisch overzicht van de ontwikkeling van het draagvlak in de politiek en samenleving aan de hand van de literatuur en krantenartikelen. Krantenartikelen zijn in dit onderzoek belangrijk, omdat zij de publieke opinie beïnvloeden en vormen. Daarnaast reflecteren de kranten datgeen waar in de samenleving over gediscussieerd wordt, volgens Gamson en Modigliani.²⁷ Als er in dit onderzoek gesproken wordt over 'de media', worden hiermee de landelijke dagbladen en opiniebladen bedoeld. Voor het hoofdstuk over Nederland zijn de vijf grootste landelijke dagbladen *De Telegraaf*, *Algemeen Dagblad*, *De Volkskrant*, *het NRC Handelsblad* en *Trouw* onderzocht. In deze kranten is in de behandelde periode gezocht naar artikelen met de zoekwoorden 'ontwikkelingssamenwerking' en 'ontwikkelingshulp'. In het Verenigd Koninkrijk zijn er vijf kwaliteitskranten die landelijk en dagelijks verschijnen, namelijk *The Times*, *The Daily Telegraph*, *The Guardian*, *Financial Times* en *The Interdependent*. De eerste drie kranten worden het meest gelezen en als bron gebruikt door geïnteresseerde burgers, *influentials* (personen die bijvoorbeeld werkzaam zijn bij een ngo) en beleidsmakers in het Verenigd Koninkrijk.²⁸ Daarom zijn voor het hoofdstuk over het Verenigd Koninkrijk de landelijke dagbladen *The Times*, *The Daily Telegraph* en *The Guardian* onderzocht. In deze kranten is in de behandelde periode gezocht naar artikelen door de zoekwoorden 'development cooperation' en 'development aid'. Er is gezocht door gebruik te maken van de database van kranten Lexis Nexis. Artikelen worden geselecteerd als ze aan een van de volgende criteria voldoen:

- er wordt een oordeel uitgesproken over het nut of de uitvoering van ontwikkelingssamenwerking, en daarbij wordt gecontroleerd:
 - op de gebruikte argumentatie en onderbouwing in het artikel.

²⁷ W. Gamson en A. Modigliani, 'Media Discourse and Public Opinion on Nuclear Power: A Constructionist Approach', *The American Journal of Sociology* 95 (juli 1989) 1-37,35-36

²⁸ K. Debeljak, *Building support for International Development*. (London 2012),15.

- of het artikel onderdeel uitmaakt van een grotere discussie.
- het artikel start een nieuwe discussie over ontwikkelingssamenwerking en beïnvloedt daarmee het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking.
- er is sprake van een opinieartikel waarin de mening van de samenleving, politici of ngo's naar voren komt over ontwikkelingssamenwerking zelf of het beleid van de regering.
- het artikel gaat in op de ontwikkeling van het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking in de samenleving of de politiek, of is daaraan relevant.

De paragraaf zal worden afsloten met een conclusie.

De tweede paragraaf van beide hoofdstukken bestaat uit een analyse over wat van invloed is geweest op de ontwikkeling van het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking in de politiek en samenleving van Nederland en het Verenigd Koninkrijk. Voor deze paragrafen vormen de face-to-face interviews de belangrijkste basis aan de hand waarvan de analyse zal plaatsvinden. Hoofdstuk 4 zal bestaan uit de conclusie, waarin de onderzoeksvraag beantwoordt zal worden.

Hoofdstuk 2 - Het draagvlak in Nederland

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de ontwikkeling van het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking in de Nederlandse samenleving en de politiek vanaf 1998. Vervolgens zal er een analyse plaatsvinden over de invloeden die een rol hebben gespeeld bij de ontwikkeling van dit draagvlak aan de hand van interviews gehouden met stakeholders binnen de ontwikkelingssector.

2.1 De ontwikkeling van het draagvlak in de Nederlandse politiek en samenleving

2.1.1 Het rapport *Assessing Aid, 1998*

In oktober 1998 publiceerde de Wereldbank het onderzoek *Assessing Aid, what works, what doesn't and why*.²⁹ De Wereldbank stelde dat dit rapport bijdroeg aan het leerproces van landen die andere landen en samenlevingen hielpen zich te ontwikkelen. Het rapport evalueerde het systeem van hulp en bood een handreiking voor een nieuwe en meer effectieve manier om hulp en samenwerking vorm te geven.³⁰ In 1997 gaven de OESO-landen (veelal Westerse landen die aangesloten waren bij de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling) 48 miljard dollar uit aan ontwikkelingssamenwerking. Dit was ruim 21 miljard dollar minder dan in 1991 en slechts 0,22% van het BNP van de gezamenlijke OESO-landen.³¹ Een belangrijk punt van kritiek in het rapport van de Wereldbank was gericht aan de donorlanden. Donorlanden maakten zich volgens de Wereldbank te druk over de hoeveelheid geld dat richting de ontwikkelingslanden ging, in plaats van zich zorgen te maken over wat er met het geld bereikt werd. Zo stelde de Wereldbank dat

Too many developing country budgets have been devoted to activities that have no growth potential and no effect on poverty: wasteful and inefficient public enterprises, middleclass subsidies for fuel, electricity, and more, and spending that benefits mainly the rich, such as credit subsidies and free universities. Moreover, the efficiency of government spending is at least as important as its composition.³²

Het rapport ging nog verder in op de effectiviteit van ontwikkelingssamenwerking. Wat betreft het steunen van landen met een slecht beleid stelde de Wereldbank dat donorlanden niet bang moesten zijn om drastisch te bezuinigen op deze steun. De effecten op de langere termijn van steun was namelijk minimaal, zo stelde het rapport. De donorlanden zouden zich in deze landen vooral op activiteiten moeten richten die bijdroegen aan de ontwikkeling van goed bestuur.³³ Over deze hulp aan landen met een slecht beleid zei David Dollar, onderzoeker bij de Wereldbank, dat

Als je slecht beleid kon veranderen in goed beleid door er geld tegenaan te gooien, zou dat een goede gedachte zijn. Maar het is nu wel bewezen dat hulp aan dat soort landen geen effect heeft op het economisch management.³⁴

²⁹ Dollar en Pritchett, *Assessing aid*, 1-148.

³⁰ Idem, 2.

³¹ Algemeen Nederlands Persbureau, 'Hulp aan arme landen op laagste peil', *NRC Handelsblad*, 11 november 1998, 19.; Dollar en Pritchett, *Assessing aid*, 7.

³² Dollar en Pritchett, *Assessing aid*, 20.

³³ Idem, 21,36.

³⁴ M. Bennis, 'Hoeveel mensen haal je met een dollar uit de armoede?', *Algemeen Dagblad*, 3 oktober 1998,20.

Daarnaast was het belangrijk om te beseffen dat verschillende landen een verschillende aanpak nodig hadden. In het rapport van de Wereldbank werd vooral benadrukt dat het belangrijk was om te kijken naar de effectiviteit van ontwikkelingssamenwerking en naar aanleiding daarvan te hervormen. Veel van de dingen die donorlanden ondernamen om armere landen te helpen ontwikkelen hadden effect, maar ook heel veel activiteiten hadden geen effect. De Wereldbank adviseerde niet om minder geld uit te geven aan ontwikkelingssamenwerking, maar wel om ervoor te zorgen dat het geld effectiever werd besteed.³⁵ Zo was bijvoorbeeld van belang dat het ontvangende land een overheid kende met goed bestuur. Een overheid met een slecht bestuur zou bij het ontvangen van ontwikkelingsgeld, bedoeld voor bijvoorbeeld onderwijs, niet het budget voor onderwijs verhogen. Het verlaagde het eigen budget voor onderwijs en het besteedde het vrijgekomen geld aan een ander – vaak minder ontwikkelingsrelevant - doel. Zo kwam het ontwikkelingsgeld wel terecht waar het voor bedoeld was, maar leidde het niet tot de ontwikkeling waarop werd gehoopt. Deze vervangbaarheid van ontwikkelingsgeld moest worden voorkomen. Het was belangrijk om te kijken naar de economische toestand van een land in het geheel en de manier waarop de overheid met geld omgaat.³⁶ In het geval het donorland niet zeker was van de effectiviteit waarmee het ontwikkelingsgeld werd besteed door het ontvangende land – vaak landen met een slecht beleid – zou het donorland minder moeten financieren. Het donorland zou zich meer moeten richten op het voeren van een dialoog over goede beleidsvoering en de opbouw van instituties, zodat het geld in de toekomst beter terecht zou komen.³⁷ De Wereldbank drukte zich zelfs nog sterker uit door te stellen dat

These differences in fungibility across countries mean that it is pretty certain that what you see is not what you get. Moreover, it is difficult to know either before or after donors provide finance the extent of fungibility, and so exactly what was financed. But if money is fungible, evaluating donor-financed projects is beside the point, as their effect is not the same as that of donor financing.³⁸

Wat donorlanden met deze gegevens deden, liet dit rapport van de Wereldbank aan donorlanden zelf over.³⁹ Wel adviseerden de onderzoekers om te accepteren dat het geld niet altijd terecht kwam waar het voor bedoeld was. Dit was nu eenmaal de realiteit bij het financieren van ontwikkelingssamenwerking.⁴⁰

2.1.2 Europese tendensen in de jaren '90

De belangrijkste conclusie van het rapport voor de donorlanden was dat zij meer gerichte steun moesten geven. Daarnaast zou het geven van meer geld aan landen met een gezond financieel en economisch beleid meer mensen uit armoede halen dan het geld blijven besteden aan landen met een slecht financieel en economisch beleid.⁴¹ In hun boek over de ontwikkelingssamenwerking door

³⁵ Dollar en Pritchett, *Assessing aid*, 26-27.

³⁶ M. Bennis, 'Hoeveel mensen haal je met een dollar uit de armoede?', *Algemeen Dagblad*, 3 oktober 1998, 20.

Dollar en Pritchett, *Assessing aid*, 60-61.

³⁷ Dollar en Pritchett, *Assessing aid*, 61.

³⁸ Idem, 72.

³⁹ F. Haan, 'Ook Nederland verspilt ontwikkelingsgelden', *De Volkskrant*, 29 oktober 1998, 2.

⁴⁰ Dollar en Pritchett, *Assessing aid*, 80.

⁴¹ Algemeen Nederlands Persbureau, 'Hulp aan arme landen op laagste peil', *NRC Handelsblad*, 11 november 1998, 19.

Europese landen gaan Paul Hoebink en Olav Stokke in op de ontwikkeling van ontwikkelingssamenwerking in de jaren '90 en de invloed van de Wereldbank op het ontwikkelingsbeleid van donorlanden. Zij concluderen dat veranderingen in de internationale situatie – het einde van de Koude Oorlog – en veranderingen in het denken over ontwikkeling het ontwikkelingsbeleid sterk hebben beïnvloed. Door het einde van het communisme eind jaren '80 was het democratiseringsproces van ontwikkelingslanden een nog belangrijker onderwerp geworden bij het verlenen van ontwikkelingshulp. Mensenrechten werden steeds meer met ontwikkelingssamenwerking verweven, in tegenstelling tot de jaren '70 en '80 waarin mensenrechten vaak los stonden van het terrein van ontwikkelingssamenwerking. *Good government* werd in de jaren '90 onderdeel van de ambitie van ontwikkelingssamenwerking, waar *rule of law* en economische en politieke transparantie centraal stonden. Deze drie belangrijke pilaren maakten volgens Hoebink en Stokke onderdeel uit van het politieke liberalisme, dat hoogtij vierde na het aflopen van de Koude Oorlog en het doorslaan van de machtsbalans naar het democratische wereldbeeld.⁴² Over deze periode zeggen Hoebink en Stokke dat

In the early 1990s, leading Western politicians insisting on a positive correlation between development and liberal *democracy*, dominated the discourse. In the theoretical discourse, this correlation was contested. The controversy involved both the notion of democracy and how it should be implemented by way of international development assistance.⁴³

De idee dat het komen tot democratie, het respecteren van mensenrechten en het voeren van een *good government* cruciaal waren voor een land om tot groei en ontwikkeling te komen was niet een nieuw verschijnsel. Toch zeggen Hoebink en Stokke dat deze nieuwe zorg om goed bestuur in de jaren '90 groter was en meer de nadruk had op ontwikkelingssamenwerking dan in eerdere periodes.⁴⁴ De ambitie die landen in de jaren '90 hadden getoond om de armoede aan te pakken kwam niet overeen met wat er in de praktijk bereikt was. Problemen waar ontwikkelingssamenwerking tegen aanliep werden slecht begrepen en het daadwerkelijk in praktijk brengen van de commitment, waar Westerse overheden vaak van overliepen, beoordelen Hoebink en Stokke als ondermaats.⁴⁵ De Wereldbank heeft een belangrijke wereldwijde invloed op de agenda van ontwikkeling en economie. Het rapport *Assessing Aid* is een voorbeeld van hoe de Wereldbank dit aanpakt, namelijk door het doen van onderzoek en aanbevelingen voor de (vooral aangesloten) landen. Hoebink en Stokke noemen daarnaast ook de Verenigde Naties en *Bretton Woods* als invloedrijke instituties met een belangrijke stem in het denken over ontwikkelingssamenwerking.⁴⁶ Angela Woods schreef namens *Bretton Woods* een reactie op het rapport *Assessing Aid* van de Wereldbank. Een algemeen kritiekpunt was dat wat volgens de Wereldbank de ene dag nog goed beleid was, de volgende dag werd weggezet als slecht beleid. In het rapport *Assessing Aid* ziet Woods ook deze tegenstrijdigheid, omdat het *ownership* dat centraal stond in de jaren '80 werd vervangen door een beleid waarbij

⁴² Hoebink en Stokke, *Perspectives on European Development Co-operation*, 64-71

⁴³ Idem, 65.

⁴⁴ Idem, 69.

⁴⁵ Idem, 77.

⁴⁶ Idem, 71.

donorlanden de voorwaarde van *good governance* eisen bij het ontvangen van donorgelden. Het ontvangende land mocht dus het eigen beleid bepalen – het *ownership* – zolang deze maar in de lijn lag van de *good governance* die de Wereldbank voorstond.⁴⁷ Over deze tegenstrijdigheden in het rapport zegt Woods dat

The report makes some useful recommendations for improving donors aid allocation and evaluation procedures and internal incentive structures; donor reform will be a crucial element in improving aids effectiveness. However, institutional inertia will make such a task extremely difficult, as the Banks experience with its internal reform process demonstrates. Conflicting incentives can make donor co-ordination unmanageable. Reciprocal conditionality, i.e. conditionality which the donors will abide by, may help this process.⁴⁸

Het hervormen van het beleid voor ontwikkelingssamenwerking was een belangrijk advies en volgens Wood essentieel om het effect van de ontwikkelingssamenwerking te verbeteren. De institutionalisering en de onduidelijkheid over wat nu goed beleid was maakte het echter een stuk lastiger om tot echte effectiviteit te komen.⁴⁹ De effectiviteit van de ontwikkelingssamenwerking was in Nederland onderwerp van de verkiezingscampagnes in mei 1998, de formatie van het nieuwe kabinet en de ontwikkelingen tot een nieuw regeringsbeleid.

2.1.3 Wisseling van de wacht in de Nederlandse politiek, 1998-2002

Het verkiezingsprogramma van de PvdA uit 1998 wijdde een apart kopje aan de kwaliteit van ontwikkelingssamenwerking, waar in aangegeven werd dat het belangrijk was om over de effectiviteit na te denken vanwege de intensieve discussie die gaande was. Ook was er kritiek op het gezamenlijke beleid van de Europese Unie, waarbij de ondoorzichtigheid en de verspilling voor de PvdA een doorn in het oog was. Ontwikkelingssamenwerking heeft twee essentiële functies, namelijk het onderhouden van de betrekkingen tussen landen en het helpen van de allerarmsten. Het ODA-percentage diende volgens de PvdA te worden verhoogd van 0,8% naar 1%.⁵⁰ De VVD – toekomstig coalitiepartner - dacht hier tijdens de verkiezingscampagne anders over. Zij waren juist voor een verlaging van het ODA-percentage naar 0,7%. Verder was ontwikkelingssamenwerking voor de VVD een manier om de marktwerking te stimuleren en voorwaarden - zoals democratie en goed bestuur - te scheppen voor de ontwikkeling van landen. Over de effectiviteit van ontwikkelingssamenwerking werd in het verkiezingsprogramma van de VVD niet gesproken.⁵¹ In eerste instantie ging het in de verkiezingscampagne over de suggestie van de VVD om in het volgende kabinet in plaats van een minister voor Ontwikkelingssamenwerking een staatssecretaris voor Ontwikkelingssamenwerking aan te stellen. Deze zou dan onder de minister voor Buitenlandse Zaken opereren. PvdA-partijleider en

⁴⁷ A. Woods, 'Assessing Assessing Aid'(versie 12 februari 2009), <http://www.brettonwoodsproject.org/art-15883> (14 augustus 2013).

⁴⁸ Idem.

⁴⁹ Idem .

⁵⁰ Partij van de Arbeid, 'Partijprogramma Partij van de Arbeid, Verkiezingsprogramma 1998' <http://dnpp.eldoc.ub.rug.nl/FILES/root/programmas/Verkiezingsprogramma/1998/pvda98.pdf> (geraadpleegd op 14 augustus 2013).

⁵¹ Volkspartij voor Vrijheid en Democratie, 'Partijprogramma VVD, Verkiezingsprogramma 1998' <http://dnpp.eldoc.ub.rug.nl/FILES/root/programmas/Verkiezingsprogramma/1998/vvd98.pdf> (geraadpleegd op 14 augustus 2013).

toenmalig premier Wim Kok wees deze suggestie resoluut van de hand en verklaarde het punt tot niet-onderhandelbaar.⁵² Op 16 april 1998 beschreef het NRC Handelsblad een discussie tussen PvdA-leider Kok en VVD-voorman Frits Bolkestein. Deze discussie ging eigenlijk over de multiculturele samenleving en het immigratiebeleid, maar mondde uit in een discussie over de effecten van ontwikkelingssamenwerking. Over ontwikkelingssamenwerking zei Bolkestein dat hij niet wilde zeggen dat het geen effect had, maar

De gedachte dat ontwikkelingshulp vanuit Nederland of vanuit West-Europa zou kunnen bijdragen aan het herstel van de democratische verhoudingen (...) is een illusie. Ik zou er graag in willen geloven, maar het is gewoon niet zo. Onze ontwikkelingshulp heeft geen invloed op de sociaal-economische of democratische verhoudingen in het land waaraan die hulp wordt verstrekt. Het heeft hooguit het effect dat de mensen een brede horizon krijgen, een bredere visie, een beetje meer geld.⁵³

Kok verweet Bolkestein dat hij onvolledig was en te gemakkelijk uit ging van de gedachte dat ontwikkelingssamenwerking een illusie was en daarom zinloos. De discussie over ontwikkelingssamenwerking bleek een obstakel in de vorming van een tweede Paarse coalitie door VVD, D'66 en PvdA. Op het onderwerp van ontwikkelingssamenwerking werd vooral gediscussieerd over het te geven ODA-percentages.⁵⁴ Uiteindelijk slaagde de formatie toch en kwam er een nieuwe minister voor Ontwikkelingssamenwerking, nadat Jan Pronk deze positie twee kabinetperiodes lang – vanaf 1989 - had bekleed. Oud-medewerker van de Wereldbank Eveline Herfkens werd de nieuwe minister voor Ontwikkelingssamenwerking van het tweede kabinet Kok, dat op 3 augustus 1998 werd beëdigd. In september maakte Herfkens bekend dat ze het beleid met een andere insteek ging voeren dan haar voorganger, waar bij het aantal thema's en landen werd teruggebracht tot een, volgens Herfkens, werkbaar aantal.⁵⁵ De criteria waar hulplanden aan moesten voldoen zouden veranderen en er werd van de landen meer *ownership* verwacht. Het zou echter ook moeten gaan om efficiëntie en de effectiviteit van ontwikkelingssamenwerking.⁵⁶ Over deze nieuwe aanpak en het verschil met de aanpak van Pronk zei Bram van Ojik - woordvoerder van de nieuwe minister – het volgende:

Je kunt duidelijk spreken van een trendbreuk in het beleid. Kijk, minister Pronk zag hulpverlening als instrument om buitenlands beleid te voeren. Wilde je dat internationaal op grote schaal doen, dan moest je op veel plekken ook hulp bieden. Minister Herfkens heeft een wat ander uitgangspunt. Het gaat haar met een krimp budget (6,8 miljard gulden) om effectiviteit; bewijzen dat hulp ook echt helpt.⁵⁷

Duidelijk was dat minister Herfkens inspeelde op de discussie over de effectiviteit van het gedoneerde geld aan hulpbehoevende landen. Ook was de ambitie van Herfkens om de effectiviteit van instituties

⁵² 'Kok zal weigeren te onderhandelen over degradatie tot staatssecretariaat', *Trouw*, 18 maart 1998, 4.

⁵³ 'Daarom moeten we de hulp opvoeren; U legt een verband dat niet bestaat', *NRC Handelsblad*, 16 april 1998, 2.

⁵⁴ 'PvdA en VVD twisten over ontwikkelingshulp', *De Volkskrant*, 26 juni 1998, 41.

⁵⁵ 'Herfkens geeft minder landen ontwikkelingsgeld', *De Volkskrant*, 9 september 1998.

⁵⁶ P. Hoebink, 'Van wervelwind tot nachtkaaers? Ver jaar Eveline Herfkens op Ontwikkelingssamenwerking', *Internationale Spectator* 56 (2002) 191-198.

⁵⁷ W. Nieuwenhuis, 'Herfkens neemt afscheid van boedel van Pronk', *NRC Handelsblad*, 4 november 1998, 7.

waarbinnen met andere landen werd samengewerkt, zoals de Wereldbank en de VN, te verbeteren.⁵⁸ Het nieuwe beleid was er op gericht dat landen op een goede manier bestuurd werden, zoals in het rapport *Assessing Aid* geadviseerd werd. Jan Willem Gunning – op dat moment hoogleraar economie aan de Universiteit van Oxford – hield zich veel bezig met de economie van Afrika en verbond het nieuwe beleid van Herfkens met de inhoud van het rapport *Assessing Aid* in een artikel in het *Algemeen Dagblad*. Gunning gaat in het artikel in op de effectiviteit van ontwikkelingssamenwerking en hoe deze verbeterd kon worden. De Nederlandse discussie ging volgens hem te vaak over de grootte van het budget voor ontwikkelingssamenwerking, terwijl er grote winst te halen was indien de ontwikkelingssamenwerking beter werd verdeeld over landen.⁵⁹ Over het nieuwe beleid van Herfkens zei hij:

het is een goed moment om met een schone lei te beginnen. Veel ontwikkelingslanden hebben de laatste jaren hun beleid ingrijpend gewijzigd. Het gevolg is dat ontwikkelingshulp in die landen heel effectief kan zijn in het stimuleren van economische groei en het terugdringen van armoede. Dat is wel eens anders geweest.⁶⁰

Het beleid van Herfkens werd bij de aanvang van haar termijn positief ontvangen. In een artikel uit 2002 evalueert Hoebink het beleid van minister Herfkens. Hij heeft een positief oordeel over de ambitie die de nieuwe aanpak in 1998 uitstraalde, maar een negatief oordeel over wat er van deze ambitie waargemaakt werd. De criteria die Herfkens stelde aan landen waarmee samenwerkt zou worden, zoals die van *good governance* uit het rapport van de Wereldbank, waren volgens Hoebink te vaag en onduidelijk in de uitvoering. De plotselinge overstap op sectorale steun in plaats van het steunen van losse projecten was volgens Hoebink te naïef, omdat er te weinig gekeken werd naar wat de ontvanger van het donorgeld aankon als het ging om evaluatie en financiële controle.⁶¹ Deze sectorale aanpak ging overigens in tegen de waarschuwing in het rapport *Assessing Aid* over de vervangbaarheid van ontwikkelingsgeld. Hoebink stelt dat de minister een negatief beeld van 'aan het zwembad hangende en door personeel bediende' ontwikkelingswerkers creëerde.⁶²

Dat er sprake was van een overgang, werd bevestigd door Wil Hout en Dirk-Jan Koch in hun studie naar de selectiviteit waarmee Herfkens vanaf 1998 opereerde.⁶³ In deze studie geven Hout en Koch een overzicht weer van de hoogte van het ontwikkelingsgeld dat door OESO-landen werd gespendeerd aan *good governance*. In 1998 was dit bedrag € 1425 miljoen en steeg in 2001 tot € 3159 miljoen, meer dan een verdubbeling. Het Nederlandse bedrag was tussen 1998 en 2001 gestegen van € 66 miljoen naar € 159 miljoen. Ook door het Verenigd Koninkrijk werd het bedrag voor *good governance* flink verhoogd, van € 180 miljoen in 1998 naar € 470 miljoen in 2001.⁶⁴ Toch is de uitvoering van het beleid van Herfkens, ondanks de ambitie en bovenstaande cijfers, minder positief

⁵⁸ 'Ontwikkelingssamenwerking: hulp moet doelmatiger', *Het Financieele Dagblad*, 16 september 1998, 31.

⁵⁹ J. Gunning, 'Ontwikkelingshulp: nu beginnen met een schone lei', *Algemeen Dagblad*, 24 oktober 1998, 13.

⁶⁰ Idem.

⁶¹ Hoebink, 'Van wervelwind tot nachtkars? Ver jaar Eveline Herfkens op Ontwikkelingssamenwerking', 193.

⁶² Idem, 195-196.

⁶³ W. Hout en D. Koch, *Selectiviteit in het Nederlandse hulpbeleid, 1998-2004* (Den Haag 2006).

⁶⁴ Idem, 39.

beoordeeld als zijnde een breuk met het verleden. Het gebrek aan diepgang en zorgvuldigheid waren de grootste kritiekpunten.

In een artikel in dagblad *Trouw* beschreef Renske Doorenspleet, promotieonderzoeker aan de Universiteit Leiden, haar kritiek op de uitvoering van het beleid van Herfkens. In dit artikel schrijft ze dat de minister bij de selectie van de hulplanden niet aan haar eigen opgestelde voorwaarden voldeed. Zo werden er landen geselecteerd die buiten de door het ministerie zelf vastgestelde inkomensgrens vielen. Daarnaast was er het criterium van *good governance* waar landen aan moesten voldoen. De beoordeling van *good governance* gebeurde volgens Doorenspleet door de ambtenaren van het ministerie zelf, in plaats van hiervoor ervaren organisaties in te schakelen met een onafhankelijk oordeel. Bestaande lijsten over het democratiseringsproces in landen werden niet geraadpleegd.⁶⁵ De Inspectie Ontwikkelingssamenwerking en Beleidsevaluatie (IOB) publiceerde in 2006 een evaluatie met als onderwerp de overgang van projecthulp naar sectorsteun. In de analyse over de rol van het ministerie en de Nederlandse ambassades stelt deze evaluatie dat

Nederland verschilde van de meeste andere donoren zowel in strikte interpretatie van de sectorale benadering, als wat betreft de snelheid, waarmee deze werd geïntroduceerd in het bilaterale beleid. (...) Aan de invoering lag geen systematisch plan voor de noodzakelijke veranderingen in de organisatie en aanpassingen in de beschikbare expertise ten grondslag. (...) De toepassing van de sectorale benadering vereiste echter specifieke kennis en vaardigheden (...) Op macroniveau is kennis nodig op het terrein van goed bestuur en overheidsbeleid. (...) Op sectorniveau was het noodzakelijk sectoraal overheidsbeleid te beoordelen en institutionele analyses te kunnen maken. Voor deze taken waren de ambassades onvoldoende uitgerust, maar was ook de organisatie van het ministerie maar deels berekend.⁶⁶

Al in 1999 had minister Herfkens gereageerd op de kritiek dat de selectie van het ministerie ondermaats was. Kritiek die ondanks deze verdediging jaren later nog steeds aangevoerd werd door Koch, Hoebink en het IOB. In een brief naar de kamer stelde minister Herfkens dat de bestaande instrumentaria die de Tweede Kamer zo nodig miste bij de selectie van landen - zoals de categorisatie Minst Ontwikkelde Landen van de VN en de *Human Development Index* van het *United Nations Development Programme* - slecht beleid zouden belonen en goed beleid bestraffen. Er zouden maar weinig landen overblijven die aan de criteria van *good governance* voldeden als de criteria van deze instrumenten werden gevolgd.⁶⁷ Met deze verdedigende brief was de discussie over de selectie van landen niet afgedaan. Verschillende moties volgden en de minister zou gedurende haar termijn nog vaak een brief schrijven aan de Tweede Kamer, waarin ze inging op ontstane kritiek op de selectiecriteria en de keuze om wel of niet in zee te gaan met bepaalde landen.

⁶⁵ R. Doorenspleet, 'Herfkens voldoet niet aan eigen criteria', *Trouw*, 5 maart 1999.

⁶⁶ IOB, *Van projecthulp naar sectorsteun* (Den Haag 2006), 38.

⁶⁷ E. Herkens, 'Landenbeleid structurele bilaterale hulp' (versie 17 mei 1999) <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-26433-2.html?zoekcriteria=%3fzkt%3dUitgebied%26pst%3dParlementaireDocumenten%26dpr%3dAnderePeriode%26spd%3d19990516%26epd%3d19990518%26kmr%3dEersteKamerderStatenGeneraal%257cTweedeKamerderStatenGeneraal%257cVerenigdeVergaderingderStatenGeneraal%26sdt%3dKenmerkendeDatum%26par%3dKamerstuk%257cAanhangsel%2bvan%2bde%2bHandelingen%257cKamervragen%2bzonder%2bantwoord%257cBijlage%26dst%3dOnopgemaakt%257cOpgemaakt%257cOpgemaakt%2bna%2bonopgemaakt%26isp%3dtrue%26pnr%3d1%26rpp%3d10&resultIndex=3&sorttype=1&sortorder=4> (geraadpleegd op 15 augustus 2013).

Een andere discussie die in deze periode ontstond ging over de kloof die op het beleidsterrein van ontwikkelingssamenwerking dreigde te ontstaan tussen de Nederlandse regering en het publiek in zowel de samenleving van het donerende als het ontvangende land. De kritiek was dat deze groepen te weinig werden betrokken in de discussie waardoor de kloof tussen de regerende beslissers en het publiek – dat maar moest afwachten wat er besloten werd – groter werd. In het Nederlandse regeringsbeleid zou het daarom niet alleen moeten gaan over het effect van ontwikkelingssamenwerking in de ontvangende landen, maar ook over het nut voor de donerende landen. Voor Els van der Plas, toenmalig directeur van het Prins Claus Fonds voor Cultuur en Ontwikkeling, was het nieuwe beleid van Herfkens tevens een moment van bezinning over de manier waarop landen een relatie met elkaar aangaan.⁶⁸ Ook prins Claus zelf waarschuwde in een artikel in *het NRC Handelsblad* op 1 oktober 1999 voor de relatie tussen de vaak betuttelende donor en de afhankelijk gemaakte acceptor.⁶⁹ Jan Pronk beschreef in één van zijn essays het denken van prins Claus over ontwikkelingssamenwerking als volgt

Dit ingrijpen uit zich, aldus Prins Claus, op drie manieren. Ten eerste door ontwikkelingsprojecten uit te voeren zonder zich voldoende rekenschap te geven van de Afrikaanse context. Ten tweede door het nadrukkelijk aanmeten van westerse concepten en, niet het minst, door het in stand houden van onevenwichtige internationale economische verhoudingen. Prins Claus heeft deze drie postkoloniale attitudes en gedragingen stelselmatig bekritiseerd.⁷⁰

Vlak voor de uitspraken van prins Claus had Pronk al afstand genomen van het beleid van Herfkens.⁷¹ *De Volkskrant* ging in op het beleid van Herfkens, en uitte kritiek op het verschil tussen het voorgestelde beleid van de Nederlandse regering en de dagelijkse praktijk in ontwikkelingslanden. *De Volkskrant* schreef dat het debat over hoe ontwikkelingssamenwerking te eenzijdig werd gevoerd. Het gebrek aan samenwerking tussen donoren en ontvangende landen was volgens het artikel even schadelijk voor het effect van ontwikkelingssamenwerking als het slechte bestuur in Afrika zelf.⁷²

Het nieuwe beleid, waarin de nadruk op *good governance* kwam te liggen, was een goed streven, alleen ontstond er twijfel of ontwikkelingslanden niet te zwaar belast werden door de nieuwe criteria voor ontwikkelingssamenwerking. Ook had het nieuwe beleid negatieve effecten op de – al enigszins aanwezige - kloof tussen de politiek en de samenleving op het terrein van ontwikkelingssamenwerking. Het is daarom interessant om te zien welke gevolgen de discussie over effectiviteit en het nieuwe regeringsbeleid had op het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking in de Nederlandse samenleving.

⁶⁸ E. van der Plas, 'Het einde van koloniaal en kapitalistisch schuldgevoel' *Trouw*, 25 september 1999.

⁶⁹ J. Bik, 'Prins Claus: maak van ontvangers geen outsiders' *NRC Handelsblad*, 1 oktober 1999, 8.

⁷⁰ J. Pronk, 'On ne developpe pas, in se developpe' in: P van Alten, *Prins Claus. Een talent voor vriendschap* (Amsterdam 2003), 75-88.

⁷¹ Algemeen Nederlands Persbureau, 'Pronk neemt afstand van regeringsbeleid ontwikkelingssamenwerking', 28 september 1999.

⁷² 'Hulp aan Afrika; Wil iemand ook nog echt wat doen?' *de Volkskrant*, 24 december 1999.

2.1.4 De wisseling van de wacht en de invloed op het publieke domein, 1998-2002

In verschillende krantenartikelen werd bericht over de steeds groter wordende kloof in het denken over ontwikkelingssamenwerking tussen de politieke en publieke opinie. Het alsmaar wisselende regeringsbeleid voor ontwikkelingssamenwerking, dat steeds een doodlopende route nam en weer werd vervangen door een zogenaamd beter beleid, was hier mede de oorzaak van. Ook de discussie in de politiek over de corruptie in ontvangende landen had gezorgd voor discussie in de Nederlandse samenleving. Het effect van deze discussie op het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking werd vanaf 1994 door het NCDO onderzocht in een vierjaarlijks onderzoek. In maart 1998 publiceerde zij – in samenwerking met *OnzeWereld* – het rapport ‘Onderzoek naar maatschappelijk draagvlak ontwikkelingssamenwerking’, waarin de standpunten van de Nederlandse samenleving werd onderzocht over ontwikkelingssamenwerking. In dit onderzoek ging het niet alleen om het draagvlak voor het doen aan ontwikkelingssamenwerking, er werd ook onderzocht hoe mensen dachten over begrippen als armoede en voedseltekort en over het oplossen van deze problemen. Het onderzoek stelde dat er sinds 1978 (toen een eerder onderzoek was gedaan) niet veel veranderd was aan de mening van Nederlanders. Het onderzoek concludeerde dat de meerderheid van de bevolking, namelijk 62%, van mening was dat het bedrag dat Nederland uitgaf voor ontwikkelingssamenwerking juist was en zo moest blijven. Daarnaast was 20% van de bevolking voor een verhoging van dit budget, terwijl slechts 15% van mening was dat het budget juist verlaagd zou moeten worden. Het NCDO concludeerde dat één op de tien Nederlanders eigenlijk vond dat Nederland zich niet bezig zou moeten houden met de ontwikkelingslanden. Evenveel respondenten gaven aan dat zij niet in het effect van ontwikkelingssamenwerking geloofden, tegenover 63% van de respondenten die aangaf wel in het effect te geloven.⁷³

Een belangrijk onderdeel van het beleid van minister Herfkens was het ondersteunen van initiatieven vanuit mensen in de ontvangende landen zelf. Slechts 11% van de respondenten zag hierin een oplossing voor het armoedeprobleem. De respondenten zagen weinig heil in investeren door het bedrijfsleven in ontwikkelingssamenwerking of een meer eerlijke wereldhandel als oplossing voor de problemen. Ondanks de kritische blik op de besteding van het geld voor ontwikkelingssamenwerking en het wantrouwen dat hierachter schuilde, gaf 63% van de respondenten aan dat men er van was overtuigd dat het hielp.⁷⁴

Het onderzoek *Geven in Nederland* uit 2001 laat in de jaren rondom de eeuwwisseling een groei zien van giften door huishoudens aan de internationale hulp. Gaven Nederlandse huishoudens in 1995 € 361 miljoen aan internationale hulp, in 1999 was dit bedrag gestegen tot € 540 miljoen. Dit kwam onder andere omdat er zich in 1999 diverse rampen voordeden in de wereld, zoals de aardbeving in Turkije of de nationale actie ‘Vluchtelingen in Kosovo’. Volgens dit onderzoek stegen ook de bijdragen van fondsen en bedrijven aan de internationale hulp gedurende deze jaren.⁷⁵ Philip Everts stelt in zijn boek dat tussen 1998 en 2006 het draagvlak in de samenleving voor het doen aan ontwikkelingssamenwerking erg groot bleef. Wel concludeert hij dat de samenleving in 2000 erg pessimistisch was over de manier waarop de Nederlandse regering het budget voor

⁷³ NCDO en onzeWereld, *Onderzoek naar maatschappelijk draagvlak ontwikkelingssamenwerking* (Amstelveen, 1998), 3-5.

⁷⁴ Idem, 12.

⁷⁵ Th. Schuyt (red.), *Geven in Nederland 2001* (Houten 2001), 127-128.

ontwikkelingssamenwerking besteedde. In 2006 was men hier nog pessimistischer over, maar men bleef het belangrijk vinden om aan ontwikkelingssamenwerking te doen. Het omlaag brengen van het budget voor ontwikkelingssamenwerking werd door het grootste gedeelte van de samenleving dan ook niet ondersteund.⁷⁶

2.1.5 De eeuwwisseling en de uitwisseling tussen politiek en samenleving, 2002-2007

Tegelijk met de eeuwwisseling brak er een andere tijd aan in de relaties tussen landen en in de wereld van ontwikkelingssamenwerking. Ook in Nederland veranderde er veel. De aanslagen in New York op 11 september 2001, de angst voor de Islam die daarmee ontketend werd en de opkomst van Pim Fortuyn en het populisme waren daar mede oorzaak van. Deze ontwikkelingen hadden hun invloed op de manier waarop Nederland zich internationaal positioneerde.⁷⁷ Het buitenlands beleid werd steeds meer een beleid dat gericht was op het Nederlands eigenbelang – vooral in financieel opzicht - in plaats van de algemene humanitaire overwegingen.⁷⁸ In mei 2002 vonden de verkiezingen voor de Tweede Kamer plaats. Voorafgaand aan de verkiezingen verscheen er een artikel in *Trouw*, dat in ging op de samenwerking tussen het bedrijfsleven en de ontwikkelingssector. Over deze samenwerking schrijft *Trouw*

Hulp en handel staan op de kaart, alleen nog zeer bescheiden. Het momentum is er, de hulpverleners wijzen het bedrijfsleven niet meer de deur en omgekeerd zijn bedrijven gevoelig geworden voor vraagstukken die breder zijn dan de eigen bedrijfsvoering. (...) De gestage stroom van steun en geld maakt ontwikkelingslanden alleen maar hulpverslaafd. Beter is het eerst een economisch fundament te leggen waarop verder kan worden 'gebouwd'. Het Nederlandse bedrijfsleven zou daarin een cruciale rol kunnen spelen, maar het pad van hulp en handel zit vol kuilen.⁷⁹

Dit economisch fundament voor deze samenwerking kon volgens de Wereldbank het beste gelegd worden door de landen zelf, waardoor zij hun land en hun inwoners aantrekkelijk maakten voor Westerse bedrijven en investeringen. De hulp zou zich nog meer moeten richten op het bieden van ondersteuning bij het leggen van dit fundament, zoals al langer gebeurde, en volgens de Wereldbank een veelbelovende aanpak was.⁸⁰

Tijdens de formatie richtte Maarten van der Schaft zich in een pleidooi tot de LPF, dat volgens hem de nadruk moest leggen op een ontwikkelingsbeleid dat meer in het licht stond van het Nederlands eigenbelang. Bijvoorbeeld door deze samenwerking meer te richten op landen waar veel immigranten in Nederland vandaan kwamen.⁸¹ P.J. van Dooren schreef in mei 2002 over de vele projecten waarbij Nederlands ontwikkelingsgeld werd misbruikt door corrupte ministers in ontwikkelingslanden. Door het ontbreken van bijvoorbeeld belastingstelsels kwam het geld niet terecht waar het terecht had moeten komen. Ook had Van Dooren kritiek op het geld dat de

⁷⁶ P. Everts, *Publieke opinies na de Koude Oorlog* (Assen 2008), 340-351.

⁷⁷ B. Meindertsma, *Van heilig huisje tot bodemloze put*, 33.

⁷⁸ D. Hellema, *Nederland en de wereld: de buitenlandse politiek van Nederland* (Houten 2010), 443-450.

⁷⁹ H. Koch, 'De handel moet de hulp helpen', *Trouw*, 9 maart 2002.

⁸⁰ M. Schinkel, 'Te weinig hulp grofst inefficiency', *NRC Handelsblad*, 19 maart 2002, 17.

⁸¹ M. van der Schaft, 'Help liever Marokko dan Tanzania', *Trouw*, 29 mei 2002.

ontwikkelingslanden ontvingen, waarbij ze zelf mochten uitzoeken waar dit geld aan te besteden. Een gezamenlijke beslissing tussen donorland en ontvangend land waar het geld aan te besteden zou volgens Van Dooren al helpen om te zorgen dat het geld geen weggegooid geld werd.⁸²

Oud UNESCO⁸³-staflid Jongens noemde veel voorbeelden van ontwikkelingssamenwerking waarbij het mis was gegaan. Hij stelde dat het vele geld dat in Afrika gepompt was helaas niet tot economische ontwikkeling had geleid. De afhankelijkheid die de Westerse landen hiermee hadden gecreëerd was een slechte ontwikkeling. Over de rol van de overheid in de ontwikkelingssamenwerking stelde hij dat het geven van hulp aan Afrika beter uitgevoerd kon worden door de medefinancieringsorganisaties en andere ngo's. Zij waren namelijk wel in staat de lokale bevolking in ontwikkelingslanden te bereiken, in plaats van alleen de Afrikaanse bestuurders die vooral zichzelf verrijkten. Daarnaast zag Jongens veel nut in de samenwerking van ngo's met bedrijven, om zo effectief de armoede te bestrijden.⁸⁴

De formatie slaagde en Nederland kreeg in het nieuwe kabinet Balkenende I – bestaande uit VVD, LPF en CDA - geen minister voor Ontwikkelingssamenwerking, maar een staatssecretaris zoals de VVD al enige tijd wilde. Het was duidelijk dat het nieuwe kabinet minder op had met ontwikkelingssamenwerking.⁸⁵ Agnes van Ardenne nam de taken van Herfkens over. In het nieuwe beleid van Van Ardenne zouden bedrijven en de economie een belangrijke rol spelen voor de ontwikkelingssamenwerking. Van Ardenne beweerde dat ze het beleid van Herfkens grotendeels wilde voortzetten, ondanks dat ze door economische stagnatie minder te besteden had.⁸⁶ Toch was haar uiteindelijke beleid drastisch anders en stelde Van Ardenne zich af te zetten tegen de 'traditionele' ontwikkelingssamenwerking en met een nieuwe aanpak te komen. De globalisering zorgde er volgens haar voor dat er een meer geïntegreerd beleid moest komen met daarin handel, ondernemen, veiligheid en ontwikkelingssamenwerking.⁸⁷ Door de meer directe koppeling met het buitenlandse beleid verwachtte Van Ardenne dat de effectiviteit van ontwikkelingshulp zou toenemen.⁸⁸

In oktober 2002 lekte de conclusies van de Stuurgroep Evaluatie Medefinancieringsprogramma onder leiding van hoogleraar A. de Ruyter uit en werden deze gepubliceerd in dagblad *Trouw*. Via het medefinancieringsprogramma (MFP) gaat overheidsfinanciering voor ontwikkelingssamenwerking via een aantal hulporganisaties, zoals ICCO, naar goedgekeurde partnerorganisaties en projecten. Volgens het rapport van de Ruyter had ex-minister Herfkens de rol van de overheid als toezichthouder op dit programma niet goed vorm gegeven, waardoor de beslissing over waar het belastinggeld aan werd besteed teveel bij andere partijen was neergelegd. Volgens de onderzoekscommissie had dit niet direct tot verspilling geleid, maar wel consequenties gehad voor de effectiviteit van het geld.⁸⁹ De werkgroep Effectiviteit en Coherentie van Ontwikkelingssamenwerking kwam rond dezelfde tijd met conclusies. De

⁸² P. van Dooren, 'Hulp aan Derde Wereld vaak miskleun', *Trouw*, 27 maart 2002.

⁸³ Organisatie binnen de Verenigde Naties met als missie het bijdragen aan de vredesopbouw, armoedebestrijding, duurzame ontwikkeling en interculturele dialoog door onderwijs, wetenschap, cultuur en communicatie.

⁸⁴ E. Jongens, 'Corrupt Afrika heeft ons geld weggegooid', *Trouw*, 26 november 2002.

⁸⁵ L. Nicolassen, 'Nieuw kabinet slaat ook met indelen van posten rechtsaf', *De Volkskrant*, 13 juli 2002.

⁸⁶ T. Koele, 'Jaap en ik gaan Afrika anders aanpakken', *De Volkskrant*, 24 augustus 2002.

⁸⁷ Hellema, *Nederland en de wereld*, 428-430.

⁸⁸ 'Bedrijf belangrijker voor derde wereld', *Het Financieele Dagblad*, 18 september 2002.

⁸⁹ H. Koch, 'Beleid Herfkens krijgt harde kritiek', *Trouw*, 22 oktober 2002.

ontwikkelingssamenwerking kon worden verbeterd door hulp meer geconcentreerd te geven en minder gebonden hulp te ambiëren.⁹⁰

Deze kritiek sloot aan bij de beslissing om per 1 januari 2003 een nieuw beleidskader te starten voor het MFP. Meer hulporganisaties moesten toegang krijgen tot deze overheidsfinanciering en het beleid en de evaluatie moesten transparanter worden. Inmiddels was de het kabinet Balkenende I gevallen en was er besloten om in het nieuwe kabinet toch weer een minister voor Ontwikkelingssamenwerking aan te stellen. Van Ardenne kreeg deze functie. De minder gebonden hulp die door de werkgroep Effectiviteit en Coherentie van Ontwikkelingssamenwerking werd geadviseerd viel goed. Iedere partij was overtuigd van de toegevoegde waarde van het Medefinancieringsprogramma (MFP), dat er vooral voor zorgde dat er ontwikkelingsprojecten werden gerealiseerd waar de overheid zelf niet aan toekwam.⁹¹ Volgens de PvdA was het MFP essentieel voor het beleid, omdat het de betrokkenheid en het draagvlak in de maatschappij vergrootte. Zij zagen echter een gevaar voor dit draagvlak, namelijk het subsidiëren van buitenlandse ontwikkelingsorganisaties. De VVD zag juist een voordeel in het concurrerend maken van het programma, waardoor de transparantie zou toenemen. Het beleid op het MFP moest volgens de verschillende partijen vooral versterkt worden door een meer nadrukkelijke leidende rol van de minister en er werd een openlijkere verantwoording verwacht van de ontwikkelingsorganisaties.⁹² Ook werd verwacht dat vanaf 2009 de organisaties binnen het MFP voor 25% van hun inkomsten afhankelijk waren van particuliere donors, om zo de overheidsafhankelijkheid te verkleinen.⁹³ Volgens een eerder Interdepartementaal Beleidsonderzoek zou de verantwoordelijkheid voor evaluaties bij de minister moeten liggen, en kon de openlijkere verantwoording onder andere worden bereikt door een betere effectmeting.⁹⁴ Op deze manier kon het publiek en de politiek beter op de hoogte worden gehouden over wat er werd bereikt met de subsidiëring.

Over de ontwikkeling van het denken over ontwikkelingssamenwerking binnen de samenleving en de politiek heeft Bas de Gaay Fortman bij zijn afscheid als hoogleraar politieke economie aan het *Institute of Social Studies* in 2002 gezegd zich zorgen te maken over het terugtrekken van Nederlanders tot de eigen grenzen. Op het gebied van ontwikkelingssamenwerking zegt hij hierover dat

Als je in dit land opkomt voor ontwikkelingssamenwerking, voor de armen in de wereld, voor mensenrechten, dan ben je politiek correct, en die term heeft geen goede klank. Er is een soort van stemming, een geest van de tijd, die zegt: politieke correctheid, daar moeten we niets meer van

⁹⁰ Werkgroep Effectiviteit en coherentie van ontwikkelingssamenwerking, 'Effectiviteit en coherentie van ontwikkelingssamenwerking' (versie 23-07-2002) <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2002/07/23/rapport-effectiviteit-en-coherentie-van-ontwikkelingssamenwerking.html> (geraadpleegd op 15 augustus 2013).

⁹¹ 'Interdepartementaal Beleidsonderzoek: Medefinancieringsprogramma' (versie 7 november 2003) <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-27433-22.html?zoekcriteria=%3fzkt%3dUitgebreid%26pst%3dParlementaireDocumenten%26vrt%3dEindrapport%2bvan%2bde%2bAdviescommissie%2bMedefinancieringsprogramma-breed%26zkd%3dInDeGeheleText%26dpr%3dAnderePeriode%26spd%3d20030301%26epd%3d20031224%26sdt%3dDatumPublicatie%26gap%3d%26pnr%3d1%26rpp%3d10&resultIndex=0&sorttype=1&sortorder=4> (geraadpleegd op 15 augustus 2013);

⁹² Idem.

⁹³ M. de Baaij en A. Boekestijn, 'De kentering in het denken over particuliere ontwikkelingshulp' <http://www.hum.uu.nl/medewerkers/a.i.boekestijn/homepage/de%20kentering%20in%20het%20denken%20over%20particuliere%20ontwikkelingshulp.htm> (geraadpleegd op 15 augustus 2013).

⁹⁴ 'Interdepartementaal Beleidsonderzoek: Medefinancieringsprogramma' (versie 7 november 2003); L. Schulpen en P. Hoebink, 'Ontwikkelingssamenwerking via particuliere ontwikkelingsorganisaties – de MFO's in perspectief' in: L. Schulpen (red.), *Hulp in ontwikkeling: bouwstenen voor de toekomst van internationale samenwerking* (Assen 2001), 159-191, 169-174.

hebben. (...) 'Het is een hemd-is-nader-dan-de-rok-tijd. Het vermogen om een beetje verder te kijken dan de eigen plek en dan de tijd waarin je nu leeft is niet zo indrukwekkend, om het voorzichtig uit te drukken. We voelen ons bedreigd, er is angst, we trekken ons terug.'⁹⁵

De eerste jaren in het nieuwe millennium waren jaren waarin de kritiek, scepsis en de angst zeer nadrukkelijk aanwezig waren in de samenleving. Nederland trok zich niet alleen op het gebied van ontwikkelingssamenwerking terug, zo stelt Duco Hellema. Op terreinen zoals (internationale) veiligheid, Europese integratie en mensenrechten leek Nederland onzeker te zijn. Daarnaast speelde steeds vaker het eigenbelang de hoofdrol als het ging om internationale zaken en leek het politieke gewicht dat Nederland in de schaal kon leggen af te nemen.⁹⁶ Over de rol van de samenleving waaruit deze politiek voortvloeide, zegt Hellema dat het leek alsof

Nederland tijdens het kabinet-Kok II en de kabinetten-Balkenende in enkele jaren [was] geworden tot een ontevreden en een meer in zichzelf gekeerde samenleving, die zich ook in Europa op verschillende manieren te kort gedaan voelde.⁹⁷

Op het gebied van ontwikkelingssamenwerking was Nederland volgens de *Commitment to Development Index* nog steeds één van de meest betrokken landen. Deze index meet de betrokkenheid van de 27 meest rijke landen bij de ontwikkelingssamenwerking en armoedebestrijding. Het draait in dit onderzoek niet alleen om het geven van geld, maar ook in hoeverre landen rekening houden met ontwikkelingslanden bij het maken van politieke, economische en sociale beslissingen. Voor het ontwikkelen van de index wordt bijvoorbeeld het handelsbeleid, migratiebeleid en milieubeleid van landen bekeken en beoordeeld.⁹⁸ In de jaargangen van 2003 tot en met 2008 stond Nederland op de eerste plaats in de index, een positief teken voor het beleid dat Nederland voerde.⁹⁹

Toch bleek uit het draagvlakonderzoek van het NCDO uit 2002 dat het pessimisme over ontwikkelingssamenwerking in de samenleving erg hoog was. Slechts 16% van de respondenten was op dat moment van mening dat de armoede in ontwikkelingslanden zou afnemen. Overigens was een derde van de respondenten er van overtuigd dat de welvaart in Nederland zelf achteruit zou gaan. Een opvallend verschil met de vorige publicatie in 1998 was dat meer mensen voor het vergroten van het overheidsbudget waren (gestegen van 20% in 1998 naar 26% in 2002), maar ook meer mensen voor het verkleinen van het budget (gestegen van 15% in 1998 naar 18% in 2002). Het percentage dat dacht dat ontwikkelingssamenwerking niet hielp en het geld grotendeels verkeerd besteed werd, was sinds 1998 groter geworden. Hoewel het pessimisme was toegenomen, concludeerde het NCDO dat het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking nog steeds breed was. Een andere conclusie die het NCDO trok, was dat het publiek slechts weinig kennis had van de problematiek in de ontwikkelingslanden en de oplossingen die daarvoor nodig waren.¹⁰⁰ Het geefgedrag veranderde

⁹⁵ C. Welgraven, 'Het hemd is nader dan de rok', *Trouw*, 20 november 2002.

⁹⁶ Hellema, *Nederland en de wereld*, 428-434, 445-450.

⁹⁷ Hellema, *Nederland en de wereld*, 448-450.

⁹⁸ Bodelier en Vossen, *Hulp: waarom ontwikkelingshulp moet, groeit en verandert*, 97.

⁹⁹ Center for Global Development, 'Commitment to Development Index' <http://international.cgdev.org/initiative/commitment-development-index/inside> (geraadpleegd op 15 augustus 2013).

¹⁰⁰ NCDO, *Maatschappelijk Draagvlak Ontwikkelingssamenwerking 2002* (Amsterdam 2002).

gedurende deze jaren ook, bleek uit het onderzoek *Geven in Nederland*. Hoewel de motieven achter het geefgedrag niet onderzocht werden, was het opvallend dat na een flinke stijging in 1999 tot € 540 miljoen aan giften voor Internationale Hulp sprake was van een daling in giften. In 2001 gaven Nederlanders aan Internationale Hulp voor € 531 miljoen aan giften en daalde dit bedrag in 2003 tot € 469 miljoen aan giften.¹⁰¹

2.1.6 De opkomst van particuliere initiatieven, 2000-2009

Naast de onderzoeken over het draagvlak en het geefgedrag van Nederlanders, is er nog een andere indicator om erachter te komen hoe Nederlanders denken over het doen aan ontwikkelingssamenwerking. In samenwerking met het NCDO publiceerde het *Centre for International Development Issues Nijmegen* (CIDIN) in 2005 een onderzoek over het toenemende aantal aan particuliere initiatieven. Over de aanleiding voor het onderzoek zeggen het NCDO en het CIDIN:

De afgelopen jaren lijkt het fenomeen particulier initiatief aan een opmars begonnen te zijn. Individuele burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties, allemaal willen ze 'iets' doen met ontwikkelingssamenwerking. Belangrijker nog, ze willen het zelf doen. Steeds vaker starten deze niet-traditionele actoren hun eigen (kleinschalige) ontwikkelingsorganisaties. Daarmee is het domein van de ontwikkelingssamenwerking niet langer exclusief voorbehouden aan de overheid, de gevestigde ngo's en een enkele missionaris.¹⁰²

Kortom, de overheid die aan ontwikkelingssamenwerking deed was niet langer voldoende. Een deel van de Nederlanders wilde vooral zelf aan de slag met concrete projecten. Het terugtrekken van die zelfde overheid uit de ontwikkelingssector zorgde ervoor dat deze ruimte opgevuld kon worden door particuliere organisaties uit de maatschappij.¹⁰³ Deze particuliere initiatieven spelen een rol in de ontwikkeling van het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking in de Nederlandse samenleving. In de casestudy *Particuliere Initiatieven in ontwikkelingssamenwerking* stelde Irene de Goede dat de particuliere initiatieven een uiting waren van de persoonlijke beleving in ontwikkelingssamenwerking. Het perspectief van de persoonlijke beleving was steeds meer een rol gaan spelen, naast de *traditionele* morele en eigenbelang perspectieven voor het doen aan ontwikkelingssamenwerking.¹⁰⁴

In het onderzoek van het CIDIN en het NCDO werden mensen ondervraagd die betrokken waren bij een particulier initiatief. Van de respondenten bleek 35% betrokken te zijn bij een particulier initiatief dat opgericht was in de jaren tussen 2000 en 2005. Op de vraag wat de aanleiding was voor het starten van een particulier initiatief antwoorde bijna 30% van de respondenten dat een reis hen in contact had gebracht met armoede en dat dit de reden was een project te starten. Andere redenen waren de situatie in ontwikkelingslanden (16,7%), de wil om hulp te bieden (15,2%) en zich betrokken voelen bij ontwikkelingssamenwerking (13,8%). Grotendeels ging het deze mensen om het verbeteren van levensomstandigheden, hulp bieden en het stimuleren van zelfredzaamheid.¹⁰⁵ Daarnaast ging

¹⁰¹ Th. Schuyt, 'Samenvatting Geven in Nederland 2013' http://www.fsw.vu.nl/nl/Images/Samenvatting%20Geven%20in%20Nederland%202013_tcm30-338094.pdf, 17 (geraadpleegd op 15-08-2013).

¹⁰² H. Bouzoubaa en M. Brok, *Particuliere initiatieven op het gebied van ontwikkelingssamenwerking* (Nijmegen 2005), 1.

¹⁰³ Idem, 4.

¹⁰⁴ Van den Berg en de Goede, *Particuliere initiatieven in ontwikkelingssamenwerking*, 49-50.

¹⁰⁵ Bouzoubaa en Brok, *Particuliere initiatieven op het gebied van ontwikkelingssamenwerking*, 12-14.

het vaak om concrete thema's als onderwijs, gezondheid en kinderen. Donateurs van deze organisaties wilden volgens De Goede zelf bepalen waar hun geld heen ging, zodat zij meer zekerheid hadden over waar het geld precies terecht kwam.¹⁰⁶ Zij zegt daarover

Het markeert de ontwikkeling van blind vertrouwen in het goede doel (*trust me*) naar de roep om verantwoording en transparantie (*show me*) en het bieden van zeggenschap en mogelijkheden voor een actieve bijdrage (*involve me*).¹⁰⁷

De actieve bijdrage was voor de particuliere initiatieven erg belangrijk, omdat zij overtuigd waren van hun toegevoegde waarde voor de ontwikkelingssector naast de bestaande grote ontwikkelingsorganisaties en overheid.

Het CIDIN heeft onderzocht hoe de betrokkenen bij particuliere initiatieven dachten over de rol van grote ontwikkelingsorganisaties en de overheid. De respondenten gaven aan dat ze overtuigd waren van het goede werk dat ngo's deden, al worden er ook negatieve punten genoemd. De strijkstok, de efficiëntie en de bureaucratie was waar deze mensen tegen aan liepen.¹⁰⁸ Uit een ander onderzoek van het NCDO uit 2011 zou echter blijken dat het merendeel van de Nederlanders professionele ontwikkelingsorganisaties juist zag als meest geschikte actor om aan ontwikkelingssamenwerking te doen. In dit onderzoek kreeg de overheid veel minder vertrouwen als meest geschikte actor (15%). Dit was echter nog altijd meer dan het vertrouwen dat gegeven werd aan hulpinitiatieven van particulieren, die maar volgens 11% van de respondenten geschikt waren om een positief effect te hebben op het succes van ontwikkelingssamenwerking.¹⁰⁹

De politiek en de professionele ontwikkelingssector reageerden op de opkomst van particuliere initiatieven, welke niet geheel onomstreden werden geacht. Vooral over de effecten op langere termijn maakten de professionele ontwikkelingsorganisaties zich zorgen, omdat veel van het werk symptoombestrijding zou zijn en niet gericht op het brengen van structurele verandering. Daarnaast was het voor de particuliere initiatieven lastig om te komen tot monitoring, projectevaluatie en het waarborgen van de duurzaamheid. De laatste jaren zijn veel particuliere initiatieven meer professioneel gaan werken en werd deze kwaliteitsverbetering volgens De Goede steeds meer onderschreven door stakeholders binnen de ontwikkelingssector.¹¹⁰

De overheid was positiever ingesteld en uitte dit door vrijwel direct in te spelen op de opkomst van particuliere initiatieven aan het begin van het millennium. Van Ardenne was overtuigd van de toegevoegde waarde van particuliere initiatieven, omdat dit volgens haar betekende dat ontwikkelingssamenwerking teruggebracht werd naar daar waar het hoorde: de samenleving. Al tijdens het ministerschap van Pronk konden particuliere initiatieven terecht voor subsidies, maar onder Van Ardenne kwam het tot een subsidieloket, Linkis genaamd. Dit loket was opgezet door

¹⁰⁶ Van den Berg en de Goede, *Particuliere initiatieven in ontwikkelingssamenwerking*, 32-33.

¹⁰⁷ Van den Berg en de Goede, *Particuliere initiatieven in ontwikkelingssamenwerking*, 32-33.

¹⁰⁸ Bouzoubaa en Brok, *Particuliere initiatieven op het gebied van ontwikkelingssamenwerking*, 19-28.

¹⁰⁹ J. Hento, *Barometer internationale samenwerking 2011* (Amsterdam 2011), 36.

¹¹⁰ Van den Berg en de Goede, *Particuliere initiatieven in ontwikkelingssamenwerking*, 47-49.

verschillende organisaties binnen het MFP en het NCDO.¹¹¹ Via de deelnemende organisaties werd ondersteuning geboden en subsidie verleend aan diverse particuliere initiatieven.

Particuliere initiatieven zijn belangrijk geweest voor de ontwikkeling van het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking. Particuliere initiatieven zagen het vergroten van het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking als een belangrijke taak, hoewel het inzamelen van geld als belangrijkste taak werd gezien. De personen die deze initiatieven bereiken zijn vaak bekenden van de initiatiefnemers. Bijna 85% van de particuliere initiatieven ging ervan uit dat het hen zou lukken om de kennis van de Nederlander te vergroten door hun activiteiten. Over het daadwerkelijk veranderen van het gedrag van de Nederlander zijn particuliere initiatieven een stuk minder zeker.¹¹² Het CIDIN concludeerde uiteindelijk:

Particuliere initiatieven bereiken een grote groep mensen die al op een één of andere manier betrokken zijn bij ontwikkelingssamenwerking. De activiteiten zijn dus weinig draagvlak vergrotend en daarmee lijkt het 'preken voor eigen parochie' bevestigd. Wel hebben de particuliere initiatieven een duidelijke draagvlakversterkende functie. Mensen doen, door hun toedoen, nieuwe kennis op en worden gestimuleerd om tot handelen over te gaan.¹¹³

De kleine en vooral bekende kring waarin particuliere initiatieven zich bewegen heeft ervoor gezorgd dat het versterken van het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking niet slaagde. Opvallend was dat het CIDIN concludeerde dat als men zich richtte op het informeren van de jongere generatie, dit wel draagvlak vergrotend werkte omdat deze jongeren vaak voor het eerst in aanraking kwamen met ontwikkelingssamenwerking.¹¹⁴ Op de vraag of particuliere initiatieven het beter deden in de ontwikkelingssamenwerking – wat betreft effecten en het goed terecht komen van het geld - antwoordde Lau Schulpen – werkzaam bij het CIDIN en in 2005 begeleider van het onderzoek van het NCDO en het CIDIN – in een artikel in *Trouw* in 2007 dat dit helaas minder het geval was dan vaak werd beweerd. Particuliere initiatieven werden te weinig geëvalueerd, daar waar de grotere organisaties de laatste jaren stevig hadden ingezet op het verbeteren van de evaluatie van hun activiteiten. Ook betrokken particuliere initiatieven vaak te weinig de lokale mensen bij hun projecten, waardoor de projecten uiteindelijk hun doel niet bereikten. Toch zag Schulpen toegevoegde waarde in particuliere initiatieven en zou het nog meer van waarde kunnen zijn als zij elkaar op zouden zoeken.¹¹⁵ In 2009 werd de positie van particuliere initiatieven versterkt door het oprichten van de koepelorganisatie Partin, welke zich vooral richtte op het positief belichtten van particuliere initiatieven en zo de negatieve beeldvorming die ontstaan was tegen te gaan.¹¹⁶

¹¹¹ Bouzoubaa en Brok, *Particuliere initiatieven op het gebied van ontwikkelingssamenwerking*, 1, 36-37.

¹¹² Bouzoubaa en Brok, *Particuliere initiatieven op het gebied van ontwikkelingssamenwerking*, 48-51.; Van den Berg en de Goede, *Particuliere initiatieven in ontwikkelingssamenwerking*, 84-85.

¹¹³ Bouzoubaa en Brok, *Particuliere initiatieven op het gebied van ontwikkelingssamenwerking*, 54.

¹¹⁴ Idem, 54.;

Van den Berg en de Goede, *Particuliere initiatieven in ontwikkelingssamenwerking*, 86.

¹¹⁵ H. Koch, 'Kuifje in ontwikkelingsland', *Trouw*, 17 november 2007.

¹¹⁶ Van den Berg en de Goede, *Particuliere initiatieven in ontwikkelingssamenwerking*, 49.

2.1.7 Het debat over ontwikkelingssamenwerking, 2007-2010

Het vierde kabinet onder premier Balkenende bestond uit de partijen PvdA, CU en CDA en was een meer links gericht kabinet, na drie kabinetten tussen 2002 en 2007 die vooral uit rechtse partijen bestonden. Dit betekende niet direct een omslag in de – vaak negatieve – discussie over ontwikkelingssamenwerking, maar wel werd de discussie beduidend positiever dan voorheen. Dit kwam vooral doordat de ontwikkelingssector sinds de start van de discussie over de effectiviteit en zin van ontwikkelingssamenwerking hard gewerkt had aan een ommekeer in deze negatieve aandacht. Tijdens de formatie van het kabinet werd door het *NRC Handelsblad* een opinieartikel gepubliceerd, waarin professor Piet Emmer - hoogleraar in de geschiedenis van de Europese expansie – opriep te stoppen met ontwikkelingshulp omdat dit geen langdurige groei zou brengen en vooral gegeven werd uit een schuldgevoel.¹¹⁷ René Grotenhuis – directeur van Cordaid – reageerde door te stellen dat ontwikkelingsorganisaties zich niet meer alleen met losse projecten bezig hielden, maar aan meer structurele oplossingen werkten en op deze manier de kern van het probleem – volgens Grotenhuis de machtsverhoudingen in zowel de internationale als de nationale samenlevingen – wisten aan te pakken. Het Nederlands overheidsbeleid kreeg in dit artikel de kritiek zich teveel te richten op de korte termijn, wat ook zou meespelen in het ‘mislukken’ van ontwikkelingssamenwerking.¹¹⁸ In februari 2007 werd het nieuwe kabinet Balkenende IV geïnstalleerd, met Bert Koenders als minister voor Ontwikkelingssamenwerking.

In april 2007 maakte de OESO bekend dat de aangesloten landen minder geld aan ontwikkelingssamenwerking hadden uitgegeven in 2006.¹¹⁹ Een paar weken later kwam de president van de Wereldbank in opspraak vanwege nepotisme. Minister Koenders reageerde door de ontstane onrust een ernstige aantasting van de geloofwaardigheid van de Wereldbank te noemen.¹²⁰ Een bank die zich sterk maakte voor de bestrijding van corruptie in ontwikkelingslanden ging nu zelf gebukt onder een schandaal. Deze gebeurtenissen waren slecht voor het beeld van ontwikkelingssamenwerking.

Arend Jan Boekestijn – op dat moment woordvoerder voor ontwikkelingssamenwerking namens de VVD en bekend criticus van ontwikkelingssamenwerking - pleitte te weten hoe het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking moest worden vergroot. Veel mensen waren overtuigd voor het doen aan ontwikkelingssamenwerking, maar twijfelden sterk aan het effect van ontwikkelingssamenwerking. Gevaarlijk voor het draagvlak, zo stelde Boekestijn, omdat deze mensen het eerst zouden afhaken.¹²¹ Dit werd ondersteund door het onderzoek *Barometer internationale samenwerking 2006* van het NCDO. In dit onderzoek werd de respondenten gevraagd of zij vertrouwen hadden in de werking en besteding van het geld voor ontwikkelingssamenwerking. Het percentage aan respondenten dat dacht dat de situatie van mensen verbeterde door ontwikkelingssamenwerking was 43%, tegenover 23% van de respondenten die er van overtuigd was dat de situatie van mensen niet verbeterde.¹²² Het NCDO zelf zag echter geen direct verband tussen minder geloof in de werking van

¹¹⁷ P. Emmer, 'Stop met ontwikkelingshulp', *NRC Handelsblad*, 2 februari 2007.

¹¹⁸ M. Schreurs en M. Vossen, 'Ontwikkelingshulp: stoppen of doorgaan?', *NRC Handelsblad* 13 februari 2007.

¹¹⁹ 'OESO-landen gaven minder', *De Telegraaf*, 4 april 2007.

¹²⁰ O. Velthuis, 'Lot Wolfowitz hangt aan zijden draadje', *De Volkskrant*, 16 april 2007.

¹²¹ A. Boekestijn, 'Meet het effect van hulp', *De Volkskrant*, 21 mei 2007.

¹²² NCDO, *Barometer Internationale Samenwerking 2006*.

ontwikkelingssamenwerking en het draagvlak.¹²³ Boekestijn zag veel in het meten van de effecten van ontwikkelingssamenwerking door onafhankelijke instituties in plaats van door het ministerie zelf, dat tot dan toe onderzoek deed naar het effect. Hierover zei Boekestijn

Richt een onafhankelijk instituut op met knappe wetenschappers die hun hand niet omdraaien voor nulmetingen en die voor hun carrière niet afhankelijk zijn van de top van het ministerie. Iedereen vaart er wel bij. Voorstanders van ontwikkelingssamenwerking kunnen met een positieve onafhankelijke resultatenrapportage de critici de mond snoeren. Criticasters zien eindelijk een lang gekoesterde wens in vervulling gaan. Het draagvlak zal stijgen. En onze partnerlanden worden beter geholpen. Tel uit je winst.¹²⁴

Boekestijn zag met de oprichting van een onafhankelijk instituut voor evaluatie het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking vergroot worden. In een reactie liet minister Koenders weten het eens te zijn met Boekestijn dat het belangrijk was om de belastingbetaler én de mensen die door de Nederlandse ontwikkelingssector geholpen werden te laten zien wat er bereikt was. Echter, zo stelde Koenders, bestond er al een onafhankelijk instituut die ontwikkelingssamenwerking evalueerde – het IOB - en moest er opgepast worden niet door te slaan in de drang naar meer evaluaties en cijfers. Daarbij benadrukte Koenders de moeilijkheid van de omstandigheden waarin ontwikkelingsorganisaties werkten en vroeg hij de samenleving om hiervoor begrip te hebben. Evaluatie was belangrijk, maar het moet niet leiden tot krampachtig werken.¹²⁵ Hoebink erkende dat er al veel geëvalueerd werd in de ontwikkelingssector, maar was het met Boekestijn eens dat het goed zou zijn als het IOB onafhankelijker werd van het ministerie.¹²⁶ Een ander kritiekpunt van Hoebink was dat de ontwikkelingssector te versnipperd was geraakt, zo schreef hij in een artikel in *Trouw*. Hoewel Nederland in vergelijking met andere landen het goed doet op het gebied van ontwikkelingssamenwerking, moest volgens Hoebink de kwaliteit en de uitgaven omhoog. Meer samenwerking tussen de verschillende organisaties zou de kwaliteit van ontwikkelingssamenwerking verhogen. Nederlandse hulp was, ondanks internationale afspraken, nog vaak gebonden hulp.¹²⁷ De regels die Europa had ingesteld om haar eigen handelsbelangen te beschermen waren volgens Hoebink schadelijk voor de ontwikkeling van ontwikkelingslanden. Nederland zou een meer leidende rol moeten aannemen door goed te kijken naar de gevolgen van de deze regelgeving voor de producerende ontwikkelingslanden.¹²⁸

Deze oneerlijke handel werd door Jan Pronk aangehaald in een reactie op een boek van William Easterly. Easterly uitte in zijn boek *White Man's Burden* vernietigende kritiek op de ontwikkelingsindustrie. Hij vond dat teveel aandacht uit ging naar hoeveel geld er werd uit gegeven. Daarnaast waren de vele programma's, zoals de Millenniumdoelen, volgens hem erg onrealistisch en niet in de praktijk te verwezenlijken. Niet grote organisaties zoals de Wereldbank, het IMF en de ngo's

¹²³ M.Pronk, 'Resultaat ontwikkelingshulp meten', *Reformatisch Dagblad*, 26 mei 2007.

¹²⁴ A.Boekestijn, 'Meet het effect van hulp', *De Volkskrant*, 21 mei 2007.

¹²⁵ 'Ontwikkelingshulp is al de meest geëvalueerde sector', *De Volkskrant*, 24 mei 2007.

¹²⁶ M.Pronk, 'Resultaat ontwikkelingshulp meten', *Reformatisch Dagblad*, 26 mei 2007.

¹²⁷ Gebonden hulp wil zeggen dat de ontvanger van ontwikkelingsgeld dit aan goederen en diensten van Nederlandse bedrijven moet besteden in plaats van, bijvoorbeeld, dit geld in eigen land te besteden.

¹²⁸ P. Hoebink, 'Ontwikkelingshulp kan beter', *Trouw*, 13 november 2007, 8.

zouden ontwikkelingssamenwerking moeten bepalen, maar het individu in arme landen.¹²⁹ Pronk vond dat Easterly in zijn betoog de ontwikkelingssamenwerking teveel over één kam schoor, terwijl er onderscheid te maken was tussen goede en slechte resultaten van de ontwikkelingssamenwerking. Ontwikkelingssamenwerking zou beter werken als het oneerlijke economische beleid van rijke landen aangepast werd, zo stelde Pronk. Hij was het wel eens met het pleidooi voor meer zeggenschap van inwoners van ontwikkelingslanden over hoe ontwikkelingssamenwerking vorm te geven.¹³⁰ Boekestijn schaarde zich achter het idee van Easterly dat grote organisaties, zoals de Wereldbank, alleen advies moesten geven als ontwikkelingslanden hierom vroegen. Ontwikkelingslanden zouden zelf initiatief moeten nemen om programma's op te stellen, die armoede hielpen oplossen.¹³¹ Boekestijn ging hier verder op in in een artikel in *De Volkskrant*. Boekestijn pleitte hierin niet alleen voor het overlaten van het initiatief aan ontwikkelingslanden zelf, maar ook om hulp pas te geven nadat ontwikkelingslanden hun beleid hadden aangepast. Op deze manier kon corruptie met ontwikkelingsgeld worden voorkomen en ingezet worden voor economische ontwikkeling van het land.¹³² Een ander artikel van Boekestijn uitte stevige kritiek op het vasthouden aan de begrotingssteun die Nederland gaf aan diverse ontwikkelingslanden. Ondanks duidelijke schendingen van mensenrechten, burgeroorlogen en vele voorbeelden van corrupte regeringsleiders bleef minister Koenders deze landen steunen met miljoenen euro's. Volgens Boekestijn werden deze miljoenen uitgegeven om zo aan het door de regering vastgestelde budget voor ontwikkelingssamenwerking te komen.¹³³

In een artikel in het *NRC Handelsblad* ging Ralf Bodelier in op de kritiek op ontwikkelingssamenwerking en de groeiende twijfel of het zinvol was. Deze twijfel werd teveel gevoed door criticasters als Easterly en Boekestijn, terwijl de successen van ontwikkelingssamenwerking ondersneeuwde onder deze kritiek, zo stelde Bodelier. Er was sprake van een verschuiving naar rechts. De angst dat ontwikkelingsgeld werd verspeeld door corruptie en het ontstane beeld dat ontwikkelingssamenwerking de armoede niet oplost was bij steeds meer mensen te merken. De negatieve tendens in de politiek en de samenleving was niet te keren. In de politiek leverde zowel de linkerflank - onder leiding van de SP - als de rechterflank - onder leiding van de PVV en de VVD in de persoon van Boekestijn - kritiek op ontwikkelingssamenwerking. Voor de linkerflank was ontwikkelingssamenwerking vooral een instrument voor neokolonialisatie waaruit economische en politieke voordelen uit voortvloeiden. Voor de rechterflank had ontwikkelingssamenwerking geen zin vanwege de corruptie en het gebrek aan initiatief vanuit de ontwikkelingslanden zelf.¹³⁴ Alexander Pechtold – fractieleider D'66 – zag de verschuiving van de VVD naar rechts vooral gebeuren om zo de concurrentie met de PVV aan te gaan. Pechtold stelde dat de VVD – onder leiding van Boekestijn – de ontwikkelingssamenwerking uitkleedde. Het echte liberalisme werd door de VVD in de steek gelaten vanwege een angst voor vreemdelingen en het buitenland in een strijd om de kiezer.¹³⁵ Ook de PvdA

¹²⁹ O.Velthuis, 'Beeld hulpindustrie van Afrika is beledigend', *De Volkskrant*, 15 september 2007.

¹³⁰ 'Campagne tegen armoede geeft alleen bureaucraten nog meer macht', *De Volkskrant*, 22 september 2007.

¹³¹ Boekestijn, *De prijs van een slecht geweten*, 60-61 en 73-74.

¹³² A. Boekestijn, 'Hulp moet gericht zijn op groei; Ontwikkelingssamenwerking Zakelijk beleid of helemaal stoppen', *De Volkskrant*, 6 november 2007, 13.

¹³³ A.Boekestijn, 'Wanneer doet Koenders de kraan eens dicht?', *De Volkskrant* 14 februari 2008, 12.

¹³⁴ R. Bodelier, 'Het succes van ontwikkelingshulp is een goed bewaard geheim' *NRC Handelsblad*, 30 juni 2007, 17.

¹³⁵ 'De stelling van Alexander Pechtold: 'Wij moeten niet meedoen aan de wedloop op rechts'', *NRC Handelsblad*, 1 december 2007, 19.

hekel het rechtse populisme van de PVV en de VVD, dat met angstige ogen naar het buitenland kijkt en inspeelde op de beelden in de samenleving in plaats van op feiten.¹³⁶

Minister Koenders had enkele weken eerder kritiek geuit op het pleidooi van de PVV en de VVD om ontwikkelingssamenwerking af te schaffen en stelde dat zij dit alleen deden om 'zieltjes te winnen'. Koenders noemde deze critici 'bange politici met oogkleppen op'.¹³⁷ Deze uitspraken van Koenders leidden in *De Telegraaf* tot heftige reacties vanuit de samenleving, waarbij ontwikkelingssamenwerking uiteraard onderwerp van gesprek was. In de rubriek *Wat U Zegt* vatte redacteur Margo Stols de ingezonden reacties samen. Koenders zou de rechtse partijen juist dankbaar moeten zijn, omdat zij vraagtekens zetten bij de effectiviteit van ontwikkelingssamenwerking. Koenders zou zich meer moeten concentreren op het aantonen en controleren van deze effectiviteit, zo vonden de lezers. Daarnaast moest Koenders niet vergeten dat er ook in Nederland mensen zijn die onder de welstandsgrens leefden, terwijl er miljoenen euro's extra werden uitgegeven aan ontwikkelingssamenwerking.¹³⁸ Ook een ander artikel in *De Telegraaf* beoordeelde de kritiek van Koenders als misplaatst, zeker gezien de riante – en almaar stijgende - uitgaven van Nederland aan ontwikkelingssamenwerking terwijl op defensie steeds bezuinigd werd.¹³⁹

In september 2008 verscheen er in *De Volkskrant* een artikel waarin de krant vaststelde dat de politiek in Den Haag zich bezon op hoe ontwikkelingssamenwerking verder vorm gegeven moest worden. Partijen als de VVD, CDA en de PvdA speelden op verschillende manieren in op het afbrokkelende draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking.¹⁴⁰ Het NCDO concludeerde in haar onderzoeken *Barometer voor Internationale Samenwerking* uit 2006, 2007 en 2008 dat er meer twijfel was in de samenleving over het nut van ontwikkelingssamenwerking. In 2006 dacht 43% van de respondenten dat ontwikkelingssamenwerking hielp de situatie te verbeteren in ontwikkelingslanden. In 2007 steeg dit percentage naar 52%, maar in 2008 was dit percentage gedaald naar 44%. Het percentage dat van mening was dat het budget voor ontwikkelingssamenwerking goed werd besteed veranderde weinig, net zoals het percentage respondenten dat van mening was dat het budget verhoogd of verlaagd moest worden.¹⁴¹ Opvallend was dat het percentage aan respondenten dat van mening was dat Europa haar handelsbarrières moest behouden was gedaald van 40% in 2007 naar 35% in 2008.¹⁴² Het afbrokkelende draagvlak was volgens *De Volkskrant* onderwerp van gesprek bij het CDA. Het behouden van het draagvlak voor het budget voor ontwikkelingssamenwerking was belangrijk voor deze partij, waarbij ook de ruimte moest worden geboden voor debat hierover. Het beleid voor ontwikkelingssamenwerking van de VVD kreeg juist kritiek van oud-fractievoorzitter en ex-minister van de VVD Joris Voorhoeve. Voorhoeve stelde dat het streven naar het verlagen van het budget schade bracht aan een partij, die juist uitgaat van groei van immateriële en materiële vrijheid en deze ook uitdraagt richting andere landen.¹⁴³

¹³⁶ 'PvdA'ers hekelen rechts populisme en kritiek op ontwikkelingshulp', *Trouw*, 2 mei 2008, 9.

¹³⁷ 'Felle kritiek Koenders op 'rechts'', *De Telegraaf*, 21 april 2008.

¹³⁸ M. Stols, 'Geachte lezer', *De Telegraaf*, 22 april 2008, 6.

¹³⁹ 'Riante hulp', *De Telegraaf*, 22 april 2008, 3.

¹⁴⁰ T. Koel , 'Den Haag twijfelt over hulp', *De Volkskrant*, 5 september 2008, 8.

¹⁴¹ NCDO, *Barometer Internationale Samenwerking 2008* (Amsterdam 2008), 11.

¹⁴² Idem, 12.

¹⁴³ T. Koel , 'Den Haag twijfelt over hulp', *De Volkskrant*, 5 september 2008, 8.

Ook het *NRC Handelsblad* stelde de twijfel over ontwikkelingssamenwerking in de politiek vast. In een artikel volgde deze krant vooral de discussie over de hoogte van het budget en de gehanteerde besteding van 0,8% van het BNP aan ontwikkelingssamenwerking. Ook dit artikel liet Voorhoeve aan het woord, die stelde dat 'liberale principes dwingen tot het doen aan ontwikkelingshulp'.¹⁴⁴ Volgens het NRC was Boekestijn de architect van de politieke ommezwaai, waarna Boekestijn zelf aan het woord kwam en stelde er trots op te zijn dat het debat verschoven en sterker geworden was. Waar Boekestijn pleitte voor het afschaffen van 'beleid dat geld van arme mensen in het Westen overhevelt naar rijke mensen in Afrika' stelde Voorhoeve dat 'Boekestijn "een karikatuur" maakte van de huidige hulp'.¹⁴⁵ In het artikel kwam Sibolt Mulder van TNS NIPO aan het woord. Hij vroeg zich af of de VVD met de betogen voor het afschaffen van ontwikkelingssamenwerking veel kiezers zou winnen. Het draagvlak voor de overheidssteun aan ontwikkelingssamenwerking nam niet noemenswaardig af, zo stelde Mulder. Toch had het deel dat voor het verlagen van het budget was meer stem gekregen in de politieke vertegenwoordiging. Het artikel eindigde met de verwachting van Voorhoeve dat als het erop aankwam, en de VVD weer in de regering zou komen, zij 'zich zonder morren weer zal voegen naar de heersende consensus op het gebied van internationale hulp'.¹⁴⁶ Boekestijn zag de toekomst van ontwikkelingssamenwerking en de rol van de VVD anders. Daar zei hij in zijn boek het volgende over:

Het roer moet dus om. Afrika verdient beter dan goede bedoelingen met desastreuze gevolgen. De *Gesinnungsethik* heeft nu wel genoeg schade aangericht. Liberalen hebben de historische opdracht om op het belang van *Verantwortungsethik* te wijzen.¹⁴⁷

De laatste jaren lijkt langzaam maar zeker gehoor te zijn gegeven aan deze oproep van Boekestijn in de kabinetten Rutte I en Rutte II.

2.1.8 De kabinetten Rutte, 2010-2013

In januari 2010 kwam de Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid met het rapport *Minder Pretentie, Meer Ambitie*. Dit zeer kritische rapport over de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking stelde dat Nederland het aantal landen waar het mee samenwerkte drastisch moest verminderen en daarbij de nadruk moest gaan leggen op sectoren waar Nederland in uitmunt, zoals water. Tevens beoordeelde het rapport de fixatie op de 0,7% als belemmerend en kon dit percentage beter vervangen worden door een getal waarin ook naar voren kwam wat Nederland op andere terreinen aan beleid voerde dat ontwikkelingsrelevant was. Het WRR concludeerde dat het geen uitspraken kon doen over of ontwikkelingssamenwerking zinvol was of dat het hielp. Ontwikkelingssamenwerking moest in ieder land anders aangepakt worden. Daarnaast speelden andere factoren mee die de ontwikkeling van een land bepaalden, niet alleen ontwikkelingssamenwerking.¹⁴⁸ Nederland zou daarom de keuze moeten maken om voor ieder land specifiek een beleid voor

¹⁴⁴ P. van Os, 'Gemorrel aan Haags taboe op 0,8 procent', *NRC Handelsblad*, 27 september 2008, 3.

¹⁴⁵ Idem.

¹⁴⁶ Idem.

¹⁴⁷ Boekestijn, *De prijs van een slecht geweten*, 15.

¹⁴⁸ Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, *Minder pretentie, meer ambitie ontwikkelingshulp die verschil maakt* (Amsterdam, 2010).

ontwikkelingssamenwerking te ontwerpen.¹⁴⁹ Het rapport maakte volgens Hans Achterhuis de discussie over ontwikkelingssamenwerking pas echt los. Een discussie die zowel voorstanders en tegenstanders van het ontwikkelingsbeleid niet konden negeren.¹⁵⁰

Na de val van het kabinet Balkenende IV werden in juni 2010 verkiezingen gehouden. De VVD won de meeste zetels en er werd een minderheidskabinet tussen VVD en CDA samengesteld, met gedoogsteun van de PVV. Het beleidsterrein Ontwikkelingssamenwerking werd ondergebracht bij de staatsecretaris voor Buitenlandse Zaken Ben Knapen. Knapen publiceerde in november 2010 zijn beleidsbrief voor ontwikkelingssamenwerking. Hierin stelde Knapen dat het kabinet streefde naar een fundamentele herziening van ontwikkelingssamenwerking en gebruikte daarbij het rapport van het WRR als leidraad. Het beleid zou zich meer gaan richten op economische ontwikkeling, waarbij hulp werd vervangen door investeren. Het draaide om zelfredzaamheid en landen waar sprake was van corruptie, schending van de mensenrechten of slecht overheidsbeleid hoefden niet te rekenen op begrotingssteun. Het aantal partnerlanden werd verlaagd en er werden thema's geselecteerd waarop Nederland zich zou specialiseren. Het budget voor ontwikkelingssamenwerking werd verlaagd – van 0,8% naar 0,7% van het BNP. Tevens werd er besloten om een ruimere ODA-definitie toe te passen, waardoor uitgaven werden ondergebracht bij het ontwikkelingsbudget, die niet onder het begrip armoedebestrijding vielen.¹⁵¹ Bij het ontwerpen van dit nieuwe beleid speelden gedeeltelijk de eigen belangen mee van Nederland, zo gaf Knapen toe in een interview in *De Volkskrant*. Volgens Knapen was het belangrijk om aan de maatschappelijke en financiële eigenbelangen te denken, zeker nu er onder Nederlanders veel scepsis heerste over het nut van ontwikkelingssamenwerking.¹⁵² In een reactie van het nieuwe kabinet op het WRR-rapport gaf de regering aan dat zij van plan was om de samenwerking met het bedrijfsleven verder uit te bouwen. Daarnaast concludeerde de regering dat het – op advies van de WRR – met een globaliseringsstrategie moest komen om vorm te geven aan het Nederlands beleid ten aanzien van mondiale uitdagingen. Daarbij zou de regering ook ontwikkelingslanden betrekken, bijvoorbeeld op het gebied van internationale handelsafspraken. Ook werd er in het uitvoeren van het overige beleid van de regering meer gekeken naar de gevolgen voor het ontwikkelingsbeleid.¹⁵³

Knapen gaf duidelijk aan dat het subsidiëren van het bedrijfsleven om te ondernemen in ontwikkelingslanden vooral ging om het op gang brengen van de ontwikkeling. In het *NRC Handelsblad* sprak René Grotenhuis van Cordaid zijn twijfel uit over de haalbaarheid van deze doelstelling. Zeker omdat het ontwikkelingssamenwerking betrof, kon de vraag gesteld worden of de Nederlandse bedrijvigheid bijdroeg aan een beter bestaan van de mensen onderaan de samenleving, zo stelde Grotenhuis.¹⁵⁴ Rick van der Woud, oud-medewerker van Cordaid, ging in *De Volkskrant* in

¹⁴⁹ B. Meindertsma, *Van heilig huisje tot bodemloze put*, 36.

¹⁵⁰ H. Achterhuis, 'Er kwamen alleen boze reacties en discussie was onmogelijk', *NRC Handelsblad*, 23 januari 2010, 2.

¹⁵¹ Ministerie van Buitenlandse Zaken, *Basisbrief Ontwikkelingssamenwerking*, 26 november 2010;

T. Koelé, 'Gezien de scepsis over hulp moeten we ook aan het eigenbelang denken'; Interview Ben Knapen, staatssecretaris ontwikkelingssamenwerking' *De Volkskrant*, 29 november 2010.

¹⁵² T. Koelé, 'Gezien de scepsis over hulp moeten we ook aan het eigenbelang denken'; Interview Ben Knapen, staatssecretaris ontwikkelingssamenwerking' *De Volkskrant*, 29 november 2010.

¹⁵³ 'Kabinetsreactie WRR-rapport Minder pretentie, meer ambitie' (versie 1 januari 2011) <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2011/01/21/kabinetsreactie-wrr-rapport-minder-pretentie-meer-ambitie.html> (geraadpleegd op 15 augustus 2013).

¹⁵⁴ R. Grotenhuis, 'Ontwikkelingslanden zijn vooral gebaat bij werk, werk en nog eens werk' *NRC Handelsblad*, 10 november 2011.

op de 0,7% ODA-norm. Door vast te blijven houden aan de 0,7% ODA-norm was er geen goede discussie over ontwikkelingssamenwerking mogelijk en, reagerend op uitspraken van Geert Wilders, was het debat makkelijk onderuit te halen. In het blijven vasthouden aan de 0,7% ODA-norm drong het kabinet ontwikkelingssamenwerking aan de samenleving op. In een periode waarin er sprake was van een heftige kredietcrisis waar diezelfde samenleving de gevolgen van ondervond, was het belangrijk dit goed uit te leggen. Dit gebeurde echter niet. Dit was volgens Van der Woude slecht voor het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking.¹⁵⁵ Hij zei verder dat

Doordat de 0,7 procent de norm is, wordt het buitenlandpolitieke instrument dat ontwikkelingssamenwerking eigenlijk zou moeten zijn, tot focus van een geïnstitutionaliseerde discussie. En juist door de discussie over ontwikkelingssamenwerking in die termen te voeren, staat de hulp ver af van de bewogenheid van de doorsnee Nederlander.¹⁵⁶

Ook Arend-Jan Boekestijn pleitte voor het loslaten van de 0,7% ODA-norm. Boekestijn – die in 2009 afscheid had genomen als lid van de Tweede Kamer – stelde dat het percentage aan BNP niets zei over de rechtvaardiging van waar deze geldstromen naartoe vloeiden. De 0,7% was ‘een arbitrair percentage gebaseerd op achterhaalde veronderstellingen, en gemeten naar een dubieuze standaard’.¹⁵⁷ In *De Telegraaf* verscheen een artikel waarin de lezers werd gevraagd hun mening te geven over het budget voor ontwikkelingssamenwerking en aankomende bezuinigingen van het kabinet. *De Telegraaf* concludeerde dat de lezers er geen probleem mee hadden als er nogmaals bezuinigd zou worden op ontwikkelingssamenwerking, ook al zou zo’n bezuiniging ingaan tegen internationale afspraken. De helft van de respondenten stelde zelfs dat zolang er in Nederland zelf sprake was van armoede er geen geld uit gegeven mocht worden aan ontwikkelingssamenwerking. Verder twijfelden respondenten vooral aan het effect voor ontwikkelingssamenwerking en of dit wel terecht kwam bij de allerarmsten.¹⁵⁸

In april 2012 onderhandelden de coalitiepartners VVD en CDA samen met gedoogpartner PVV over de begroting voor het jaar 2013. Ontwikkelingssamenwerking was één van de belangrijkste onderwerpen. *De Telegraaf* kwam begin april 2012 met een artikel waarin deze stelde dat de ontwikkelingssector tweespalt zaaide binnen de CDA, nadat een brief van René Grotenhuis naar deze krant was uitgelekt. In deze brief reageerde Grotenhuis op de dreigende bezuinigingen op ontwikkelingssamenwerking.¹⁵⁹ *De Volkskrant* kwam met een artikel waarin deze schreef dat rijke landen steeds minder geld aan ontwikkelingssamenwerking besteedden. In 2011 gaven de westerse landen 0,3% van hun BNP uit aan ontwikkelingssamenwerking tegen 0,32% in 2010. Nederland behoorde nog tot de top-5, maar volgens de krant kon dit snel veranderen aangezien men in het Catshuis bezig was om - onder druk van Geert Wilders maar ook VVD-ministers - het ODA-percentage terug te brengen tot 0,55%. In hetzelfde artikel waarschuwden ngo’s dat de bezuinigingen ten koste gingen van mensenlevens. OxfamNovib wees erop dat landen als Noorwegen en Denemarken

¹⁵⁵ R. van der Woud, '0,7 procent' werkt niet', *De Volkskrant*, 23 november 2011.

¹⁵⁶ R. van der Woud, '0,7 procent' werkt niet', *De Volkskrant*, 23 november 2011.

¹⁵⁷ Boekestijn, *De prijs van een slecht geweten*, 94, 317.

¹⁵⁸ R. van Zwieten, 'Hulpbudget beperken; Stemmers twijfelen over effect van ontwikkelingshulp', *De Telegraaf*, 25 november 2011, 6.

¹⁵⁹ 'Hulpclubs zetten aan tot tweespalt', *De Telegraaf*, 3 april 2012, 3.

zich wel hielden aan de 0,7% ondanks de crisis, terwijl het Verenigd Koninkrijk bezig was aan de ODA-norm te voldoen.¹⁶⁰ Een paar ingezonden brieven in het *NRC Handelsblad* gingen in op de onderhandelingen in het Catshuis en de dreigende bezuinigingen op ontwikkelingssamenwerking. Het rapport van het WRR uit 2010 was allang vergeten, zo stelde één van de ingezonden brieven. De discussie ging op links weer over de 0,7%, terwijl men op rechts in de bezuiniging vooral een manier zag om de Nederlandse burgers te ontzien. Niemand in de politiek vroeg zich af hoe de onderliggende problemen van armoede aan te pakken. De samenleving zette zich alleen in voor ontwikkelingssamenwerking om het eigen schuldgevoel af te kopen getuige de emotie die loskwam bij een actie als *Serious Request* van radiozender 3FM. Een andere inzender vroeg zich juist af waarom de overheid aan ontwikkelingssamenwerking moest doen.¹⁶¹ Jan Gruiter – algemeen directeur van IKV Pax Christi – en bisschop van Luyn reageerden ook op de dreigende bezuinigingen. Zij vonden deze ‘politiek onverdedigbaar’. De hele discussie over de effectiviteit moest juist als een opdracht gezien worden om zich in te zetten vóór ontwikkelingssamenwerking en het effect te verbeteren, niet als een excuus om het af te schaffen.¹⁶²

Uiteindelijk mislukten de onderhandelingen in het Catshuis en werden nieuwe verkiezingen uitgeschreven. De VVD werd wederom de grootste en ging in onderhandeling met de PvdA over het vormen van een nieuwe regering. De VVD had zich tijdens de verkiezingscampagne nog sterker gemaakt voor het afschaffen van ontwikkelingssamenwerking, mede omdat dit economisch gezien zinloos was. Een artikel in het *NRC Handelsblad* benadrukte nogmaals dat het in het Nederlands handelsbelang was dat er sprake was van internationale vrijhandel, vrede en veiligheid en dat ontwikkelingssamenwerking hier aan kon bijdragen. Het inschakelen van het bedrijfsleven was een goede zet, maar zij zouden het niet alleen kunnen. Ook het bedrijfsleven had steun nodig van de overheid om landen tot ontwikkeling te laten komen, zo wees het verleden uit. Een nieuwe forse bezuiniging op het ontwikkelingsbudget was daarom voor het Nederlands handelsbelang én voor de ontwikkeling van landen niet positief.¹⁶³ *De Telegraaf* zag vooral de tegenstellingen tussen de VVD en de PvdA tijdens de onderhandelingen. Uit reacties van de lezers concludeerde *De Telegraaf* dat zij vooral voor het standpunt van de VVD kozen, waarbij de handel het belangrijkste speerpunt was. Hoewel veel reacties negatief spraken over ontwikkelingssamenwerking, waren er ook reacties waarin een samenwerking tussen handel en ontwikkelingssamenwerking de voorkeur had. Daarbij zou volgens *De Telegraaf* een ministerie waarin zowel het handels- als het ontwikkelingshulpcomponent aan bod kwam ideaal zijn.¹⁶⁴

De combinatie tussen hulp en handel kwam er uiteindelijk. Er kwam weer een minister voor Ontwikkelingssamenwerking, maar ook handel werd als portefeuille aan dit ministerschap verbonden. Ontwikkelingssamenwerking kreeg te maken met een bezuiniging van 1 miljard euro. In *De Volkskrant* riep deze bezuiniging zowel positieve als negatieve reacties op. Thijs Berman – PvdA Europarlementariër – vond het schokkend dat er geen discussie gevoerd werd terwijl de bezuiniging zoveel desastreuze gevolgen had voor ontwikkelingslanden. Boekestijn vond de bezuinigingen logisch

¹⁶⁰ P. de Waard, ‘Rijke landen korten op ontwikkelingshulp’, *De Volkskrant*, 5 april 2012, 25.

¹⁶¹ G. Haverkamp, E. Smaling en C. Bakker, ‘Brieven over ontwikkelingshulp’ *NRC Handelsblad*, 7 april 2012.

¹⁶² A. van Luyn en J. Gruiters, ‘Extra miljard bezuinigen op hulp is moreel laakbaar’, *NRC Handelsblad*, 11 april 2012.

¹⁶³ O. van Loo e.a., ‘Heeft de VVD 't hart nog op de goeie plek?’, *NRC Handelsblad*, 21 augustus 2012.

¹⁶⁴ I. Eggink, ‘Stop ontwikkelingswerk; Liever zelf de handen uit de mouwen’, *De Telegraaf*, 29 september 2012, 2.

vanuit het gegeven dat de verhoudingen in de wereld aan het veranderen waren. In ontwikkelingslanden groeiden de economieën en het was vooral zaak om de rijke elite die daar nu ontstond aan te spreken op hun verantwoordelijkheid. Adriaan Schouten – werkzaam bij Clingendael – vond de bezuiniging goed te verkopen, omdat de effecten van ontwikkelingssamenwerking erg tegenvielen en ter discussie stonden.¹⁶⁵ Mark Kranenburg van het *NRC Handelsblad* zag vooral een ambitieuze nieuwe minister Ploumen, die hamerde op de samenhang en coherentie tussen ontwikkelingssamenwerking en handel. De directeurs van Hivos en Cordaid – Manuela Monteiro en René Grotenhuis – reageerden in dit artikel positief op de ambitie van Ploumen en de keuzes die zij maakte. Ook het bedrijfsleven reageerde naarmate het beleid duidelijker werd positief op de nieuwe combinatie.¹⁶⁶ Toch was er ook twijfel, bijvoorbeeld bij ngo's Oxfam Novib en ICCO. Farah Karimi - directeur van Oxfam Novib - zag vooral een tegenstrijdigheid tussen het dienen van handelsbelangen en het, bijvoorbeeld, bespreekbaar maken van mensenrechten. ICCO twijfelde vooral aan de manier waarop Ploumen bedrijven inzette en of deze inzet wel ontwikkelingsrelevant zou kunnen zijn.¹⁶⁷

Op 28 mei 2013 maakt Jan Pronk bekend dat hij zijn lidmaatschap van de PvdA opzegde. Niet alleen vanwege het feit dat de PvdA de 0,7% ingeleverd had tijdens de onderhandelingen met de VVD, maar ook hoe het beleid voor ontwikkelingssamenwerking verder werd vorm gegeven was een belangrijke reden om het lidmaatschap op te zeggen. Dat het Nederlands ontwikkelingsbeleid zich vooral richtte op landen waar al sprake was van een redelijke ontwikkeling en minder op de armste landen schoot bij Pronk in het verkeerde keelgat. Solidariteit betekende juist dat men zich richtte op de meest arme, zwakke en kwetsbare landen en groepen in de internationale samenwerking, zo stelde Pronk. Over het aspect van de handel zei Pronk:

Er wordt groot gewicht gehecht aan samenwerking met het bedrijfsleven, en dus via marktrelaties. Dat wordt beargumenteerd door er op te wijzen dat de wereld nu eenmaal veranderd is, en dat het beleid daarbij aansluiting moet zoeken. (...) Door de globalisering is de ongelijkheid vergroot, zowel tussen enerzijds het traditionele Noorden (...) en anderzijds de in dat proces achterblijvende en stagnerende economieën, falende staten en inherent arme landen. De economische belangen van Nederland zijn uiteraard vooral gebaat bij een intensivering van de relaties met landen die tot de eerste categorie behoren. (...) Ontwikkelingssamenwerking dient echter, naar goed sociaaldemocratisch inzicht, vooral plaats te vinden op basis van solidariteit, en dan met name met landen en bevolkingsgroepen die in het proces van kapitalistische en geopolitieke globalisering buiten de boot vallen of zelfs systematisch worden weggedrukt. Dat is iets anders dan samenwerking op basis van een uitruil van economisch profijt.¹⁶⁸

Uiteindelijk zei Pronk dat het beleid van de PvdA zich zou moeten onderscheiden door een andere moraliteit dan die van de VVD. Dat betekende dat er een 'grotere bereidheid' moet bestaan om

¹⁶⁵ M. Bolwijn en T. Koelé, 'Schokkend dat amper discussie wordt gevoerd over korten armste landen', *De Volkskrant*, 13 november 2012, 13.

¹⁶⁶ M. Kranenburg, 'Hulp en handel: gewaagde combinatie', *NRC Handelsblad*, 6 april 2013.

¹⁶⁷ M. Kranenburg, 'Hulp en handel: gewaagde combinatie', *NRC Handelsblad*, 6 april 2013;

ICCO, 'ICCO: gemengde gevoelens bij toekomstvisie Minister Ploumen' <http://www.icco.nl/nl/nieuws/pers/gemengde-gevoelens-bij-toekomstvisie-minister-ploumen/> (geraadpleegd op 15 augustus 2013).

¹⁶⁸ J. Pronk, 'Afscheid van de PvdA' (versie 28 mei 2013) <http://www.janpronk.nl/weblog/nederlands/mei-2013.html> (geraadpleegd op 15 augustus 2013).

'afstand te doen van eigen welvaart ten behoeve van een meer gelijke verdeling daarvan wereldwijd'. Het aangaan van verplichtingen om tot deze solidariteit te komen, zijn belangrijk om op de 'langere termijn publieke en sociale overwegingen te stellen boven profijt op korte termijn'.¹⁶⁹ Het verloochenen van deze beginselen maakte dat Pronk zich niet langer thuis voelde bij de partij en besloot uit de partij te stappen na bijna een halve eeuw lid te zijn geweest.

2.1.9 Conclusie

Vanaf het midden van de jaren '90 van de vorige eeuw kwam ontwikkelingssamenwerking steeds meer onder een vergrootglas te liggen. Ontwikkelingssamenwerking in Nederland was onder Pronk – naast de nadruk op internationale solidariteit – vooral een instrument om politieke invloed uit te oefenen en in de wereld vrede en stabiliteit te creëren. Dit laatste kreeg tevens de nadruk in rapporten van de Wereldbank, waarin *good governance* een belangrijk focuspunt was voor het doen aan ontwikkelingssamenwerking. Democratisering, economische ontwikkeling en politieke transparantie werden – voor zover ze dat niet al waren – nog meer centraal gesteld. Het rapport *Assessing Aid* is voor de discussie over ontwikkelingssamenwerking in de Nederlandse politiek een belangrijk rapport geweest, zeker omdat het rapport samenviel met de komst van een nieuwe minister voor Ontwikkelingssamenwerking. Met het beleid van Herfkens kwam de nadruk steeds meer op de effectiviteit te liggen, waarbij zij veel kritiek uitte op het voorgaande beleid en claimde met een schone lei te beginnen. Hoewel de focus op *good governance* inderdaad een overgang was naar een nieuw beleid, heeft het beleid van Herfkens volgens verschillende wetenschappers niet geleid tot grote veranderingen binnen de ontwikkelingssamenwerking.

Uit onderzoeken van het NCDO over het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking bleek dat er in de samenleving, ondanks de discussie die gaande was in de politiek, nog steeds veel draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking was. De manier waarop de Nederlandse regering werkte aan ontwikkelingssamenwerking kon echter steeds minder op de goedkeuring van de samenleving rekenen. Ook de kranten namen deze kloof tussen de politiek en de samenleving waar.

Na de eeuwwisseling ontstond er een meer negatief debat over ontwikkelingssamenwerking, die ook steeds meer in de samenleving gehoor kreeg. Dit had onder andere te maken met veelvuldige en meer kritische evaluaties waarmee ontwikkelingssamenwerking te maken kreeg en de kritische stem van een steeds sterker wordende rechtse stroming in de politiek. Nederland leek zich steeds meer terug te trekken als internationale speler en voortrekker en het eigenbelang speelde steeds meer een hoofdrol, waarbij de economische ontwikkeling en handel de nadruk kregen. Deze nadruk speelde een rol in het debat in de media, met als belangrijkste pleitbezorger Arend Jan Boekestijn. Ontwikkelingssamenwerking vanuit het morele perspectief werd steeds meer weggedrukt en vervangen door ontwikkelingssamenwerking gericht op economische belangen. Vanwege de vele voorbeelden van corruptie en het weg gooien van ontwikkelingsgeld werd er meer gepleit voor het afschaffen van ontwikkelingssamenwerking en het eisen van initiatief vanuit de ontwikkelingslanden om zelf iets aan armoede te doen. De rol die Nederland zou moeten spelen in de ontwikkeling van landen was het ondersteunen in het komen tot economische ontwikkeling, uiteraard ten voordele van

¹⁶⁹ J. Pronk, 'Afscheid van de PvdA' (versie 28 mei 2013) <http://www.janpronk.nl/weblog/nederlands/mei-2013.html> (geraadpleegd op 15 augustus 2013).

de Nederlandse handel. De grote nadruk op handel zou volgens de VVD meer uithalen dan de ontwikkelingssamenwerking. Deze gedachte kreeg duidelijk gehoor in de kabinetten Rutte I en II. Tijdens deze kabinetten kwam de nadruk steeds meer te liggen op de handel en het aangaan van partnerschappen met ontwikkelingslanden.

Het beeld van ontwikkelingssamenwerking in de samenleving had te leiden onder de beeldvorming van corruptie, het weg gooien van geld en het luxelevens dat ontwikkelingswerkers leidde. In de discussie door de jaren heen is het de ontwikkelingssector niet gelukt om iets te doen aan deze beeldvorming. Hoewel het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking in de NCDO-onderzoeken veelal op eenzelfde niveau bleef, namen de twijfels over de effectiviteit toe. De economische crisis heeft dit versterkt, zo bleek uit de ingezonden brieven in de nationale dagbladen. Daarin komt vaker het argument naar voren dat het doen aan ontwikkelingssamenwerking gelijk staat aan het weggooien van geld, zeker in een periode waarin eerst de economische problemen en de daaruit volgende sociale problemen in eigen land opgelost zouden moeten worden. Het nieuwe beleid van het kabinet Rutte II, waarbij flink bezuinigd werd op ontwikkelingssamenwerking, stuitte niet tot een heftige verontwaardiging in de samenleving. De vraag die nu rest is waarom deze bezuinigingen niet tot verontwaardiging leidde in de samenleving en wat hierop invloed heeft gehad.

2.2 Analyse ontwikkeling draagvlak

Aan de hand van voorgaande paragraaf en interviews met stakeholders binnen de ontwikkelingssector wordt in deze paragraaf een analyse gemaakt van de ontwikkeling van het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking in Nederland. De analyse gaat in op wat van invloed is geweest op de ontwikkeling van het draagvlak en hoe het draagvlak zich in de toekomst zal ontwikkelen. Om deze vragen te kunnen beantwoorden zijn interviews gehouden met Christine Carabain en Vanessa Nigten, Ralf Bodelier, Mirjam Vossen, Hans Beerends, Jaap 't Gilde, Mieke Olde Engberink, Gerhard Schuil, Frans Bieckmann, Annemieke van de Kerk en Daan Verbaan. De interviews zijn uitgevoerd op basis van een *topiclist*, waarbij vanuit de onderzoeksvraag de onderwerpen werden besproken die in deze paragraaf aan bod komen. Deze onderwerpen hebben betrekking op bovenstaande vragen en daarom dienen de interviews als basis voor deze paragraaf.

2.2.1 Het triumviraat van ngo's, overheid en media

Ontwikkelingssamenwerking is ooit begonnen als een burgerbeweging maar is steeds meer organisaties als Novib en ICCO overgenomen. In de jaren '90 zijn deze organisaties steeds meer subsidie gaan ontvangen. Dit heeft gezorgd voor een professionalisering van de ontwikkelingssamenwerking met een eigen agenda en als belangrijkste stakeholder de overheid. Daan Verbaan ziet dat deze afhankelijkheid van de overheid het doen en laten van de ngo's weldegelijk heeft beïnvloed. Ngo's zoeken dan wel de marges op, maar zouden niet iets indienen wat niet strookt met de overheid. Het ontbreken van een goede communicatie richting de klant, de samenleving en donateur in dit geval, heeft een kloof veroorzaakt. Volgens Gerhard Schuil hebben mensen in de samenleving hierdoor geen idee wat ontwikkelingssamenwerking – in de breedste zin van het woord - voorstelt. In een toespraak tijdens een bijeenkomst van *A Call 2 Action* - een beweging waar mensen elkaar kunnen vinden om te werken aan een transitie van 'traditionele ontwikkelingshulp' naar een wederzijds voordelige internationale samenwerking – zegt Schuil daar over dat

Christine Carabain is senior onderzoeker bij het NCDO en richt zich in haar onderzoeken op *Nederlanders en Internationale Samenwerking*. Onder haar redactie publiceerde het NCDO onder andere de onderzoeken 'Effecten tentoonstellingen op draagvlak OS' en 'Nederlanders en mondiaal burgerschap 2012'.

Vanessa Nigten is adviseur corporate communicatie en public affairs bij het NCDO en houdt zich in deze functie onder andere bezig met het debat over ontwikkelings-samenwerking in zowel de samenleving als de politiek.

Ralf Bodelier is journalist, auteur van verschillende boeken over ontwikkelingssamenwerking en hoofdredacteur bij *Het Wereldpodium*. In zijn werk houdt hij zich vooral bezig met globalisering, kosmopolitisme en ontwikkelings-samenwerking.

Mirjam Vossen is journalist, gastdocent en onderzoeker. Samen met Ralf Bodelier schreef zij het boek 'Eerste hulp bij ontwikkelingswerk'. Momenteel doet zij een onderzoek aan de universiteit van Nijmegen en Leuven met als onderwerp de framing van mondiale armoede in - onder andere – Nederland en het Verenigd Koninkrijk.

Hans Beerends is activist en publicist en schreef onder andere de boeken 'De bewogen beweging' en 'De Derde Wereld beweging'.

Jaap 't Gilde is adviseur bedrijfscommunicatie bij ICCO. Tot 2007 was hij communicatie en campagne adviseur bij KerkinActie. Daarnaast is hij betrokken bij de initiatieven ACT Alliance en FairClimate.

Mieke Olde Engberink is medewerker communicatie en lobby bij de branchevereniging voor Internationale Samenwerking Partos. Daarvoor was zij redacteur bij Vice Versa.

Gerhard Schuil is directeur van Stichting Oikos. Oikos werkt aan veranderingen in de Nederlandse samenleving, gericht op rechtvaardige en duurzame ontwikkeling wereldwijd. Hij was hoofd van Impulsis, een loket voor particuliere initiatieven op het gebied van ontwikkelingssamenwerking, en docent MVO en Ethiek.

Within professional institutions privileged professionals tend to speak for others or about others. The others are: the workers/ employees, idealists, religious people, poor people etc. The current problem of these organizations is that the workers, donors, beneficiaries all have a diminishing trust in the professionals who are representing them. It is therefore essentially a "Crisis of Representation". This Crisis of Representation erodes the fundamental legitimization of professional NGOs as force in the civil society to be reckoned with.¹⁷⁰

De laatste jaren laat de overheid steeds meer over aan de burger zelf, wat door bijna alle partijen als voordeel gezien wordt. Door de rechterflank omdat het een mooie bezuinigingsmaatregel is, door de linkerflank omdat zij daarmee een nieuwe burgerparticipatie creëert. De overheid trekt zich terug op veel beleidsterreinen en sectoren, zoals cultuur en ontwikkelingssamenwerking. De huidige sector van ontwikkelingssamenwerking is op deze burgerparticipatie absoluut niet ingesteld, zo stelt Schuil.

De media speelt een belangrijke rol in de discussie over ontwikkelingssamenwerking, maar volgens Ralf Bodelier is er geen sprake van een gepolariseerde discussie. Voor polarisatie zijn namelijk twee polen nodig, maar in de discussie over ontwikkelingssamenwerking is de pool die het op zou moeten nemen voor ontwikkelingssamenwerking volgens Bodelier 'uitermate afwezig'. Jaap 't Gilde is het hiermee eens en stelt dat er ook in de politiek niemand is die pal voor ontwikkelingssamenwerking stond. In het debat in de media schoten voorstanders voor ontwikkelingssamenwerking niet zozeer inhoudelijk tekort – zeker niet – maar in de huidige media is volgens Bodelier meer nodig dan een goed verhaal. Het gaat ook om uitstraling en persoonlijkheid, zo stelt Vossen. Zij kijkt met een kritische blik naar de

¹⁷⁰ Gerhard Schuil, 'Keynote Gerhard Schuil – Director Oikos' (2011). Laatst geraadpleegd op 11 augustus 2013 via <http://acall2action.nl/keynote-gerhard-schuil-director-oikos/>.

ontwikkelingssector en hun rol in de media. De ontwikkelingssector heeft het debat onderschat en er niet voor gekozen om er tijd en middelen in te steken hun rol te spelen in de discussie, hoewel dat belangrijk was geweest.

Frans Bieckmann is kritisch op de rol van de ontwikkelingssector in de ontwikkeling van het draagvlak. Volgens Bieckmann is de sector niet veel veranderd en heeft het na aanvang van de discussie over ontwikkelingssamenwerking niet willen nadenken over essentiële vragen. Ontwikkelingssamenwerking is juist steeds meer een 'sector' geworden, waardoor de professionalisering toenam, maar ook de kloof tussen de sector en de samenleving. In de laatste tien jaar is de sector gaan deelnemen aan de discussie, maar op een hele defensieve manier door mee te gaan in de meetbaarheid van ontwikkelingssamenwerking. Hierdoor is de sector volgens Bieckmann tastbare effecten op de korte termijn gaan nastreven, terwijl ontwikkelingssamenwerking grotendeels gaat over effecten op de lange termijn en brede veranderingsprocessen. Door de complexiteit vallen deze effecten echter niet toe te schrijven aan één organisatie. Hierdoor kwam de sector steeds verder af te staan van waar het om ging en verloor het haar verhaal.

Daan Verbaan kijkt kritisch naar de rol van de ngo's en de politiek in de ontwikkeling van het draagvlak. Door bijvoorbeeld het stellen van Millenniumdoelen in een poging om ontwikkelingssamenwerking tastbaar te maken, heeft de sector samen met de politiek de samenleving ook het idee gegeven dat ontwikkelingssamenwerking meetbaar was. Doordat ontwikkelingssamenwerking vooral op de lange termijn resultaten biedt, is het lastig om het publiek op de korte termijn resultaat te laten zien. En als er dan op de korte termijn resultaat te zien is, raakt dit vaak ondergesneeuwd door andere discussies die op dat moment aan de gang zijn. De Nederlandse manier van checken en meten, begrijpelijk vanuit het perspectief dat het geld verantwoord moet worden, veronderstelt een soort maakbaarheid die er slechts beperkt is. Dit is volgens Verbaan een reden voor mensen om steeds meer particuliere initiatieven te steunen in plaats van de grotere ngo's, omdat ze dan kunnen zien wat er gebeurd is en dat maakt het resultaat tastbaar. Voor echte verandering is echter *global change* nodig, en daar spelen juist de grotere ngo's een belangrijke rol in. De evalueerbaarheid in Nederland, niet alleen in de ontwikkelingssamenwerking

Frans Bieckmann is onderzoeker, journalist en medeoprichter en hoofdredacteur van *The Broker*. Ook is hij partner van *Wereld in Woorden* – gericht op het doen van onderzoek en het publiceren over internationale betrekkingen, globalisering en ontwikkelingssamenwerking.

Annemieke van de Kerk is hoofd van *EO Metterdaad*, een stichting die door gebruik van media fondsen werft voor hulp- en ontwikkelingsprojecten. Daarvoor was zij directeur bij *Prisma*, een vereniging van christelijke ontwikkelings-organisaties met als doel de samenwerking in het bestrijden van armoede te versterken.

Daan Verbaan is hoofd van *Impulsis* en programma coördinator bij *Toggethere*, een internationaal programma van *ICCO & KerkInActie* gericht jongeren, waarbij de ontmoeting en uitwisseling tussen culturen en ontwikkelingssamenwerking centraal staan.

maar ook in de zorg, is volgens Verbaan totaal doorgeschoten door zich te richten op deze evalueerbaarheid en niet op de inhoud van het werk.

Volgens Bodelier is het de uitstraling van personen als Arend Jan Boekestijn geweest die er voor heeft gezorgd dat zowel de media als de samenleving mee ging in de kritiek op ontwikkelingssamenwerking. Ondanks het gebrek aan kennis over hoe ontwikkelingssamenwerking echt in elkaar zit, hebben personen als Boekestijn een vrij grote invloed op het debat. Voor een deel wijt Bodelier dit aan de journalistiek en de opleiding van journalisten zelf. Ten tijde van zijn afscheid als docent aan de Academie voor Journalistiek en Voorlichting in 1998 zegt hij dat op dat moment het belangrijk werd geacht dat docenten hun studenten leerden leren. Over hoe deze nieuwe methode een rol speelt in de discussie over ontwikkelingssamenwerking zegt hij dat de het onderwijssysteem

studenten aan het eind van de studie op de markt laat komen met een uitermate geringe kennis over historische, juridische, geografische en politieke onderwerpen. Dat betekent dat je als journalist speelbal bent van mensen, zoals Boekestijn, die de publieke opinie vormgeven. Dus de media ontbeert ook het instrumentarium – steeds meer - om de discussie op waarde te schatten.

Jaap Meijers stelt dat het de journalistiek aan achtergrondinformatie ontbreekt om de discussie over ontwikkelingssamenwerking goed in te schatten. In zijn doctoraalscriptie onderzocht hij de opvattingen van Nederlandse journalisten over ontwikkelingssamenwerking. Hij concludeert dat journalisten wel weet hebben van onderwerpen als schuldenlast en eerlijke handel, maar door het gebrek aan kennis over de achtergrond en complexiteit van deze problemen is het gebrek aan context in de berichtgeving te verklaren.¹⁷¹ De media is blijkbaar niet in staat om het meer diepgaande verhaal van ontwikkelingssamenwerking te vertellen en geeft vooral ruimte aan de criticasters van ontwikkelingssamenwerking omdat deze inspelen op de gevoelens in de samenleving.

Hans Beerends is teleurgesteld in hoe de media met het debat over ontwikkelingssamenwerking is om gegaan, bijvoorbeeld over de context waarin ontwikkelingssamenwerking ooit is ontstaan. Het was niet een op zichzelf staand iets, maar onderdeel van een veel groter plan: afschaffen van tariefmuren, het laten produceren van arbeidsintensieve goederen in ontwikkelingslanden, het kwijtschelden van schulden en het gedogen van tariefmuren rondom de markt van ontwikkelingslanden. Ontwikkelingshulp kwam daarbij als extra toevoeging om ontwikkelingslanden een duwtje in de rug te geven. Van dit alles is alleen de ontwikkelingshulp doorgevoerd door de VN-landen, en dan nog eens stukken minder dan nodig was. Het is dan ook logisch dat 30 á 40 jaar ontwikkelingssamenwerking niet veel uitgehaald heeft als de hoofdoorzaak niet wordt aangepakt.¹⁷² Ondanks dat Verbaan vindt dat het goed is open te staan voor kritiek en dingen die verbeterd kunnen worden, heeft hij zich verbaasd over het optimisme in de samenleving, waar men de illusie had armoede binnen 40 jaar op te lossen door een bedrag neer te zetten van 0,7% van onze welvaart. Niemand vraagt zich dan af hoeveel er echt nodig zou zijn om de armoede op te lossen.

¹⁷¹ J. Meijers, *Ontwikkeling in de journalistiek. Een exploratief onderzoek naar opvattingen over ontwikkelingssamenwerking op nieuwsredacties*, doctoraalscriptie (2006), 77.

¹⁷² Beerends en Broere, *De bewogen beweging*, 25-26.

Ingaand op de rol van de ontwikkelingssector stelt Frans Bieckmann dat de sector zich al veel eerder had moeten verbreden. Het had de verbinding moeten zoeken met de economie, energiebronnen, grondstoffen en geopolitieke en mondiale verhoudingen. Dit zijn dingen die veel meer armoede bepalen dan ontwikkelingssamenwerking. Bieckmann spreekt van een 'parallelmaatschappij' waarin de sector leeft, omdat het geen – of te laat - verbinding heeft gemaakt met de echte wereld. Gedeeltelijk werd de sector hier in gedwongen door de politiek, die door de subsidiestructuur invloed had op de sector. De politiek heeft voorkomen dat ontwikkelingssamenwerking met de verbreding echte economische en politieke belangen aan zou tasten ten nadeel van Nederland. Volgens Bieckmann wilde de politiek dit niet, maar ook de samenleving niet. Het is volgens hem daarom lastig om van draagvlak te spreken, omdat als de armoede echt aangepakt moet worden dit Nederlandse belangen schaadt. Draagvlak in zowel de samenleving als de politiek om dit te doen is er, vreest hij, erg weinig. Dit komt omdat het ten eerste het eigenbelang en welvaart schaadt van de Nederlander en ten tweede omdat deze samenhang nooit serieus is uitgelegd.

Volgens 't Gilde heeft de media als intermediair een doorslaggevende rol gespeeld in de beeldvorming van ontwikkelingssamenwerking en de ontwikkeling van het draagvlak. De mislukkingen van ontwikkelingssamenwerking worden door de media sterk geëtaleerd, sterker dan bij mislukkingen op andere beleidsterreinen. Dit heeft volgens 't Gilde te maken met politieke *framing*, waarbij een belangrijke rol is weggelegd voor Arend Jan Bokestijn. Wat de ontwikkelingssector geen goed gedaan heeft is de inzamelingsactie naar aanleiding van de Tsunamiramp in 2004, waarbij een jaar na de inzamelingsactie commotie ontstond omdat het vele geld dat opgehaald was nog niet volledig besteed was. Volgens 't Gilde ligt dit er ook aan op welke manier de samenleving betrokken is bij ontwikkelingssamenwerking. Veel mensen die het draagvlak bepalen, zijn eigenlijk maar matig of niet geïnteresseerd in ontwikkelingssamenwerking en geven alleen omdat er nood is. De commotie over de inzamelingsactie voor de Tsunamiramp laat duidelijk zien dat de sector onvoldoende de complexiteit heeft kunnen uitleggen. Ontwikkelingssamenwerking is niet alleen geld en hulp geven bij een ramp, maar het is op de langere termijn een hele samenleving veranderen. Inzamelingsacties zoals die bij de Tsunamiramp hebben een verkeerd beeld van ontwikkelingssamenwerking gegeven en de sector heeft zichzelf in de problemen gebracht door in de discussie mee te gaan over effectiviteit en zin van ontwikkelingssamenwerking in plaats van tegenwicht te bieden.

Volgens Van de Kerk beseffen ngo's steeds meer dat het belangrijker is om het hele verhaal te vertellen dan alleen een verhaal dat op de korte termijn zorgt voor meer donaties. Zij heeft ook het idee dat de samenleving klaar is voor het hele verhaal. Een thema als sociale gerechtigheid spreekt volgens haar steeds meer mensen in de samenleving aan, vooral onder jongeren. Ondanks dat Van de Kerk stelt dat de samenleving hier klaar voor is, geeft zij wel aan dat het op dit moment nog erg lastig is om voor politieke rampen – waarbij vooral mensenrechten en conflicten een rol speelt – aandacht te vragen dan voor natuurrampen. Hoewel er voor het publiek meer overwegingen meespeelde, vergelijkt zij hierbij de inzamelingsacties van giro 555 voor Syrië uit 2013 met bij de Tsunamiramp in 2004: de actie voor de Tsunamiramp bracht 110 miljoen euro op tegen een kleine 10 miljoen voor Syrië. Daan Verbaan ziet een verschil in de betrokkenheid van de samenleving bij

inzamelingsacties voor natuurrampen en conflictsituaties, waar in het laatste geval de complexiteit van de boodschap lastiger is over te brengen dan bij een natuurramp.

Mieke Olde Engberink ziet dat het klassieke beeld van ontwikkelingshulp – het slaan van waterputten en het bouwen van scholen – nog grotendeels aanwezig is in de samenleving ondanks dat ontwikkelingssamenwerking zich tegenwoordig veel meer richt sociale en economische gerechtigheid. Daarnaast wordt er door de sector beter gelet op de evalueerbaarheid, effectiviteit van programma's en waar het geld naartoe gaat. Het blijkt dat deze aanpak niet goed genoeg gecommuniceerd wordt naar de samenleving, waardoor de beeldvorming in de samenleving achterblijft op de realiteit. In deze beeldvorming speelt de media een belangrijke rol. Volgens Olde Engberink en Verbaan gaat de media vaak in op de mislukkingen en niet op de succesverhalen van ontwikkelingssamenwerking. Dit komt onder andere door de overheersing van de criticasters in de media, ziet zowel Olde Engberink als 't Gilde. Op de vraag in hoeverre de media de politiek beïnvloedt stelt Olde Engberink dat het beïnvloeden wederzijds plaatsvindt. Vanessa Nigten, 't Gilde, Van der Kerk en Olde Engberink zien de laatste jaren positieve veranderingen in de sector ontstaan die in willen spelen op de beeldvorming in de samenleving. Voorbeelden van deze initiatieven zijn ID-Leaks, Reframing the Message, Open over Ontwikkelingssamenwerking en A Call 2 Action.¹⁷³

2.2.2 De opkomst van het populisme en beeldvorming van ontwikkelingssamenwerking

Jaap 't Gilde ziet de opkomst van Pim Fortuyn als belangrijke scheidslijn welke veranderingen in de samenleving met zich heeft meegebracht. Deze scheidslijn heeft het denken over ontwikkelingssamenwerking veranderd. In eerste instantie ging het over het vraagstuk van migratie, maar er kwamen ook andere onderwerpen aan de orde. Deze vraagstukken hebben er volgens 't Gilde voor gezorgd dat de samenleving zich tot op de dag van vandaag steeds afvraagt of het zich door de politiek in Den Haag laat vertegenwoordigen of dat het zelf meer gaat organiseren. Voor ontwikkelingssamenwerking betekende dit de opkomst van particuliere initiatieven en het afzetten tegen de grotere professionele organisaties. Door Fortuyn is men kritischer geworden op heilige huisjes van het establishment, waaronder ontwikkelingssamenwerking. Er zijn politieke partijen geweest die vervolgens deze ontwikkelingssamenwerking hebben *ge-framed*, waarbij de twijfel werd geuit over het effect en de zin van ontwikkelingssamenwerking.

Hans Beerends ziet in de opkomst van het populisme een oorzaak voor het versterken van de kritiek op ontwikkelingssamenwerking. Fortuyn richtte zich niet specifiek op ontwikkelingssamenwerking, maar beantwoordde vooral het onbehagen in de samenleving. De linkse politiek had deze onvrede in de samenleving kunnen beantwoorden, maar koos er volgens Beerends voor om de kritiek op bijvoorbeeld allochtonen te relativeren en te negeren juist vanuit de angst dat politiek rechts dit zou oppakken. Volgens Beerends heeft dit tot gevolg gehad dat

Er een anti-links klimaat ontstond. De linkse partijen [PvdA, SP en GroenLinks] namen de onderste laag van de samenleving niet serieus, donderden over kritiek heen en dus ook over de kritiek op ontwikkelingssamenwerking en milieu. Links werd steeds meer gezien als een nare bovenmeester

¹⁷³ Zie <http://www.wildeganzen.nl/reframing/>, <http://www.openoveros.nl/>, <http://acall2action.nl/>

die het gezellige leven van iedereen doorkruiste met allerlei doemverhalen. Dat taboe dat heerste doorbrak Fortuyn. Niet door allochtonen aan te vallen, maar wel door bepaalde aspecten te noemen en mensen die erover klaagden serieus te nemen.

Het was dus niet zozeer dat populisme onvrede in de samenleving heeft gebracht, maar meer dat populistische partijen inspeelden op een soort onvrede die toch al leefde. In die zin heeft het populisme wel een hele belangrijke rol gespeeld volgens Beerends. Geert Wilders heeft volgens Verbaan vooral gebruik gemaakt van de onvrede in de samenleving door hierop in te spelen en bloot te leggen. Ook Bieckmann stelt dat het populisme in die zin belangrijk is geweest, maar geeft aan dat het de manier waarop media ingespeeld hebben op de opkomst van het populisme is geweest die de beeldvorming van ontwikkelingssamenwerking heeft beïnvloed. Hij wijt deze toewijding aan het onderuit halen van heilige huisjes aan het feit dat de media de opkomst van Pim Fortuyn hebben gemist. Daarom waren ze extra gefocust op wat er bij de mensen op straat leeft. Verbaan stelt dat de verhalen in de media die diepgaander ingingen op de context van ontwikkelingssamenwerking slechts door weinigen in de samenleving gelezen werden.

2.2.3 De invloed van de economische crisis

De economische crisis heeft weinig invloed op de ontwikkeling van het draagvlak in de samenleving om mensen in ontwikkelingslanden te helpen ontwikkelen, zo stelt Christine Carabain. In de NCDO-onderzoeken blijft het percentage dat zegt het belangrijk te vinden deze mensen te helpen rond de 70%. Dit is anders wat betreft de steun voor het budget en of mensen het eens zijn met de manier van besteden. Over de jaren en zeker nu de economische crisis ingeslagen heeft, daalt de steun voor het gelijk houden of verhogen van het budget en de manier waarop het besteed wordt. Dit geldt overigens niet alleen voor ontwikkelingssamenwerking, omdat het afnemen van de steun voor het behouden van het budget komt vanuit de gedachte dat bezuinigingen niet te vermijden zijn. Mirjam Vossen stelt dat het debat over de effectiviteit van ontwikkelingssamenwerking en of het helpt de bodem heeft gelegd voor het afwezig zijn van het protest nu er wordt bezuinigd op ontwikkelingssamenwerking vanwege de crisis. Ontwikkelingssamenwerking wordt beschouwd als een luxe, en in tijden van crisis is het logisch dat men vindt dat hierop bezuinigd kan worden, stelt Hans Beerends. Ook Olde Engberink ziet dat ontwikkelingssamenwerking nog steeds wordt gezien als iets waaraan mensen geld geven als ze over hebben. In economisch slechte tijden hebben mensen minder geld over, dus geven ze minder aan ontwikkelingssamenwerking. Dit zegt volgens Olde Engberink echter niets over het draagvlak om aan ontwikkelingssamenwerking te doen.

Volgens Verbaan is het belangrijk te realiseren dat het feit dat ontwikkelingssamenwerking kon plaatsvinden vooral is omdat Nederland daarvoor het geld had. De welvaart maakte het mogelijk, niet zozeer de morele overtuiging dat het werk moest gebeuren. Het is dan ook begrijpelijk dat de overheid in tijden van crisis bezuinigd op ontwikkelingssamenwerking en er voor kiest het meer aan de samenleving over te laten. In de tijd van Pronk waren er ook criticasters vergelijkbaar met Arend Jan Boekestijn, maar omdat er geld genoeg was werden deze minder gehoord. Vanessa Nigten laat zich uit over de rol van de economische crisis in de politiek en het denken over ontwikkelingssamenwerking. Zij zegt dat de economische crisis in die zin een rol gespeeld heeft,

omdat op het moment dat er een keuze gemaakt moet worden in een crisis de politiek – en het maakt dan niet zoveel uit welke partij dat is – kiest om op onderwerpen als defensie en ontwikkelingssamenwerking te bezuinigen. Ook 't Gilde stelt dat het in die zin weinig uitmaakt welke partij aan de macht is, omdat ze allemaal dezelfde keuze zouden maken om op ontwikkelingssamenwerking te bezuinigen.

Schuil ziet in de financiële crisis ook het doorschieten van een tijdsperiode waarin 'materie en ik' centraal staan. In de jaren '70 en '80 domineerde het denken in internationale samenwerking, mede door de Koude Oorlog en het zwart-wit denken. Het einde van de Koude Oorlog heeft ervoor gezorgd dat deze tegenstellingen wegvielen en ging het utilisme steeds meer domineren. Het utilisme gaat er van uit dat iets goed is als het de meeste profijt oplevert voor de grootste groep mensen. In dit perspectief is het marktdenken erg belangrijk, omdat de markt het meest oplevert voor de grootste groep mensen. De deregulering van de markt volgde en bijna alles moest kunnen. De economische crisis heeft dat veranderd, omdat men erachter is gekomen dat het utilisme ook nadelen heeft. Niemand gelooft meer in het verhaal waarin het kapitalisme de oplossing is, zo stelt Schuil. Hij hoopt dat de deugdeethiek de plek inneemt van dit utilisme en nog meer gaat domineren. Deze deugdeethiek zegt dat een handeling goed of fout is als het besluit tot de handeling uit wijs beraad is voortgekomen en vanuit een juiste intentie is genomen. In een wereld waarin de actie niet meer is te overzien, is de deugdeethiek het enige wat nog over is. Over wat dat voor de ontwikkelingssamenwerking betekent, zegt Schuil dat

De ontwikkelingssamenwerking heeft niet veel meer om handen, want het kan zich niet meer beroepen op het paradigma 'wij zijn goed, omdat wij goede dingen doen' en utilistisch – stop er een euro in, dat levert het meeste op voor de armen - komen ze er ook niet meer uit. Dus we zullen terug naar de deugdeethiek moeten en de samenleving is klaar voor. Mensen willen weer veel meer vanuit de zin van het leven redeneren, en daarbij spelen deugden een belangrijke rol. Organisaties die duidelijk zeggen: dit is onze intentie, wij staan voor deze waarden en wij doen het. Zij worden geloofd, niet de organisaties die de wereld in goed of fout indelen.

Volgens Schuil zit de overheid nog heel erg in het utilistische denken, omdat het vooral kijkt naar wat iets oplevert. Een voorbeeld hiervan is de discussie over Nederland als belastingparadijs, waarin de staatssecretaris van Financiën Frans Weekers zich verdedigt door te stellen dat alles binnen de Nederlandse wetgeving plaatsvindt en het Nederland economisch voordeel biedt. De discussie in de samenleving is echter anders dan de discussie in de politiek. Schuil concludeert dat het er in de samenleving niet om gaat of het binnen de wetgeving valt, maar of het deugdzaam is om voordeel te halen uit fiscale constructies ten koste van ontwikkelingslanden. Dat is een slag die de politiek en overheden nog moeten maken.

2.2.4 Globalisering en verandering in de samenleving

In het boek over de mondiale beweging beschrijven Marc Broere en Hans Beerends de oorzaken van het verminderd protestbeweging in de samenleving. Zij zien daarin drie oorzaken, namelijk de abstractie van het probleem van ontwikkelingssamenwerking, de institutionele belangen van veel

organisaties uit de ontwikkelingssector en het no-nonsense beleid van diverse kabinetten de afgelopen decennia. Beerends gaat in op de abstractie van ontwikkelingssamenwerking:

Het is voor actiegroepen makkelijker mensen te mobiliseren voor grove schending van mensenrechten en mensen die onderdrukt worden dan voor het afschaffen van tariefmuren, daar krijg je geen mensen voor op straat. Dat vinden mensen te abstract. Daarnaast zou de koopman nooit zijn eigen positie opgeven, want het wordt gezien als een vanzelfsprekendheid dat elk land zoveel mogelijk wil verdienen. Als wij het niet doen, doet iemand anders het.

Daarnaast is het bij een schending van de mensenrechten vaak makkelijk onderscheid te maken tussen goed en slecht. Bij het debat over de effectiviteit van ontwikkelingssamenwerking is dit lastiger. De rol van de ontwikkelingssector zou daarom moeten zijn om aansprekende speerpunten te vinden die het onderliggende gevoel in de samenleving raken. De verontwaardiging over handelsbelemmeringen komt er niet, omdat het verhaal over deze tariefmuren niet tot de verbeelding van de mensen spreekt. Vertel een verhaal over boeren die verhongeren vanwege de concurrentie met beschermde Europese bedrijven en mensen worden geraakt. Het gaat erom mensen boos te maken en te laten zien dat ook ingewikkelde onderwerpen besproken en aangepakt moeten worden, zo stellen Beerends en Broere.¹⁷⁴

Gerhard Schuil ziet op dit moment twee stromingen in de samenleving. De eerste groep is het moderne conservatisme, dat met weemoed kijkt naar de verworvenheden in de twintigste eeuw. Dat zijn de PVV en de SP, een redelijk grote groep wat betreft electoraat. Zij zijn enorm tegen de afbreuk van de verzorgingsstaat en zeer kritisch op de rol van Nederland in het buitenland, waaronder ontwikkelingssamenwerking. De andere stroming is internationaal progressief en bestaat uit GroenLinks en D66. Deze groep is volgens Schuil kleiner dan die van het modern-conservatisme en richt zich meer op het internationale. De andere partijen in de politiek – CDA, VVD en PvdA – zitten tussen deze twee stromingen in en maken aan de hand van het onderwerp een keuze. Volgens Schuil heeft de invloed van het modern-conservatisme en de ontwikkeling van het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking ook te maken met de demografische ontwikkelingen in Nederland. Nederland vergrijsst en naarmate mensen ouder worden, richten ze zich meer op het beschermen van het eigen erf en verworvenheden.

Ralf Bodelier herkent de angst die de globalisering en het kleiner worden van de wereld veroorzaakt, maar ziet deze angst ook bij de jongere generaties. In tegenstelling tot de gedachte zich te richten op het buitenland – vanwege de globalisering – ziet Bodelier juist het omgekeerde. Het richten op het eigen wordt volgens hem veroorzaakt door de vele feiten, kansen, mogelijkheden, ideeën en kansen waarmee de samenleving wordt overladen. De angst zorgt er voor dat er minder interesse in het buitenland is, en dus minder interesse in ontwikkelingssamenwerking. De jongere generatie wordt overspoeld met informatie en is daardoor minder geïnteresseerd in wat er in het buitenland afspeelt of hoe ontwikkelingssamenwerking precies werkt. Beter onderwijs en betere journalistiek zijn volgens hem het enige wapen tegen deze concentratie op het interne.

¹⁷⁴ Beerends en Broere, *De bewogen beweging*, 262-264.

Annemieke van de Kerk ziet dat het richten op het interne en de opkomst van het concrete particuliere initiatief samen opgaat. Het idee dat alles in de wereld met elkaar verbonden is en invloed op elkaar heeft wordt in de samenleving vaak afgeschermd door zich te richten op het interne en lokaal betrokken te zijn met wat hier in Nederland gebeurt. Dit heeft te maken met onbekendheid en met een stuk angst, waar een partij als de PVV op inspeelt. Daarnaast zijn mensen door de voortgaande ontzuiling steeds minder gebonden aan instituten en maken ze minder onderdeel uit van een omgeving die hen aanspreekt op hun verantwoordelijkheid wereldwijd. 't Gilde en Verbaan zien door deze voorgaande ontzuiling dat mensen minder aan instituten gebonden zijn en dus minder bereid zijn aan traditionele instellingen – waaronder veel van de ngo's waarvan de achterban uit een bepaalde bevolkingsgroep komt – te geven. Volgens Verbaan heeft dit ook te maken met de vele keuzes aan goede doelen die mogelijk zijn en daarnaast nog de particuliere initiatieven. Mensen en organisaties – bijvoorbeeld kerken – kiezen niet meer automatisch voor een bepaalde ngo vanwege een gedeeld gedachtegoed en zuil, maar kiezen ervoor om hun donatie te spreiden over meerdere grote en kleinere initiatieven waarbij het gaat om het werk dat ze doen.

2.2.5 De toekomst van ontwikkelingssamenwerking

De meeste *stakeholders* zien de toekomst van ontwikkelingssamenwerking positief in, al zal dit wel gebeuren in een wereld waarin ontwikkelingssamenwerking onderdeel is van grotere mondiale vraagstukken. Verbaan denkt dat de steun vanuit de overheid kleiner wordt voor organisaties die verbinding leggen met ontwikkelingslanden. De overheid wil dat de ontwikkelingssamenwerking nog meer samenwerking zoekt met de markt en het bedrijfsleven en partnerships organiseert. Dit betekent dat we – als ontwikkelingssector – meer aan de bak moeten om zichtbaar te maken wat ontwikkelingssamenwerking betekent. Dat is een zeer ingewikkelde opgave en Verbaan realiseert zich dat het een proces zal zijn waarin steeds kleine stapjes genomen worden. Het is ook belangrijk om het verhaal in Nederland te vertellen over wat Nederlanders zelf zouden moeten doen – bijvoorbeeld tegen klimaatverandering – om te werken aan een eerlijke en betere wereld. Vossen ziet de ontwikkeling van het draagvlak vooral als een steeds herhalende beweging. Nederland zit nu op een laagtepunt, zeker in combinatie met de crisis. Vossen bespeurt een kentering in de media, die steeds meer geneigd is het positieve verhaal te vertellen. Daarnaast heeft de sector zelf initiatieven genomen en voor een serieuze aanpak gekozen om het draagvlak in de politiek en samenleving te versterken. In 2015 eindigt het medefinancieringsprogramma, wat hopelijk voor de ontwikkelingssector zal betekenen dat het meer onafhankelijk is van de overheid en daarmee een kritischere stem kan hebben richting het beleid van de overheid. Ook Nigten en Carabain zien een positief effect in het einde van het medefinancieringsprogramma en het meer onafhankelijk worden van ngo's. Daarnaast kan het niet anders dan dat men de verbondenheid met andere landen inziet en de noodzaak tot samenwerken erkent.

Bodelier ziet steeds meer het besef in de samenleving opkomen dat men niet op een eiland leeft, en verwacht dat de huidige angst voor globalisering om zal slaan in empathie voor de wereld en mensen op andere plekken. Empathie is volgens hem de harde laag waar ontwikkelingssamenwerking op gebaseerd is, dus met het toenemen van de empathie zal ook het draagvlak voor

ontwikkelingssamenwerking weer versterkt gaan worden. Beerends ziet in de opkomst van de particuliere initiatieven dat men in de samenleving het toch belangrijk vindt om aan ontwikkelingssamenwerking te doen en daarmee geeft zij een signaal af aan de overheid. Ook ziet Beerends dat men in de samenleving steeds meer vindt dat het bedrijfsleven zijn verantwoordelijkheid moet nemen. Waar de politiek en het bedrijfsleven grotendeels achterblijft in het instellen van een soort fatsoencode, doet de samenleving het volgens Beerends. Dit is in lijn met de toekomstverwachtingen van Schuil, die een denken in de samenleving signaleert dat meer uit gaat van de deugdeethiek. De intentie van de handeling wordt belangrijker en het is daarom voor ontwikkelingsorganisaties belangrijk om vanuit hun intentie te werken. In de politiek is het utilisme nog sterk aanwezig. Annemieke van de Kerk hoopt dat als de sector meer het hele verhaal kwijt kan in de media, mensen langzaam bij zullen draaien.

Volgens Frans Bieckmann is de huidige vorm van ontwikkelingssamenwerking een aflopende zaak. Het veranderen van de wereld – met de opkomst van landen als China – dwingt ertoe een breder, wereldwijd internationaal beleid aan te hangen. De liefdadigheid en ‘wij zijn bezig voor hen’ is nu nog te veel aanwezig bij de sector en in de samenleving, en daar moeten we volgens Bieckmann van af stappen. Het concept van westerse ontwikkelingssamenwerking gaat er nog te veel van uit dat het belangrijk is om werk te verrichten in ontwikkelingslanden. Deze relatie tussen donorlanden en ontwikkelingslanden gaat veranderen, omdat het veel meer zal gaan over wat westerse landen in hun eigen land doen en wat ontwikkelingslanden in hun land doen. Voordat het Westen bereid is om het idee los te laten dat ontwikkelingslanden hetzelfde pad moeten bewandelen om tot ontwikkeling te komen als zij gedaan hebben gaat echter nog wel jaren duren. Op dit moment zijn de Nederlandse politiek, samenleving en sector – uitzonderingen daargelaten – daar nog niet klaar voor. Ook Nigten en Carabain voorspellen dat in de toekomst minder gesproken zal worden over ontwikkelingssamenwerking, omdat er steeds meer sprake is van een gelijkwaardige wereld waarin partners samenwerken. Volgens 't Gilde verdwijnt het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking niet, maar gaat het meer op in een draagvlak voor mondiaal burgerschap. Dit is in overeenstemming met wat Bieckmann zegt over het bredere beleid dat ontwikkelingssamenwerking zou moeten aanhangen. De angst voor de globalisering verdwijnt volgens 't Gilde, omdat Nederland tot de ontdekking komt dat het belangrijk is om deel te nemen aan het mondiale in plaats van zich terug te trekken op het interne. Duurzaamheid en maatschappelijk ondernemen in het bedrijfsleven komt steeds meer op en hoort ook bij deze mondiale levensstijl.

2.2.6 Conclusie

De opkomst van het populisme, de toenemende globalisering en de economische crisis hebben een belangrijke invloed gehad op de ontwikkeling van het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking en de commitment aan ontwikkelingssamenwerking in de afgelopen 15 jaar. Zowel de politiek als de samenleving werden daarbij sterk beïnvloed door de discussie in de media, waarin vooral de criticasters een overduidelijke stem in de media kregen toebedeeld. De globalisering heeft de grootste invloed gehad op het denken over ontwikkelingssamenwerking. Door de alsmaar doorgaande globalisering komt er meer op de mensen af en de hoeveelheid aan informatie, kansen en ideeën

zorgt dat er een soort angst ontstaat voor het buitenland. In de samenleving gaat men zich richten op het beschermen van de eigen verworvenheden. Tegelijkertijd schermt de samenleving in Nederland zichzelf af van het idee dat alles in de wereld met elkaar verbonden is. Hoewel er een demografische verklaring is voor deze angst voor globalisering, namelijk de vergrijzing, is deze angst voor globalisering in mindere mate ook onder jongeren aanwezig. Het populisme heeft vooral een onvrede in de samenleving blootgelegd die niet door de linkse partijen – zoals de PvdA en GroenLinks – werd opgepakt en waardoor ontwikkelingssamenwerking – op dat moment dat vooral door dezelfde linkse partijen werd ondersteund – in een kwaad daglicht kwam te staan. Andere partijen, zoals de LPF en later de PVV, hebben het onderwerp van ontwikkelingssamenwerking opgepakt en verder bekritiseerd door effecten te verlangen die lastig te bewijzen waren door de ontwikkelingssector. De onvrede in de samenleving werd, in navolging van Pim Fortuyn, opgepakt door de media waarbij het aanvallen van 'heilige huisjes' populair werd.

De economische crisis heeft er vooral voor gezorgd dat de steun voor het budget voor ontwikkelingssamenwerking afnam, niet zozeer de steun voor ontwikkelingssamenwerking op zich. Ontwikkelingssamenwerking wordt daarentegen door veel mensen beschouwd als extra en een uitgave die gedaan wordt in tijden van overvloed. In tijden van crisis is het vooral belangrijk zich te richten op de problemen in het eigen land. De discussie over effectiviteit en efficiëntie van ontwikkelingssamenwerking voorafgaand aan de crisis heeft de bodem gelegd om af te zien van ontwikkelingssamenwerking in moeilijke tijden. Ondanks de negatieve invloeden van de economische crisis op de uitvoering van ontwikkelingssamenwerking, lijkt de crisis de sector een kans te bieden ontwikkelingssamenwerking weer in positief daglicht te stellen. De samenleving heeft door de crisis ervaren dat het onbeperkte marktdenken niet zaligmakend is en probeert meer vanuit de zin van het leven te redeneren. De deugdethiek neemt het denken langzaam over, waarbij het vooral gaat over de deugd van de intentie. Dit is voor de ontwikkelingssector een ideale kans om hun toegevoegde waarde voor de samenleving te laten zien.

Er is veel kritiek op de rol van de ngo's in de discussie die door de jaren heen is gevoerd in de media over effectiviteit en efficiëntie. De media pakte dit onderwerp op, omdat dit blijkbaar in de samenleving leefde. In de kritiek op ngo's zijn twee belangrijke kritiekpunten te onderscheiden. De belangrijkste is dat de ontwikkelingssector zich te lang afzijdig heeft gehouden van de discussie in de media en de samenleving over ontwikkelingssamenwerking. De samenleving en de criticasters in de media hadden vaak geen idee hoe complex ontwikkelingssamenwerking is, en het was de taak van de ontwikkelingssector om dit goed uit te leggen. Vooral in de media is de ontwikkelingssector tekort geschoten in het vertellen van het andere verhaal, een verhaal tegenovergesteld aan de criticasters die vanwege het ontbreken van tegenstand gemakkelijk gebruik konden maken van de beeldvorming in de samenleving. Een tweede kritiekpunt is dat de ontwikkelingssector, toen deze eenmaal beseftte dat het de discussie niet langer kon vermijden, is meegegaan in de discussie over de meetbaarheid van ontwikkelingssamenwerking. Juist de ontwikkelingssector had moeten uitleggen dat ontwikkelingssamenwerking niet meetbaar is en dat verandering een langere adem nodig heeft dan de korte termijn effecten die de samenleving verwachtte. Dat de ontwikkelingssector in deze discussie meegesleept werd, kwam ook deels door de politiek. De ontwikkelingssector was en is in bepaalde

mate afhankelijk van deze politieke besluitvorming vanwege de subsidiestructuur en heeft daardoor niet de kritische tegenstem kunnen uitten die zo belangrijk was om de simpele beeldvorming in de samenleving tegen te gaan.

Ondanks de grote invloed die de media had op het debat, ontbrak het in de media aan een gelijkwaardige discussie. Dit had te maken met het ontbreken van invloedrijke voorstanders die het hadden kunnen opnemen tegen iemand als Arend Jan Boekestijn. In de politiek ontbrak het aan personen die pal stonden voor ontwikkelingssamenwerking. Daarnaast lag het aan de media zelf dat er geen gelijkwaardige discussie ontstond, omdat het de media ontbeerde aan een voldoende kennis en achtergrond om de discussie op waarde te schatten. Hierdoor ging de media te veel mee met de criticasters van ontwikkelingssamenwerking, die daardoor een vrij grote invloed hadden op het debat. Omdat ook de samenleving maar weinig op de hoogte is van hoe ontwikkelingssamenwerking echt in elkaar steekt, heeft de media veel invloed gehad op de beeldvorming van de samenleving.

De globalisering heeft invloed op hoe ontwikkelingssamenwerking zich zal ontwikkelen in de toekomst. De Nederlandse samenleving zal gaan beseffen dat het zich niet langer kan focussen op het interne en deel zal moeten uitmaken van de grotere wereld, waarin alles met elkaar verbonden is en het noodzakelijk is samen te werken. De empathie en de deugd zullen gaan overheersen. Het zal nog lastig zijn om zowel de samenleving als de politiek te motiveren om echte veranderingen door te voeren die niet in het eigenbelang zijn van Nederland, hoewel de samenleving hier meer klaar voor lijkt dan de politiek. De rol van de ontwikkelingssector is belangrijk, omdat zij moet laten zien wat ontwikkelingssamenwerking mondiaal betekent. Het afhankelijk worden van de overheid zal hierin voor de sector positief uitpakken. Er zal minder sprake zijn van ontwikkelingssamenwerking, maar meer van partnerschappen waarbij het vooral gaat wat ieder land lokaal doet om armoede op te lossen. In plaats van een levensstijl die gaat over het materiele en eigen verworvenheden, zal het besef deel uit te maken van een grotere wereld zorgen voor een mondiale levensstijl.

Hoofdstuk 3 - Het draagvlak in het Verenigd Koninkrijk

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de ontwikkeling van het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking in de samenleving en de politiek van het Verenigd Koninkrijk vanaf 1998. Vervolgens zal er een analyse plaatsvinden van de ontwikkelingen door de jaren heen aan de hand van interviews gehouden met stakeholders binnen de ontwikkelingssector. Er worden 3 belangrijke momenten besproken: het oprichten van het *Department for International Development*, het uitvoeren van de *Make Poverty History* campagne en de overgang van een Labourregering naar een Conservatief-liberale regering in 2010.

3.1 De ontwikkeling van het draagvlak in politiek en samenleving van het Verenigd Koninkrijk

3.1.1 De rol van het *Department for International Development*, 1997-2013

3.1.1.1 Oprichting van *Department for International Development* en Clare Short

In 1997 werd het *Department for International Development* (DFID) opgericht door de net geïnstalleerde Labourregering. Tot dan toe viel ontwikkelingssamenwerking onder *The Overseas Development Administration* (ODA), onderdeel van het ministerie voor Buitenlandse Zaken. Bij ODA lag de nadruk op Britse commerciële en politieke winst. Het DFID kreeg echter een andere uitdagende taak: armoede wereldwijd uitroeien.¹⁷⁵ Om dat te bereiken moest het DFID een eigen stem krijgen binnen de regering en intensief betrokken raken bij de beleidsvorming.¹⁷⁶ Het hoofd van ODA was een minister, maar deze minister had geen zetel in het kabinet. Het hoofd van het DFID werd een staatssecretaris met een zetel in het kabinet. De eerste staatssecretaris werd Clare Short.

Short publiceerde kort nadat de regering was aangetreden een *White Paper* – een brief bedoeld om het publiek te informeren en hun mening te vragen over het voorgestelde beleid – genaamd: *Eliminating World Poverty: A Challenge for the 21st Century*. De *White Paper* straalde uit dat het tijd was voor een nieuw begin, een ander beleid en een andere visie op internationale samenwerking. Ontwikkelingssamenwerking moest meer transparant en evalueerbaar worden. Het *paper* liet de successen zien van ontwikkelingssamenwerking, zoals het terugdringen van kindersterfte en analfabetisme. Vanuit dit positieve effect moest er gewerkt worden aan het uitroeien van armoede en het opbouwen van *partnerships* tussen landen. Het Verenigd Koninkrijk zou een leidende rol moeten spelen zodat men trots kon zijn op “*ons land*”.¹⁷⁷

Short verving de term ontwikkelingssamenwerking door de term *partnerships* en stelde *good governance* en duurzame ontwikkeling centraal. Ze wijdde een apart hoofdstuk aan het draagvlak voor het opbouwen van de relaties tussen landen en de rol die het publiek hierin speelde. Het publiek moest meer begrip gaan ontwikkelen voor de wederzijdse afhankelijkheid en het belang van internationale ontwikkeling. Door het vergroten van het draagvlak zou er vanuit de samenleving meer begrip zijn als de overheid het budget voor ontwikkelingssamenwerking, na jaren te zijn gedaald, weer zou laten toenemen.¹⁷⁸ Over de samenleving stelde Short:

¹⁷⁵ 'What we do', <https://www.gov.uk/government/organisations/department-for-international-development> (geraadpleegd op 15 augustus 2013).

¹⁷⁶ Hoebink en Stokke, *Perspectives on European Development Cooperation*, 161.

¹⁷⁷ DFID, *Eliminating World Poverty: A Challenge for the 21st Century*, White Paper on International Development (November 1997).

¹⁷⁸ Idem.

it is also right that The British understand the dangers for the future of their world of failing to address the problems of environmental degradation overpopulation and the instability from extreme poverty and lack of access to basic resources. (...) The Government therefore attaches great importance to increasing development awareness in Britain. Every child should be educated about development issues, so that they can understand the key global considerations which will shape their lives. And every adult should have the chance to influence the Government's policies.¹⁷⁹

Dat Short zich bezig hield met het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking bleek ook toen zij tijdens diverse toespraken in ging op de rol van de media en ngo's naar aanleiding van de humanitaire crisis in Sudan. Short waarschuwde voor de *compassion fatigue* door de manier waarop internationale hulporganisaties inspeelden op de emotie van mensen voor het verkrijgen van donaties. Short pleitte voor positieve reclame gericht op de lange termijn ontwikkeling in plaats van de focus op rampen en crises.¹⁸⁰ Over de effecten van de focus op rampen en crises stelde Short dat

in recent years, there has been an increase in humanitarian aid and a reduction of aid for development. If it is all humanitarian aid, we are just going round in an endless cycle that never reaches a solution. The cycle is fantastically destructive.¹⁸¹

De regering van Blair zag voordelen in het creëren van bewustzijn onder de bevolking over het belangen de armoede te verminderen. Niet alleen de ontwikkelingslanden, maar ook het Verenigd Koninkrijk zou hier van profiteren. Uit een onderzoek door Het *Centre for Development Research* bleek dat de kennis over ontwikkelingssamenwerking in de samenleving extreem laag was.¹⁸² Parallel aan dit gegeven stelde het *Centre for Development Research* dat in de jaren '90 tijdens de regering door de Conservatieven

neither the public nor the politicians in general took a strong interest in issues related to Third World development, thereby leaving a considerable room of manoeuvre to ODA/DFID. Because development aid is not generally a matter of legislation in Britain, the Parliament did not play a significant role in this field. Seldom, there have been debates on development and poverty related issues in Parliament and even when there were such debates, they tended to reflect the concerns of only a very small group of MPs.¹⁸³

Global issues werden daarom opgenomen in het onderwijs als onderdeel van het nationale curriculum. Daarnaast werden er mechanismen opgezet om iedereen in de samenleving de kans te geven ideeën en kennis te delen met betrekking tot de internationale samenwerking. Het ODA had ruimte gekregen om zich te bewegen in het bepalen van het beleid en het DFID onder Short zette dit stevig door. Met

¹⁷⁹ DFID, *Eliminating World Poverty: A Challenge for the 21st Century*, White Paper on International Development (November 1997), 77-78.

¹⁸⁰ J. Sherman, 'Stop harrowing aid appeals, says Short', *The Times*, 29 mei 1998.

¹⁸¹ Inter Press Service, 'Development: British Minister Questions Sudan Aid Appeal Again' (versie 25 juni 1998) <http://www.ipsnews.net/1998/06/development-british-minister-questions-sudan-aid-appeal-again/> (geraadpleegd op 15 augustus 2013).

¹⁸² Centre for Development Research, *Public Opinion and Development Aid: Is there a Link?* (Kopenhagen 2000), 8.

¹⁸³ Idem, 8-9.

de vergrote politieke status van het DFID – doordat de staatsecretaris een zetel had in het kabinet – kwam ook een vergroot budget voor ontwikkelingssamenwerking beschikbaar.¹⁸⁴

In een publicatie van het *Select Committee on International Development* – ingesteld om het beleid, uitvoering en uitgaven van het DFID te onderzoeken en evalueren – werd ingegaan op de visie van Short. Short zag een belangrijke rol weggelegd voor de overheid om voor middelen te zorgen waarmee een humanitair beroep gedaan kon worden op het publiek bij rampen en crises. Dit moest voorkomen dat publieke pleidooien de negativiteit en het deprimerende gevoel onder het publiek zouden versterken, die daarmee het publieke draagvlak ondermijnden. Ngo's moesten zich vooral bezig houden met het assisteren in deze middelen, die door de overheid gegeven werden. Zij zouden de lobby op zich moeten nemen, gericht op zowel de politiek als samenleving. Daarnaast moesten ngo's het publieke bewustzijn vergroten door het voeren van campagnes en het aanstippen van de problemen.¹⁸⁵ Deze betogen van Short hadden specifiek betrekking op de gebeurtenissen en campagne rondom de crisis in Sudan, maar kunnen gezien worden als een algemene visie op de rolverdeling tussen overheid, ngo's en samenleving bij het geven van hulp bij vergelijkbare crises en rampen. Volgens *The Guardian* was de reactie van de ngo's gematigd positief. Hoewel de *White Paper* inhoudelijk gezien veel steun kreeg, twijfelde men er sterk aan of het een duidelijke scheidslijn betekende tussen het verleden en de toekomst van ontwikkelingssamenwerking.¹⁸⁶

Na het eerste *White Paper* volgende er nog drie meer. Ze hadden allemaal dezelfde titel, *Eliminating World Poverty*, maar een andere ondertitel. In 2000 verscheen *Making Globalisation Work for the Poor* waarin eerlijke handel centraal stond.¹⁸⁷ In 2006 verscheen *Making Governance work for the Poor* waarin stond dat

Whether states are effective or not – whether they are capable of helping business grow, and of delivering services to their citizens, and are accountable and responsive to them – is the single most important factor that determines whether or not successful development takes place. Good governance requires: capability – the extent to which government has the money, people, will and legitimacy to get things done; responsiveness – the degree to which government listens to what people want and acts on it; and accountability – the process by which people are able to hold government to account.¹⁸⁸

In 2009 verscheen nummer vier met als ondertitel *Building Our Common Future* waarin werd stilgestaan bij de internationale wederzijdse afhankelijkheid en nieuwe uitdagingen in de vorm van de economische crisis en de roep om betere zorg voor het milieu.¹⁸⁹

Short en het DFID gingen direct na haar aanstelling aan de slag en de White Papers vormde de basis voor het beleid dat in de jaren daarna werd uitgevoerd.

¹⁸⁴ Centre for Development Research, *Public Opinion and Development Aid*, 8-10.

¹⁸⁵ House of Commons, 'International Development - Seventh Report' (versie 29 juli 1998

<http://www.publications.parliament.uk/pa/cm199798/cmselect/cmintdev/872/87202.htm> (geraadpleegd op 15 augustus 2013).

¹⁸⁶ A. Webster, 'New labour, new aid? A quantitative examination of the department for international development', *International public policy review* 4(1) (2008), 5-28, 11.

¹⁸⁷ Secretary of State for International Development, *Eliminating World Poverty: Making Globalisation Work for the Poor* (Londen 2000).

¹⁸⁸ Secretary of State for International Development, *Eliminating World Poverty: Making Governance work for the Poor* (Londen 2006).

¹⁸⁹ Secretary of State for International Development, *Eliminating World Poverty: Building Our Common Future* (Londen 2009).

3.1.1.2 Veranderingen door het DFID en de invloed op ontwikkelingssamenwerking

Short en het DFID beloofden verandering in de ontwikkelingssamenwerking bij de start van hun werk. Iemand die deze veranderingen van dichtbij meemaakt was John Vereker. Hij was *Permanent Secretary* geweest voor ODA sinds 1994 en behield deze baan bij DFID tot 2002. Vereker benoemde in een artikel na zijn afscheid drie belangrijke veranderingen, namelijk het ontbinden van hulp, globale economie en partnerschappen.¹⁹⁰ De gebonden hulp was volgens het DFID één van de obstakels in het bereiken van het doel ontwikkelingslanden te ontwikkelen. In 2002 verklaarde Short dat het grootste gedeelte van ontwikkelingssamenwerking was ontbonden. Het Verenigd Koninkrijk ging volgens Oliver Morrissey het verst van alle donorlanden in het ontbinden van de hulp onder leiding van Short. Morrissey gaf een voorbeeld waarbij Short dreigde geld voor hulp te annuleren toen Tanzania in zee wilde gaan met een Brits bedrijf, terwijl Tanzania een veel goedkopere optie in eigen land liet liggen zonder dit publiekelijk bekend te maken. Het ging Short veel meer om de transparantie en verantwoording van geld dan om waar het geld precies aan besteed werd.¹⁹¹

Vereker's tweede punt was globale economie. Short zag veel in de samenwerking tussen internationale ontwikkeling, economie, handel, agricultuur en investeringen en verdere liberalisatie hiervan, om zo ontwikkelingslanden te stimuleren onderdeel uit te gaan maken van het grote globale economische systeem. Short had veel kritiek op instituten zoals de World Trade Organisation (WTO), OECD, de Wereldbank en de Europese commissie, die volgens haar te weinig oog hadden voor de ontwikkelingslanden. Short zag de potentie van deze instituten om op globaal niveau de armoede op te lossen, maar vond dat deze hiertoe te weinig bereid waren.¹⁹²

De derde kwestie van Vereker was het ontwikkelen van de partnerschappen, een van de belangrijkste onderdelen van de *White Paper* uit 1997. Het doel van de partnerschappen was om op een coherente manier te werken aan het oplossen van armoedeproblemen. Het ontvangende land moest dan wel bereid zijn beleid te voeren dat gericht was op het oplossen van armoede en verantwoordelijk bestuur voeren. Het *ownership* kwam erg naar voren in deze partnerschappen. Ook het *White Paper* uit 2006 sloot hier bij aan. Hierin werd ervan uitgegaan dat de ontvangende partner aantoonbare maatregelen nam voor armoedereductie. Het Verenigd Koninkrijk zou dan, als het land aan deze criteria voldeed, budgetsteun verlenen.¹⁹³

Het werk van Short en het DFID werd financieel en op andere manieren gesteund. Het budget voor ontwikkelingssamenwerking werd uitgebreid. De wetgeving werd aangepast met als belangrijkste verandering de aanname van de *International Development Act* in 2002 waarin vastgelegd werd dat het focus van het DFID armoedereductie was en waarin gebonden hulp werd bemoeilijkt.¹⁹⁴ Daarnaast werd het budget voor *the Development Awareness Fund* (DAF) tussen 1998 en 2002 vergroot van 1,5 miljoen Pond naar 6,5 miljoen Pond. Dit geld was bedoeld om activiteiten te subsidiëren die het bewustzijn onder de bevolking over ontwikkelingssamenwerking bevorderden.¹⁹⁵ Daarnaast werkten ngo's, onderwijs centra, universiteiten en diverse mediaorganisaties al sinds 1993 samen in een

¹⁹⁰ Hoebink en Stokke, *Perspectives on European Development Cooperation*, 173-175.

¹⁹¹ Idem, 173-175.

¹⁹² Idem, 175-178.

¹⁹³ Idem, 178-179.

¹⁹⁴ International Development Act 2002 <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2002/1/contents> (geraadpleegd op 15 augustus 2013).

¹⁹⁵ OECD, *Public Opinion and the Fight against Poverty* (Parijs 2003), 217-226.

coalitie genaamd *Development Education Association* (DEA). Het DEA had als belangrijkste taak onderzoek te doen en de verschillende organisaties te adviseren over ontwikkelingseducatie.¹⁹⁶ Door ngo's, kerken en andere organisaties werden gezamenlijke campagnes gestart, zoals de *Make Poverty History* campagne, die hierna nog zal worden besproken. Deze campagnes richtten zich niet op het wekken van liefdadigheid bij mensen, maar speelden in op het rechtvaardigheidsgevoel en boden een concrete actie aan om het probleem van ongelijkheid op te lossen. Deze insteek sprak de samenleving aan.¹⁹⁷

In 2008 schreef Alan Webster een onderzoek over het beleid van de Labourregering tussen 1997 en 2007, met daarin een grote rol voor het DFID. De focus op het helpen van de armen, in plaats van op landen waarin het Verenigd Koninkrijk politiek en economisch geïnteresseerd was, was volgens Webster ook te zien aan de toename van partnerschappen met de armste landen. Het DFID had er volgens Webster voor gezorgd dat ontwikkelingssamenwerking een apart onderdeel werd van het buitenlandse beleid, met eigen doelen om zich op te richten. Echter, er was nog genoeg ruimte voor een grotere toewijding van het DFID om te zorgen voor een meer effectieve samenwerking ter ontwikkeling.¹⁹⁸ Het oordeel over het door westerse landen gevoerde beleid op ontwikkelingssamenwerking was niet positief. Landen hadden te weinig gebroken met het beleid uit het verleden en faalden hierdoor nog steeds in het geven van effectieve en zinvolle steun. Volgens Webster was er slechts één uitzondering, namelijk het Verenigd Koninkrijk.¹⁹⁹ Het DFID had een grote rol gespeeld in het veranderen van het denken van de overheid over ontwikkelingssamenwerking. Hij zegt daarover:

the quantitative analysis performed in an earlier section demonstrated that it has pursued an aid policy that mirrors the current 'best thinking' in aid policy identified in previously. British aid has begun to be systematically targeted at the poorest countries, moving away from the geopolitical and colonial influences that, until recently, usurped human needs. (...) Worldwide reform of aid policy, emulating the progress made by DFID would help achieve what would be the most important achievement of the 21st Century – the eradication of global poverty.²⁰⁰

Het DFID ging actief op zoek naar internationale donors om mee samen te werken aan een gemeenschappelijke oplossing. Short zocht hierin de samenwerking met de Wereldbank, maar ook met landen als Noorwegen en Nederland. Daarnaast waren Gordon Brown – minister voor Financiën – en premier Blair bezig met het netwerken en promoten van de doelen van het DFID voor de internationale ontwikkeling.²⁰¹ Ontwikkelingssamenwerking was meer dan een uitvoerende taak enkel voor de staatssecretaris. Het hele onderwerp werd breed gedragen door de regering Blair.

¹⁹⁶ OECD, *Public Opinion and the Fight against Poverty* (Parijs 2003), 217-226.

¹⁹⁷ Idem, 221.

¹⁹⁸ Webster, 'New labour, new aid?', 16.

¹⁹⁹ Idem, 16-22.

²⁰⁰ Idem, 21-22.

²⁰¹ A. Seldon, *Blair's Britain, 1997-2007* (Cambridge 2008), 552-558.

3.1.1.3 Draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking en het functioneren van DFID

Short en DFID begonnen aan hun taak in een tijd waarin er veel discussie was over hoeveel geld er aan ontwikkelingssamenwerking mocht worden besteed en over de tegenvallende effectiviteit. Het ODA-percentages van het Verenigd Koninkrijk lag in 1998 op 0,27% en in 1999 op 0,23%, het laagste niveau sinds 1990.²⁰² De Wereldbank publiceerde in 1998 het rapport *Assessing Aid, what works, what doesn't, and why*, wat op deze discussie inging. Joseph Stiglitz – op dat moment hoofdeconoom bij de Wereldbank – werd in *the Guardian* in november 1998 aan het woord gelaten. Hij benadrukte het belang van effectieve ontwikkelingssamenwerking en besprak verschillende manieren waarop deze grotere effectiviteit bereikt kon worden. Als hulp werd gebruikt om op het lokale en nationale niveau hervorming te faciliteren, kennis te creëren over effectieve ontwikkeling en de samenleving te betrekken in het gehele proces kon het de levens van de armen intensief veranderen.²⁰³ Stiglitz stelde dat

this new focus on the circumstances under which aid works changes the nature of the debate. Rather than arguing for more aid or less assistance, *Assessing Aid* suggests that donors should concentrate on providing more effective aid.²⁰⁴

Het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking in het Verenigd Koninkrijk daalde, zo bleek uit de Eurobarometer uit 1999. Waar in 1996 80,5% van de Britse bevolking van mening was dat ontwikkelingssamenwerking erg belangrijk of belangrijk was, daalde dit percentage in 1998 naar 73,2%. Volgens 59,9% was de belangrijkste reden voor deze afname dat het belangrijker werd geacht om eerst de binnenlandse problemen – zoals werkloosheid en armoede – op te lossen. Volgens 34,8% van de respondenten was de belangrijkste reden dat ze dachten dat het geld misbruikt werd en niet op de juiste plaats aan kwam.²⁰⁵

Het DFID volgde het draagvlak in de samenleving voor ontwikkelingssamenwerking en ontwikkelingshulp. In 2003 vond 40% van de respondenten dat de overheid genoeg deed aan wereldarmoede. 31% vond dat er te weinig en 17% vond dat er teveel werd gedaan. 66% dacht dat armoede in ontwikkelingslanden schadelijk was voor het Verenigd Koninkrijk. Televisienieuws (82%) en kranten (63%) waren voor ruim 80% van de respondenten de belangrijkste informatiebron om wat te weten te komen over ontwikkelingssamenwerking en ontwikkelingslanden.²⁰⁶ In 2006 werd het onderzoek herhaald. Nog maar 34% van de respondenten vond dat de overheid genoeg deed. Het aantal mensen dat vond dat de overheid te weinig deed was gestegen van 34% naar 53%. Maar liefst 89% dacht dat armoede in ontwikkelingslanden schadelijk was voor het Verenigd Koninkrijk. Televisie was nog steeds een belangrijke informatiebron (75%). Daarnaast waren meer mensen documentaires gaan kijken (55%) om zich op de hoogte te houden van ontwikkelingssamenwerking.²⁰⁷

²⁰² OECD, *Public opinion research, global education and development co-operation reform: in search of virtuous circle* (Parijs, 2003), 29.

²⁰³ J. Stiglitz, 'Virtue should be granted its reward', *The Guardian*, 16 november 1998.

²⁰⁴ Idem

²⁰⁵ INRA, *Eurobarometer 50.1* (Brussel 1999), 2-6.

²⁰⁶ DFID, *Public Attitudes Towards Development 2003* (2003), 11-15.

²⁰⁷ DFID, *Public Attitudes Towards Development 2006* (2006), 2-4.

Uit het onderzoek *Public Attitudes Towards Development* in 2008 bleek dat van de respondenten 23% het DFID kende en wist wat het deed, terwijl de kennis over organisaties die in de ontwikkelingssamenwerking actief zijn veel hoger was. Er was veel onduidelijkheid over wat de overheid of het DFID nu precies deed aan ontwikkelingssamenwerking, hoewel 80% wel aangaf dat de overheid genoeg deed of meer zou moeten doen.²⁰⁸ Uit het onderzoek *Public Attitudes Towards Development* uit 2008 bleek dat van de respondenten 23% het DFID kende en wist wat het deed, terwijl de kennis over organisaties die in de ontwikkelingssamenwerking actief waren veel hoger was. Er bestond veel onduidelijkheid over wat de overheid of het DFID nu precies deed aan ontwikkelingssamenwerking, hoewel 80% wel aangaf dat de overheid genoeg deed of meer zou moeten doen.²⁰⁹

In 2008 werd het DFID ook geëvalueerd naar aanleiding van de Verklaring van Parijs. Het Verenigd Koninkrijk was niet als enige bezig met het meer effectief maken van ontwikkelingswerk. In 2005 hadden verschillende donorlanden, ontwikkelingslanden en multilaterale instellingen zich samengebonden in de Verklaring van Parijs uit het verlangen om een goede manier te vinden waarop donors en ontwikkelingslanden konden samenwerken om ontwikkelingssamenwerking effectiever te maken.²¹⁰ Deze evaluatie stelde dat de commitment van het DFID om effectieve ontwikkelingssamenwerking te bevorderen de politieke discussie erg beïnvloed heeft. De politiek hechtte hierdoor sterk aan het verminderen van de armoede. Lobbyisten voor ontwikkelingssamenwerking waren goed georganiseerd en hierdoor in staat een grote invloed te hebben op het denken over ontwikkelingssamenwerking in de politiek en op het beleid van de overheid.²¹¹ Over de invloed van het DFID op het politieke klimaat was de evaluatie erg positief. Dit gold niet voor de invloed die het DFID gehad op de Britse samenleving. Een van de doelen was het committeren en informeren van het publiek over ontwikkelingssamenwerking en deze meer te betrekken bij ontwikkelingssamenwerking. Over het betrekken van het publiek in het debat over ontwikkelingssamenwerking – en specifiek het informeren over de vergrote effectiviteit van ontwikkelingssamenwerking – zei de evaluatie dat

in the view of a number of internal and external respondents to the evaluation, DFID is over-sensitive to external criticism, and unwilling to engage the public in a frank debate on the effectiveness of external assistance. The UK Cabinet Office's Capability Review of DFID noted that its communications capacity inside the UK is not strong enough to "tell the story" of aid to the British public.²¹²

Het OECD zag de breed gedragen commitment van de Britse regering en prees de rol die het DFID daarbij gespeeld had in een *peer review* door het *Development Assistance Committee* in 2010. Binnen

²⁰⁸ DFID, *Public Attitudes Towards Development 2003* (2003), 14-15; DFID, *Public Attitudes Towards Development 2006* (2006), 73.

²⁰⁹ DFID, *Public Attitudes Towards Development 2008* (2008), 12.

²¹⁰ B. Wood e.a., *Synthesis Report on the First Phase of the Evaluation of the Implementation of the Paris Declaration* (Copenhagen 2008).

²¹¹ B. Wood e.a., *Synthesis Report on the First Phase of the Evaluation of the Implementation of the Paris Declaration* (Copenhagen 2008).

²¹² B. Wood e.a., *Synthesis Report on the First Phase of the Evaluation of the Implementation of the Paris Declaration* (Copenhagen 2008), 12.

het OECD speelde het Verenigd Koninkrijk een drijvende rol en werd erkend als een internationale leider op het gebied van ontwikkeling. Het OECD zag echter ook een gevaar. Hoewel er publiek en politiek een breed gedragen support voor ontwikkelingssamenwerking was, zag het OECD wel dat de publieke aandacht voor ontwikkelingssamenwerking erg zwak was en dat het draagvlak in de samenleving voor het verhogen van het budget voor ontwikkelingssamenwerking zwakker werd. Op dat moment bedroeg het ODA-percentage 0,57% en was de ambitie dit in 2013 tot 0,7% te verhogen. Naarmate het budget steeg werd het publiek kritischer op ontwikkelingssamenwerking, zo concludeerde het OECD.²¹³

Er was ook kritiek te horen op de manier waarop het DFID het eigen beleid en de projecten evalueerde. In 2011 verscheen er een rapport uitgevoerd door *the Independent Commission for Aid Impact (ICAI)* waarin evaluaties over het DFID werden onderzocht gedurende de jaren 2006 tot en met 2010. Het rapport concludeerde dat het DFID tekortschoot in het goed evalueren van ontwikkelingssamenwerking met fragiele staten. Ook werden multilaterale uitgaven van het DFID te weinig onderworpen aan grondige evaluaties. Daarnaast werden er volgens het ICAI te weinig lessen getrokken uit evaluaties, vooral als het ging om het zoeken van verbanden tussen de effecten van verschillende thema's.²¹⁴ Naast de kritiek over de evaluaties maakte het ICAI zich zorgen over het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking in de samenleving. Factoren die aan deze afname bijdroegen waren verslagen van corruptie betreffende de internationale samenwerking, de toenemende zorg over de effectiviteit en de beperkte toetsing en het ontbreken van doorslaggevend bewijs over het effect en de resultaten van ontwikkelingssamenwerking.²¹⁵

3.1.1.4 Het DFID en de discussie in kranten

Uit een hierboven genoemd onderzoek van het DFID bleek dat de samenleving veel informatie haalde vanuit het televisienieuws en vanuit kranten. De rol van de media was hierdoor erg belangrijk.

In januari 2002 schreef parlementslid Boris Johnson – in 2008 verkozen tot burgemeester van Londen – een column in *The Daily Telegraph* over zijn ervaringen met ontwikkelingssamenwerking in Uganda. Johnson ging in op de corruptie van ontwikkelingsgeld, de paternalistische manier waarop westerse landen om gingen met hun partnerlanden en de afhankelijkheid die gecreëerd werd door ontwikkelingssamenwerking. Volgens Johnson genoeg reden om ontwikkelingssamenwerking te stoppen, maar hij benadrukte desondanks om ontwikkelingssamenwerking voort te laten bestaan omdat er veel mensen van afhankelijk waren. '*We can do something to help, and we should*', zo bepleitte Johnson.²¹⁶

The Times kwam in februari 2002 met een artikel waarin premier Blair in ging op het voorkomen van nieuwe terroristische aanslagen door de armoede in Afrika te verminderen. Hij maakt hiermee een duidelijke verbinding tussen de globale ontwikkelingen en de effecten die deze hadden op het Verenigd Koninkrijk. Armoede was niet alleen een uitdaging voor ontwikkelingslanden, maar

²¹³ OECD, *The United Kingdom Development Assistance Peer Review 2010* (Parijs 2010), 13-14.

²¹⁴ ICAI, *Synthesis Study of DFID's Strategic Evaluations 2005 –2010 A report produced for the Independent Commission for Aid Impact* (2011), 29-30.

²¹⁵ Idem.

²¹⁶ B. Johnson, 'Why Jack Straw should discuss Uganda all he can', *The Daily Telegraph*, 24 januari 2002.

voor de hele mensheid, zo stelde Blair.²¹⁷ In een later artikel gaat *The Times* verder in op de gedachte dat het oplossen en tegengaan van armoede een manier was om terrorisme te voorkomen, waarbij *The Times* het Amerika van Bush als voorbeeld gebruikt. Mike Moore – directeur-generaal van de WTO – werd aangehaald in dit artikel. Moore stelde dat armoede in al zijn vormen de grootste bedreiging was voor vrede, democratie en mensenrechten en een tikkende tijdbom die de vrijheid in de wereld bedreigde.²¹⁸

The Daily Telegraph wijdde in mei 2002 een groot artikel aan de overleden econoom Peter Bauer, groot tegenstander van ontwikkelingssamenwerking. Volgens de krant was Bauer vooral tegen ontwikkelingssamenwerking, omdat hij vond dat het meer kwaad dan goed had gedaan. Dit lag vooral aan de instelling van de bevolking van ontwikkelingslanden, zo stelde Bauer.²¹⁹ *The Daily Telegraph* haalde de argumentatie van Bauer aan in het artikel:

Marshall Aid had been effective after the Second World War, Bauer suggested, because the peoples of Europe had the attitudes, motivations and institutions favorable to development; thus it had encouraged private initiative. Similarly, many poor countries, such as Malaysia and countries in Latin America, had transformed themselves without the need for aid. But where these factors were absent - in many parts of Africa and Asia, for example - Western aid often had a counterproductive effect, leading to the "politicization of economic life".²²⁰

Volgens Bauer deden westerse landen vooral uit schuldgevoel aan ontwikkelingssamenwerking, terwijl dit niet nodig was: het Westen had ontwikkelingslanden genoeg gegeven.²²¹

Een ingezonden brief in *The Guardian* ging over de connectie tussen ontwikkelingssamenwerking en immigratie. De schrijfster – Glenys Kinnock, Europees parlamentslid – vroeg zich af of het afschaffen van ontwikkelingssamenwerking voor landen die weigerden immigranten terug te nemen wel een goed effect zou hebben. Juist door het annuleren van ontwikkelingssamenwerking verslechterde de situatie in deze landen en zouden meer immigranten naar het rijke Westen komen, zo stelde Kinnock.²²² Ook Short reageerde furieus op de plannen van premier Blair, zo schreef *The Daily Telegraph*. Short noemde het moraal weerzinwekkend om ontwikkelingslanden en ontwikkelingssamenwerking te gebruiken om zo op een ander beleidsterrein – immigratie - de eigen zin te krijgen. Blair moest inbinden, maar wees er volgens *The Daily Telegraph* op dat het niet aanpakken van de migratieproblemen negatieve gevolgen zou hebben.²²³

The Times ging in op de kritiek die te horen was op de VN voedseltop en de rol van het Westen in het oplossen van het probleem van honger. De afwezigheid van belangrijke Westerse leiders viel bij leiders van ontwikkelingslanden niet goed. *The Times* beschreef daarnaast de kritiek op de afwezigheid van echte actie om het hongerprobleem op te lossen, zoals het opheffen van handelsbarrières. *The Times* wees op de rol van Afrikaanse landen, bijvoorbeeld in het aanpakken

²¹⁷ T. Baldwin, 'Blair's quest to defuse Africa terror time bomb', *The Times*, 6 februari 2002.

²¹⁸ 'Valued aid', *The Times*, 23 maart 2002.

²¹⁹ Lord Bauer Economist who believed that overseas aid was a waste of money, often causing more problems than it solved', *The Daily Telegraph*, 6 mei 2002.

²²⁰ Idem.

²²¹ Idem.

²²² G. Kinnock, 'Trading justice for the developing world', *The Guardian*, 21 juni 2002.

²²³ A. Evans-Pritchard en G. Jones, 'Blair dilutes plan to curb asylum at EU summit', *The Daily Telegraph*, 21 juni 2002.

van corruptie en het oplossen en voorkomen van burgeroorlogen.²²⁴ De G8-top die later dat jaar plaatsvond, kreeg ook aandacht van *The Times*. Deze G8-top werd gezien als de ultieme kans voor Afrika om een nieuw *partnership* met de westerse landen aan te gaan en samen de armoede op te lossen. *The Times* beschreef in dit artikel de kritiek op de Westerse landen en hun handelsbarrières, waardoor het lokale ondernemingen vaak niet lukte voet aan de grond te krijgen. Het artikel eindigde met een opsomming van de uitgewisselde verlangens en beloofde acties, zoals het afbouwen van handelsbarrières.²²⁵

The Guardian schreef begin 2003 een artikel waar ingegaan werd op een aids-patiënte – Grace genaamd - en hoe zij probeerde te overleven in Afrika. Op dit artikel kwamen veel reacties van lezers met de vraag hoe zij konden helpen, bijvoorbeeld door een jaar medicijnen te betalen voor Grace. In een reactie legde *The Guardian* uit dat er achter het probleem van één patiënte sprake was van een veel groter en complexer probleem. Dit probleem loste zich niet op door individuele giften, maar door het nemen van maatregelen door globale spelers, zoals overheden en multinationals. *The Guardian* adviseerde zijn lezers over hoe zij zouden kunnen helpen:

Because there are ways. We can all do the democratic thing and raise the issues with MPs, urging them to lobby for more money for debt relief and development aid generally and for the Global Fund in particular. Britain has taken a lead in increasing the proportion of GDP we put into development, but it's still short of the 0.7% agreed by the world's richest nations. (...) Shareholders can put pressure on drug companies to cut their prices in poor countries and to agree to a deal at the World Trade Organisation - through their proxy, the US government - to allow the export of cheap generic drugs to developing countries that cannot make their own. (...) There are many mainstream organizations doing admirable work in Aids-hit sub-Saharan Africa that would use contributions well.²²⁶

Een stevige oproep aan de samenleving om haar aandeel te leveren in het oplossen van het probleem van armoede en aan de overheid om hier meer verantwoordelijkheid in te nemen, onder andere door het verhogen van het budget voor ontwikkelingssamenwerking.

In februari 2004 kwamen verschillende overheden, religieuze groepen, ngo's en ondernemingen samen om te praten over hoe de Millenniumdoelen in 2015 gehaald moesten worden. Zowel *The Guardian* als *The Times* gingen in een artikel in op deze bijeenkomst. Het artikel in *The Guardian* werd geschreven door Gordon Brown en Jim Wolfensohn - president van de Wereldbank. Beiden waren aanwezig op de bijeenkomst. *The Guardian* keek vooral naar de toekomst en op welke manier de doelen voor 2015 gehaald konden worden. In het artikel werd een sterke oproep gedaan om meer actie en meer financiën beschikbaar te maken om in de buurt van deze doelen te komen, anders was de kans groot dat ontwikkelingslanden nog verder achterop zouden raken. Een nieuwe overeenkomst tussen ontwikkelde landen en ontwikkelingslanden was cruciaal. De ontwikkelingslanden moesten corruptie aanpakken en investeringen aantrekkelijk maken. Ontwikkelde

²²⁴ R.Owen, 'Hunger talks start with lobster and foie gras', *The Times*, 11 juni 2002.

²²⁵ M.Dynes, 'The rich and poor gather to save Africa from itself', *The Times*, 26 juni 2002.

²²⁶ S. Boseley, 'Comment & Analysis: What you can do to save Grace: After last week's Aids supplement, readers asked how they could help', *The Guardian*, 28 februari 2003.

landen moesten – in samenwerking met het IMF en de Wereldbank – hun ontwikkelingssamenwerking meer effectief en efficiënt maken. De oproep kwam niet alleen vanuit een morele motivatie – zo duidde de auteurs – maar vanuit de motivatie voor een stabiele en veilige wereld.²²⁷ *The Times* koos voor een veel kritischere insteek en keek meer naar wat er de afgelopen decennia met al het geld was gebeurd. Het artikel ging in op de vele mooie woorden die gesproken waren tijdens de bijeenkomst, maar gaf aan echte toezeggingen en acties te missen. Ook de afwezigheid van de Afrikaanse stem kon op kritiek rekenen van *The Times*. Op de vraag waarom de Millenniumdoelen zo ver buiten bereik waren had *The Times* van geen van de aanwezigen een antwoord gehoord. Het artikel sloot af met een kritische noot richting zowel ontwikkelde landen – die meer geld uit Afrika haalden door middel van handel dan er aan ontwikkelingssamenwerking heen ging – en de ontwikkelingslanden – die maar moeilijk konden laten zien wat er met het geld voor ontwikkelingssamenwerking bereikt was.²²⁸ Een pleidooi voor het verhogen van het budget was ook te horen in een ingezonden stuk in *The Daily Telegraph*, waarin verschillende vertegenwoordigers van joodse, islamitische en christelijke instituten pleitten voor het verhogen van het budget voor ontwikkelingssamenwerking.²²⁹

In de loop van het jaar 2004 pleitten meer artikelen in *The Guardian* voor het vergroten van het budget voor ontwikkelingssamenwerking.²³⁰ In oktober 2004 stond er in *The Daily Telegraph* een ingezonden brief, waarin de schrijver zijn ervaring met donororganisaties vertelde. Donororganisaties konden volgens de auteur nog steeds geen effect laten zien, en waren vooral zelf de profiteurs van ontwikkelingsgeld. De conclusie was dat de zogenaamde ontwikkelingsindustrie was uitgegroeid tot een van de meest verwrongen en corrupte regelingen op aarde.²³¹ In *The Times* verscheen begin 2005 een ingezonden brief. De auteur stelde de vraag waarom men wel bereid was om bij de tsunamiramp in Azië – die plaatsvond op 26 december 2004 - zoveel geld te geven terwijl het veel armere Afrika al jarenlang te weinig geld kreeg. De auteur stelde dat de uitdaging voor de rijke landen niet het geven van meer geld voor ontwikkeling was, maar om te identificeren welke overheden bereid waren maatregelen te nemen – zoals preventie van HIV en het geven van onderwijs – om zo hun bevolking uit de armoede te halen.²³²

De artikelen laten een discussie zien die vooral ging over de manier waarop ontwikkelingssamenwerking tot uitvoering gebracht moest worden. Daarnaast richtten veel artikelen zich op de overheid om te pleiten voor een hoger budget voor ontwikkelingssamenwerking. Er waren echter ook artikelen waarin men zich afvroeg in hoeverre ontwikkelingssamenwerking geholpen had en waarin men zich zorgen maakte over het effect van ontwikkelingssamenwerking. De commitment van politici – hetzij premier Blair, hetzij leden van het parlement - komt in veel van de artikelen naar voren, wat blijkt geeft van de steun die er binnen de politiek voor ontwikkelingssamenwerking was. De

²²⁷ G. Brown en J. Wolfensohn, 'Comment & Analysis: A new deal for the world's poor: If we really want to achieve our targets, this is crunch time', *The Guardian*, 16 februari 2004.

²²⁸ C. Mortished, 'What the world needs is not love, but money', *The Times*, 17 februari 2004.

²²⁹ T. Bayfield e.a., 'Give more money abroad to the suffering poor', *The Daily Telegraph*, 4 juni 2004.

²³⁰ A. Seager, 'Brown pledges extra cash for aid', *The Guardian*, 10 juli 2004.;

R. Bennett, 'Poverty should be a priority', *The Guardian*, 9 oktober 2004.;

C. McGreal, 'Rich must keep aid promises, says UN', *The Guardian*, 18 januari 2005.;

L. Elliott, 'Rich countries pilloried over international aid: Poverty relief targets still a long way off, says agency', *The Guardian*, 19 januari 2005.

²³¹ G. Bastin, 'Development aid industry insults the poor', *The Daily Telegraph*, 13 oktober 2004.

²³² A. Kaletsky, 'Is our aid being well spent?', *The Times*, 13 januari 2005.

politiek kreeg echter ook kritiek over de manier waarop ontwikkelingssamenwerking plaatsvond en het ontbreken aan daadwerkelijke actie. In 2005 was het Verenigd Koninkrijk zowel voorzitter van de EU als van de G8, en vonden belangrijk VN-bijeenkomsten en WTO-onderhandelingen plaats. Deze belangrijke feiten werden door samenwerkende ngo's aangegrepen om een grote actie op te zetten en door de samenleving te mobiliseren de armoede echt aan te pakken: De *Make Poverty History* campagne.

3.1.2 De campagne *Make Poverty History*, 2005

De *Make Poverty History* campagne (MPH campagne), had tot doel het veranderen van het beleid voor ontwikkelingssamenwerking, met name door meer en betere ontwikkelingssamenwerking aan te bieden, schuldenverlichting te verlenen aan ontwikkelingslanden en om eerlijke handel te stimuleren. De campagne werd in januari 2005 opgezet in aanloop naar de G8-bijeenkomst die in juli 2005 gehouden zou worden en werd geïnitieerd door hulporganisaties, religieuze organisaties, vakbonden en beroemdheden.²³³ De campagne moest op een zo groot mogelijke manier gevoerd worden, zodat het zou worden gezien als een mijlpaal in de geschiedenis.²³⁴ Na al de gedane beloftes van overheden en politici, was de MPH campagne volgens Duncan Green het bewijs dat de bevolking niet zomaar geloofde wat de politiek beloofde en dat de bevolking zich zou blijven inzetten middels campagnes zoals de MPH campagne tot de situaties in ontwikkelingslanden was verbeterd.²³⁵ Naast het bereiken van het politieke en financiële doelen, was het doel van de ngo's om het draagvlak voor hun doelstellingen en ontwikkelingssamenwerking te vergroten. De campagne was onderdeel van een veel grotere, wereldwijde campagne *The Global Call to Action against Poverty*. De campagne werd versterkt door de inzet van beroemdheden. Zo legde Nelson Mandela gewicht in de schaal door het houden van een toespraak op *Trafalgar Square* en is de naam van U2-frontman Bono sterk verbonden met de campagne en de reeks concerten – Live 8 – die in het kader van deze campagne werden gegeven.²³⁶ Na afloop van de campagne eind 2005 werd de alliantie tussen de samenwerkende organisaties weer ontbonden.

Begin juli 2005 demonstreerden ruim 225.000 mensen in Edinburgh, waar de G8-top plaatsvond, om de campagne en haar doelen te promoten. De campagne maakte indruk op de G8-leiders, die in hun bijeenkomst in juli 2005 reageerden door verschillende maatregelen te nemen om de armoede te verminderen. De leiders zeiden toe schulden van ontwikkelingslanden kwijt te schelden en het jaarlijkse budget voor ontwikkelingssamenwerking te verhogen.²³⁷ De MPH campagne was volgens Seldon een teken van de sterke publieke identificatie met de rol die het Verenigd Koninkrijk speelde op het gebied van ontwikkelingssamenwerking.²³⁸ Een half jaar na de start van de campagne had 87% van de Britse bevolking van deze campagne gehoord. De globale campagne waar de MPH

²³³ B. Rugendyke, *Ngos as Advocates for Development in a Globalising World*(2007), 2.

²³⁴ Firetail, *Make Poverty History 2005 Campaign evaluation* (Londen 2005).

²³⁵ D. Green, *From Poverty to Power: How active citizens and effective states can change the world* (Oxford 2008),307.

²³⁶ D. Green, *From Poverty to Power: How active citizens and effective states can change the world* (Oxford 2008),381.

²³⁷ Oxfam, 'Make Poverty History, and G8 promises - was it all really worth it?' versie 30 mei 2013

<http://www.oxfam.org.uk/media-centre/press-releases/2013/05/make-poverty-history-and-g8-promises-was-it-all-really-worth-it> (geraadpleegd 15 augustus 2013).

²³⁸ Seldon, *Blair's Britain, 1997-2007*,556.

campagne onderdeel van uitmaakte kreeg ruim 53 miljoen mensen op de been in de strijd voor meer en betere ontwikkelingssamenwerking, eerlijke handel en schuldenverlichting.²³⁹

Er waren ook kritische geluiden te horen, zeker nadat op langere termijn de effecten van de campagne duidelijk werden. Vlak na de afloop van de campagne werd een evaluatie uitgevoerd door het team achter de campagne. Deze evaluatie ging ook in op de publieke mobilisatie en het vergroten van het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking. Hoewel – zoals eerder aangegeven – de campagne grotendeels bekendheid genoot in de samenleving, concludeerde de evaluatie dat de campagne geen invloed heeft gehad op de bezorgdheid van mensen over de armoede in ontwikkelingslanden of op het bewustzijn dat mensen individueel invloed hadden op verandering.²⁴⁰ Over de effecten op de langere termijn was de evaluatie erg onzeker.²⁴¹ Zo stelden de onderzoekers dat

one of the aims of the evaluation was to understand public momentum and the extent to which the public were committed to further change beyond 2005. The view from the interviews is that there has been a step change in public support, but coalition members will have to work hard to sustain this momentum.²⁴²

De evaluatie concludeerde dat het bewustzijn onder politici over kwesties op het gebied van ontwikkelingssamenwerking was vergroot door de campagne. Van alle leden van het parlement had 96% gehoord van de campagne en steunde 51% het door de campagne uitgedragen statement. Voor het eerst was internationale ontwikkeling een belangrijke kwestie bij de verkiezingen die later in 2005 gehouden werden. De evaluatie stelde echter ook het blijvende probleem van oneerlijke handel vast. De politiek werd door de campagne gedomineerd door het onderwerp van ontwikkelingssamenwerking, maar gaf niet weer waar de echte politieke invloed op het oplossen van armoede lag: handelskwesties.²⁴³ Verder concludeerde de evaluatie dat de campagne minder vooruitgang geboekt had in de internationale politiek dan het had gedaan in de Britse politiek. De evaluatie wijdde dit aan het ontbreken van internationale autoriteit, onder andere doordat de stem van ontwikkelingslanden in de campagne ontbrak.²⁴⁴

De evaluatie ging ook in op het grote belang dat de nieuwe Conservatieve leider David Cameron hechtte aan internationale ontwikkeling en armoede.²⁴⁵ De evaluatie zei daarover dat

you can see that [the Conservatives] are looking for issues that bring them closer to the mainstream of British politics. Saying that “we believe in Africa and International Development” is one of those issues and I think that’s a telling tribute to [the campaign].²⁴⁶

²³⁹ Rugendyke, *Ngos as Advocates for Development in a Globalising World*, 2.; Firetail, *Make Poverty History 2005 Campaign evaluation*, 27.

²⁴⁰ De evaluatie noteert erbij dat deze vragen vlak na de ontplofte bommen in de Londense metro op 7 juli 2005 zijn gesteld, en dat dit invloed gehad kan hebben op de beantwoording.

²⁴¹ Firetail, *Make Poverty History 2005 Campaign evaluation*, 27-30.

²⁴² Firetail, *Make Poverty History 2005 Campaign evaluation*, 30.

²⁴³ Firetail, *Make Poverty History 2005 Campaign evaluation*, 31-33.

²⁴⁴ Firetail, *Make Poverty History 2005 Campaign evaluation*, 57-58.

²⁴⁵ Firetail, *Make Poverty History 2005 Campaign evaluation*, 32.

²⁴⁶ Firetail, *Make Poverty History 2005 Campaign evaluation*, 32.

Eind 2005 – toen de MPH campagne was afgelopen – sprak David Cameron positieve woorden over het resultaat van de campagne. De nieuw gekozen leider van de Conservatieven sprak over een ‘*nieuwe bezorgde generatie burgers*’ die zich sterk maakten voor ‘*welvaart voor zichzelf en vooruitgang voor de armen, of die nu aan de andere kant van de straat wonen of aan de andere kant van de wereld*’.²⁴⁷

In 2009 schreven Jennifer van Heerde en David Hudson een artikel waarin zij ingingen op het veranderen van de attitude van de bevolking in het jaar 2005 ten overstaan van de armoede in ontwikkelende landen. Zij analyseerden hiervoor vooral de rol van de nieuwskranten en de onderzoeken die het DFID uit hadden gebracht omtrent het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking binnen de samenleving. Zij concludeerden dat – ondanks de grote media-aandacht en mobilisatie van het publiek – de gebeurtenissen in het jaar 2005 niet geleid hadden tot meer begrip van armoede- en ontwikkelingskwesties en het grootste gedeelte van de OECD-landen nog steeds geen gehoor gaf aan de ODA-norm van 0,7%. De wereldwijde armoede bleef volgens Van Heerde en Hudson een *low-salience issue*.²⁴⁸

Een ander kritiekpunt na afloop van de MPH campagne was dat deze niet ging over het daadwerkelijk geschiedenis maken van armoede, maar zich slechts concentreerde op het beïnvloeden van de G8-leiders. Deze beïnvloeding was slechts een klein onderdeel van het oplossen van armoede, zo stelde Graham Harrison in zijn artikel over de Afrikaanse beleving van de campagne. De kritiek op de bij de campagne aangesloten ngo’s was dat zij de kans hadden gemist om een diepgaandere analyse van de mensen in armoede te schetsen en hiermee in te spelen op de solidariteit van de Britse bevolking. Harrison gaf aan dat dit lastig te realiseren was door de structuur van de campagne en door de vele organisaties die betrokken waren.²⁴⁹ Verder stelde Harrison dat, hoewel de campagne zelf grotendeels bekend was onder de Britse bevolking, maar weinig mensen wisten hoe de campagne opgezet was en wat de boodschap van de campagne was. Veel mensen wisten niet dat er meerdere ngo’s bij de campagne betrokken waren. Hierdoor lukte het de ngo’s ook niet om het grotere verhaal te vertellen, omdat de campagne zelf maar een oppervlakkig beeld creëerde van het probleem en de oplossing van armoede.²⁵⁰ De conclusie over de beeldvorming van het publiek over armoede is dan ook niet positief:

the unforeseen consequence of the strategic decision to maintain an abstract or hollow imagery of poverty within MPH and to leave NGOs to develop their own publicity under the MPH mantle was to deliver to the public a very weak image of the poor.²⁵¹

De manier waarop de MPH campagne werd opgebouwd zorgde voor populariteit onder de bevolking, maar had een onjuist beeld gecreëerd van de wereldwijde armoede en de manier waarop dit opgelost zou moeten worden. In haar boek *Dead Aid* beschrijft ook Dambisa Moyo het ontbreken van de

²⁴⁷ NOS, ‘Bob Geldof adviseert Conservatieven’(versie 28 december 2005) <http://nos.nl/artikel/53829-bob-geldof-adviseert-conservatieven.html> (geraadpleegd op 15 augustus 2013).

²⁴⁸ J. van Heerde and D. Hudson, ‘The Righteous Considereth the Cause of the Poor’? Public Attitudes towards Poverty in Developing Countries’, *Political Studies* 58 (2010), 389–409.

²⁴⁹ G. Harrison, The Africanization of poverty: a retrospective on ‘Make Poverty History’, *African Affairs* (2010), 391–408, 395-396.

²⁵⁰ Idem, 396-397.

²⁵¹ Idem, 396-397.

Afrikaanse stem in het zoeken naar de oplossing van het armoedeprobleem, ook tijdens deze campagne. Ondanks de vele mislukkingen in ontwikkelingssamenwerking keek de ontwikkelingssector nog steeds naar het Westen, haar financiële instellingen en beroemdheden om het armoedeprobleem op te lossen. Er werd niet gevraagd om de mening van Afrikaanse leiders die met de dagelijkse praktijk van armoede in aanraking kwamen.²⁵²

Alex Callinicos – professor Europese Studies aan het *King's College* in Londen – schreef over ‘*this general hubbub of self congratulation*’.²⁵³ Afgezien van de overdreven ambitieuze titel van de campagne, had Callinicos kritiek op wat de campagne heeft bereikt tijdens de G8-top. De beloftes om het budget voor ontwikkelingssamenwerking te verhogen en te werken aan schuldenverlichting waren maar kleine stapjes. Kleine stapjes die bovendien nog niets betekenden als deze niet in praktijk zouden worden gebracht. Het echte probleem – oneerlijke handel – werd door de G8 niet aangepakt, en volgens Callinicos kon zonder het aanpakken van de oneerlijke handel het probleem van armoede nooit opgelost worden. Ook over het ontbinden van de coalitie van ngo's achter de campagne liet Callinicos zich negatief uit, zeker omdat de belofte van de campagne – het uit de wereld halen van armoede – nog lang niet was bereikt. Een permanente coalitie zou echter de eigen fondsenwerving en wervingsactiviteiten van de ngo's in de weg staan, zo stelde Callinicos.²⁵⁴ Over de campagne en de toezeggingen van de G8-top zei hij:

for the truth is that scrapping MPH was an utterly shameful decision. It can only promote the belief that those who currently dominate the world are benevolent figures who will, with a few pushes from below, continue to take “small steady steps forwards”. But this is a lie that helps to kill millions every year.²⁵⁵

De internationale politiek was volgens Callinicos niet bereid om het echte probleem aan te pakken. De publieke mobilisatie werd slechts beantwoord met een schijnoplossing.

In mei 2012 blikte *The Guardian* terug op de MPH campagne aan de hand van drie personen die intensief bij de campagne betrokken waren. Kristy McNeill – toenmalig adviseur en betrokken bij de coördinatie – noemde als positief punt het laagdrempelige van de campagne. Zij zag de campagne door deze laagdrempeligheid juist als onderdeel in aanloop naar een veel groter debat dat in de afgelopen jaren is ontstaan en in 2012 tot een hoogtepunt leek te komen. Een van de zwaktes van de campagne was volgens McNeill – en hierin volgde ze de lijn van Harrison, Moyo en de evaluatie uit 2005 – het ontbreken aan daadwerkelijke actie van degene die echte verandering teweeg konden brengen: de politiek. Over het ontbreken van de ontwikkelingslanden stelde zij dat er tijdens de campagne te veel van werd uitgegaan dat ontwikkelde landen het in de hand hadden om de strategie en het beleid te bepalen om problemen in ontwikkelingslanden op te lossen. Ontwikkelde landen hadden daar helemaal niet de legitimiteit of het mandaat voor.²⁵⁶ Deborah Doane – directeur van de

²⁵² D. Moyo, *Dead Aid* (New York 2009).

²⁵³ A. Callinicos, *Winding up Make Poverty History*, versie 18 februari 2006
<http://www.socialistworker.co.uk/art/8105/Winding-up+Make+Poverty+History> (geraadpleegd 15 augustus 2013).

²⁵⁴ Idem.

²⁵⁵ Idem.

²⁵⁶ K. McNeill, D. Doane en G. Tarman, ‘The lessons from Make Poverty History’ versie 31 mei 2012

<http://www.guardian.co.uk/voluntary-sector-network/2012/may/31/make-poverty-history> (geraadpleegd op 15 augustus 2013).

campagneorganisatie *World Development Movement* – gaf ook aan dat het de internationale politiek na afloop van de positieve campagne ontbrak aan daadwerkelijke commitment en actie. Daarnaast concludeerde zij dat de economische crisis er voor had gezorgd dat veel discussies weer opnieuw begonnen waren en men verviel in het oude gedrag van voor de campagne.²⁵⁷ Glen Tarman – hoofd van de afdeling *Policy & Advocacy* bij *Bond*, organisatie die de Britse internationale ontwikkelingsorganisaties vertegenwoordigt – zag in het inspireren van het publiek een van de verworvenheden van de campagne. Het betrekken van – vooral jonge, voor het eerst bij een globale kwestie betrokken – burgers in de campagne en bij het beïnvloeden van politici was daarin een groot succes. Wel zag Tarman het als een gemiste kans dat het publiek op een te oppervlakkige manier bij de campagne betrokken was, en het niet gelukt was de diepere laag van ontwikkelingssamenwerking weer te geven. Ontwikkelingssamenwerking was meer dan alleen noodhulp en geld geven: het beeld dat gecreëerd werd door de campagne. Het gaat om het aanpakken van de structurele oorzaken. Deze oorzaken werden niet aan het publiek overgebracht. De positiviteit en de energie die tijdens de MPH campagne was losgebarsten in de strijd voor een meer rechtvaardige wereld kon nog steeds gebruikt worden, zodat het Verenigd Koninkrijk een doorslaggevende rol kon spelen om ongelijkheid en onrechtvaardigheid globaal aan te pakken.²⁵⁸

3.1.3 De conservatieven aan de macht, 2010-2013

In 2010 won de Conservatieve partij de verkiezingen en vormde de partij een coalitie met de Liberalen met David Cameron als premier. In juni 2010 beschreef de nieuwe premier zijn plannen voor ontwikkelingssamenwerking in een artikel in *The Guardian*. Ondanks bezuinigingen op andere departementen, maakte Cameron bekend dat er niet minder maar meer geld voor ontwikkelingssamenwerking kwam. Het was tijd voor een fundamentele verandering met meer transparantie en verantwoording. Ook Andrew Mitchell, de nieuwe staatssecretaris voor Internationale Ontwikkeling, sprak van verandering. Een belangrijk onderdeel van het nieuwe beleid was het creëren van een onafhankelijke *watchdog* voor ontwikkelingssamenwerking. Deze *watchdog* zou bewijs moeten verzamelen van de effectiviteit van DFID-programma's. Mitchell beloofde wetgeving om ontwikkelingssamenwerking meer transparant te maken. Over deze garantie van transparantie zei hij dat

a new UK Aid Transparency Guarantee that will make our aid fully transparent to citizens both in the UK and in recipient countries. The UK Aid Transparency Guarantee will help to create a million independent aid watchdogs - people around the world who can see where aid money is supposed to be going - and shout if it doesn't get there.²⁵⁹

Mitchell noemde het de *post-bureaucratic age*, waarbij het Verenigd Koninkrijk het voorbeeld voor andere landen zou worden van transparantie in de ontwikkelingssamenwerking. Ontwikkelingssamenwerking was niet langer alleen verbonden met hulp, maar ook met handel,

²⁵⁷ K. McNeill, D. Doane en G. Tarman, 'The lessons from Make Poverty History'.

²⁵⁸ Idem.

²⁵⁹ A. Miller, 'Full transparency and new independent watchdog will give UK taxpayers value for money in aid' toespraak bij Royal Society op 3 juni 2010.

investeringen, klimaatverandering en technologische vooruitgang. Zowel Cameron als Mitchell zag deze manier van ontwikkelingssamenwerking als de hefboom die leidde tot een beter leven van miljoenen mensen en een veiliger en meer welvaardig Verenigd Koninkrijk.²⁶⁰

Een kritisch artikel verscheen in *The Daily Telegraph* nadat bekend was geworden dat onder andere ontwikkelingssamenwerking uitgesloten werd van bezuinigingen. Volgens *The Daily Telegraph* was dit een verkeerde keuze. Het was goed om aan ontwikkelingssamenwerking te doen, ook in moeilijke tijden, maar niet ten koste van economisch herstel en het creëren van banen in eigen land. Volgens *The Daily Telegraph* zou een deel van het ontwikkelingsgeld naar landen gaan die het economisch gezien zelf kunnen redden – zoals Singapore en China – of heeft ontwikkelingssamenwerking in bijvoorbeeld Afrika een tegenovergesteld effect gehad en de situatie erger gemaakt dan deze voorheen was. Ontwikkelingssamenwerking gebeurde vooral uit eigenbelang om het schuldgevoel af te kopen en zich goed te voelen.²⁶¹

In een ingezonden brief in *The Guardian* vroeg de schrijver zich af hoe Mitchell zijn nieuwe beleid ging uitvoeren en meten. Een verandering in het beleid voor ontwikkelingssamenwerking moest om kunnen gaan met de wereld zoals die er nu was, niet met een droomwereld over hoe het zou moeten zijn. De schrijver vroeg zich af of dit laatste niet teveel de boventoon voerde in het beleid.²⁶²

The Times ging in zijn artikelen vooral in op het idee dat ontwikkelingssamenwerking goed was voor de veiligheid en stabiliteit in het Verenigd Koninkrijk zelf. In een ingezonden brief waarschuwde Barbara Stocking – CEO bij Oxfam – ervoor dat ontwikkelingssamenwerking door deze nadruk op veiligheid een instrument werd voor het veiligheidsbeleid van het Verenigd Koninkrijk in plaats dat het ging over het oplossen van armoede.²⁶³ Een andere brieven schrijver schreef dat het verhogen van het budget voor ontwikkelingssamenwerking vooral gebeurde om meer oorlog en terrorisme te voorkomen.²⁶⁴

Een meer kritisch opinieartikel verscheen in dezelfde krant toen bekend werd dat de overheid de 0,7% ODA-norm voor 2013 in de wetgeving wilde vast leggen. Hoewel op het budget voor ontwikkelingssamenwerking niet bezuinigd werd, was ondertussen wel bekend gemaakt dat het budget in 2011 ook niet verhoogd zou worden. Over deze ambitie om het budget voor ontwikkelingssamenwerking te verhogen en vast te leggen in de wetgeving schreef *The Times* dat

the developing world is being transformed by FDI (foreign direct investment) not DfID. Chinese and Indian capital being ploughed into Africa promises to do more for the continent than decades of development aid. The UK is one of a handful of nations with the capacity and desire to improve the world for the better. But development aid has become a fashionable political priority for the past decade and a half. Mr Cameron needs to reconsider how much is spent, and how well it is spent.²⁶⁵

²⁶⁰ Miller, 'Full transparency and new independent watchdog will give UK taxpayers value for money in aid'.; D. Cameron, 'Our aid will hit the spot', *The Guardian*, 3 juni 2010.

²⁶¹ A. Gilligan, 'Did we really need to give millions to the wealthy state of Singapore? Overseas aid is being spared as Britain faces the biggest cuts in its history', *The Daily Telegraph*, 21 mei 2010.

²⁶² A. Miller, 'The measure of coalition aid policy', *The Guardian*, 5 juni 2010.

²⁶³ B. Stocking, 'Helping the poor is best way to stability', *The Times*, 20 september 2010.

²⁶⁴ D. Haynes, 'Bigger aid budget to stop war and terror', *The Times*, 21 oktober 2010.

²⁶⁵ 'The Government wants an increase in aid spending to be enshrined in law. This is bad policy and the wrong way to enhance international development', *The Times*, 17 mei 2011.

Cameron reageerde met een artikel in *The Guardian*, waarin hij zich verdedigde voor het beschermen van het ontwikkelingsbudget. Hij gaf hier twee redenen voor. De eerste was de morele verplichting om het verschil te maken als men daartoe in staat was. De tweede reden was het nationale eigenbelang. Door nu in te spelen op bestaande problemen werden grotere problemen in de toekomst voorkomen en daarmee werd de internationale stabiliteit verbeterd. Het bouwen aan nieuwe handelsrelaties en economische groei is ook goed voor het Verenigd Koninkrijk zelf, zo stelde de premier.

De discussie over het budget voor ontwikkelingssamenwerking was echter nog niet ten einde. In maart 2012 kwam *The Lords economic affairs committee* – een groep geselecteerde leden van het Hogerhuis die economische zaken beoordeelden – met een rapport dat stelde dat de regering de 0,7% ODA-norm moest loslaten en zich moest concentreren op het voorkomen van corruptie en verspilling. Ontwikkelingssamenwerking moest beoordeeld worden op effectiviteit, niet op de hoeveelheid geld. Staatssecretaris Mitchell reageerde door te stellen dat de Britse regering geen excuses zocht om af te zien van de ODA-norm in lastige economische tijden en herhaalde nogmaals de voordelen voor het Verenigd Koninkrijk. Ook ngo's reageerden negatief op het rapport door te stellen dat het loslaten van de 0,7% ODA-norm levens op het spel zet. Het rapport stelde een valse keuze tussen kwaliteit en kwantiteit voor, terwijl meer budget voor ontwikkelingssamenwerking juist nodig was om effectiever te zijn.²⁶⁶ De regering van Cameron koos duidelijk voor het behouden van het budget voor ontwikkelingssamenwerking en bracht hier duidelijke argumenten voor aan. Toch stelde *The Guardian* in aanloop naar een nieuwe G8-top in 2013 vast dat Cameron meer tegenstand ervoer dan zijn voorganger Blair in zowel de politiek als de samenleving. Het was maar de vraag of Cameron de prestaties van zijn voorganger op het gebied van ontwikkelingssamenwerking kon evenaren, aangezien de opinie in de samenleving kritischer op ontwikkelingssamenwerking was geworden onder druk van de economische crisis.²⁶⁷

3.1.4 Het betrekken van de samenleving bij ontwikkelingssamenwerking, 2011-2013

In 2011 bracht *Bond* in samenwerking met Oxfam en het DFID een rapport uit met als onderwerp het vinden van manieren om de Britse bevolking opnieuw te betrekken bij de globale armoede. Volgens de onderzoekers was een belangrijke reden voor het uitvoeren van het onderzoek dat het publiek het probleem van globale armoede niet beter was gaan begrijpen sinds de jaren '80. Ook niet door de MPH campagne, al was een korte opleving te zien in de betrokkenheid van het publiek.²⁶⁸ De campagne was een succes, maar veranderde niets omdat de volledige boodschap niet werd verteld. Het rapport claimde niet de antwoorden te hebben over hoe het publiek meer bij ontwikkelingssamenwerking te betrekken, maar gaf wel adviezen aan de ontwikkelingssector. Het rapport adviseerde de ontwikkelingssector om in het betrekken van het publiek over te schakelen op transformatie. Dit betekende dat de nadruk moest liggen op het ontwikkelen van supporters die meer diepgaand betrokken worden in tegenstelling tot het – tot op zekere hoogte – oppervlakkig doneren na het zien van een – vaak op emotie inspelende – campagnefilm. Op deze manier konden mensen kennis maken met de meer complexe wereld van ontwikkelingssamenwerking en daardoor meer

²⁶⁶ K. Allen, 'Abandon 0.7% international aid target, peers tell ministers', *The Guardian*, 29 maart 2012.

²⁶⁷ 'Development: Aid, trade and ideas', *The Guardian*, 2 mei 2012.

²⁶⁸ Bond, Oxfam en DFID, *Finding Frames: New ways to engage the UK public in global poverty* (2011), 6.

gebonden worden aan het steunen van ontwikkelingssamenwerking. Daarnaast zou er goed nagedacht moeten worden over de manier waarop het publiek geïnformeerd wordt, omdat bepaalde definities of het gebruiken van bepaalde woorden de publieke perceptie van ontwikkelingssamenwerking ondermijnden. Het gebruik van beroemdheden zou voorzichtiger aangepakt moeten worden, om het beeld van een consumentencultuur waarbij het vooral om het 'ik' draaide te voorkomen. Ngo's hadden de afgelopen jaren ook meer op het eigenbelang ingespeeld om draagvlak te creëren, maar het rapport stelde dat de ngo's moesten oppassen dat deze tactiek op de langere termijn schade bracht aan het beeld van ontwikkelingssamenwerking.²⁶⁹

In een onderzoek van het IPPR en het ODI werd ingegaan op het begrijpen van de publieke houding tegenover ontwikkelingssamenwerking. Ondanks het verhogen van het budget voor ontwikkelingssamenwerking en grote campagnes als de MPH campagne, had het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking te lijden gehad onder de bezuinigingen en de economische crisis. De steun om het budget gelijk te houden of te verhogen nam onder invloed van de crisis af, ook als men op de hoogte was gesteld van de precieze hoogte van het budget. Het onderzoek stelde dat het publiek weinig op de hoogte was van de complexiteit van ontwikkelingssamenwerking en dat men vooral morele motieven had om voor ontwikkelingssamenwerking te zijn. Hierbij was de motivatie dominerend dat *wij* – rijke mensen – de arme mensen moesten helpen, omdat zij daar zelf niet toe in staat waren. In dit onderzoek naar de publieke houding tegenover ontwikkelingssamenwerking kwam de onderzoekscommissie met aanbevelingen voor diegenen die in de ontwikkelingssector actief waren. Het eerste advies was dat ngo's en overheden aangeraden werd om goed te onderzoeken en te begrijpen wat de impact was van hun boodschap – bijvoorbeeld door campagnes en reclamefilmmpjes - op de mening van het publiek en hoe zij over ontwikkelingssamenwerking dachten. Daarnaast moest het publiek tijdens campagnes worden geïnformeerd over hoe verandering tot stand moet komen in plaats over hoeveel die verandering precies zou mogen kosten. De kloof die de afgelopen jaren ontstaan was tussen ngo's en overheid en het publieke domein moest verkleind worden door het zogenaamde korte termijn draagvlak – zoals het inspelen op eigenbelang – te vervangen door het creëren van draagvlak op de lange termijn.²⁷⁰ Het op een juiste manier overbrengen van de volledige boodschap van ontwikkelingssamenwerking was cruciaal om het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking te behouden en te versterken.

3.1.5 Conclusie

Het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking is vooral in de samenleving van het Verenigd Koninkrijk aan verandering onderhevig geweest. Het debat in de media was gematigd positief over ontwikkelingssamenwerking en de politiek stond vrijwel altijd achter het doen aan ontwikkelingssamenwerking. In het Verenigd Koninkrijk zag de regering een belangrijke rol in de ontwikkelingssamenwerking weggelegd voor de overheid, waarbij de samenwerking werd gezocht met de ngo's om de overheid te assisteren. Een belangrijk onderdeel van het beleid voor ontwikkelingssamenwerking was ook om het publiek te overtuigen dat het goed was om aan

²⁶⁹ Darnton en Kirk, *Finding Frames*, 10.

²⁷⁰ IPPR en ODI, *Understanding public attitudes to aid and development* (2012).

ontwikkelingssamenwerking te doen vanwege de wederzijdse afhankelijkheid in het bereiken van internationale ontwikkeling. Het publieke draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking – dat in de jaren '90 was gedaald - moest versterkt worden door het publiek meer te betrekken bij rampen en crises en door in het onderwijs aandacht te besteden aan de invloed van globale kwesties. De intensieve betrekking van het nieuwe DFID bij het beleid van de regering zorgde ervoor dat ontwikkelingssamenwerking ook voor de politiek een belangrijker kwestie werd. In het beleid van het Verenigd Koninkrijk werden begrippen als *good governance* en *ownership* belangrijker. Volgens het OECD heeft het DFID een belangrijke rol gespeeld in het verkrijgen van een breed gedragen commitment voor ontwikkelingssamenwerking binnen de regering. Het DFID heeft een positieve bijdrage geleverd aan de discussie in de politiek, waardoor ontwikkelingssamenwerking ook hier hoog op de agenda staat. De invloed van het DFID op het debat in de samenleving is echter minder positief en heeft het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking minder versterkt dan van tevoren gehoopt. Dit kwam onder andere doordat het DFID de samenleving te weinig heeft betrokken bij ontwikkelingssamenwerking, waardoor de samenleving slecht op de hoogte was van wat er op het gebied van ontwikkelingssamenwerking gebeurde en waarom het belangrijk werd geacht in de politiek.

Het debat in de media was een debat waaraan zowel voorstanders als tegenstanders van ontwikkelingssamenwerking intensief deelnamen. Ngo's en politici waren nadrukkelijk aanwezig in dit debat, waarin het ging over de effectiviteit en zin van ontwikkelingssamenwerking. De discussie in de media liet zien dat het vooral ging over de manier waarop ontwikkelingssamenwerking verbeterd moest worden, onder andere door een hoger overheidsbudget. Wat er in de wereld gebeurde had ook invloed op het eigen land. Ontwikkelingssamenwerking was een morele verantwoordelijkheid, maar ook een instrument om terrorisme te voorkomen en migratie aan te pakken. Er verschenen stevige oproepen aan het publiek om een deel van de verantwoordelijkheid op zich te nemen en hun aandeel te leveren bij het oplossen van armoede. *The Make Poverty* campagne is daar een van de grootste voorbeelden van. Het doel was om het publiek te betrekken bij de noodzaak voor ontwikkelingssamenwerking en hen in te zetten om politieke druk uit te oefenen om te komen tot een beter en doorpakkend ontwikkelingsbeleid. Hoewel de effecten op de korte termijn erg positief waren – mobilisatie en het betrekken van mensen in de samenleving bij ontwikkelingssamenwerking en toezeggingen over verandering van beleid door de politiek – werden de effecten op de lange termijn minder positief beoordeeld. De populariteit van de campagne heeft gezorgd voor een bepaalde oppervlakkigheid, waardoor niet het hele verhaal en de complexiteit van ontwikkelingssamenwerking uitgelegd kon worden. De politieke toezeggingen werden niet opgevolgd door daadwerkelijke actie. Het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking in de samenleving werd door deze campagne versterkt, maar dit bleek maar van korte duur. Onder invloed van de economische crisis verzwakte het draagvlak in de samenleving.

De economische crisis zorgde in de media en de samenleving voor een toename aan pleidooien om ontwikkelingssamenwerking af te schaffen. Het veel gehoorde argument daarvoor was dat het belangrijk was om eerst de problemen 'thuis' op te lossen en – zeker omdat het effect twijfelachtig was – geen geld meer te geven aan ontwikkelingssamenwerking. Ondanks deze tendens

in de samenleving, besloot de nieuwe regering in 2010 om niet te bezuinigen op ontwikkelingssamenwerking. Wel werd in het nieuwe beleid de nadruk gelegd op transparantie en kwam de effectiviteit van ontwikkelingssamenwerking centraal te staan. De regering had een tweetal motieven om niet te bezuinigen op ontwikkelingssamenwerking, namelijk de morele verplichting en het eigenbelang in het bijdragen aan internationale stabiliteit. De gevoelens in de samenleving waren echter anders, zo is te zien in de media. Om de kloof tussen de ngo's en regering en de samenleving te verkleinen speelde ook de nieuwe regering door middel van het DFID in op het betrekken van het publiek bij de ontwikkelingssamenwerking en het uitdragen van de boodschap en complexiteit van ontwikkelingssamenwerking. Hoewel het gelukt is in de samenleving interesse te creëren voor ontwikkelingssamenwerking, is het niet gelukt om de samenleving te informeren over de meer complexere problemen waarmee ontwikkelingssamenwerking geconfronteerd wordt en legt de samenleving minder dan de politiek en de ngo's de verbinding tussen wat er in de wereld gebeurt en de effecten die dit heeft op het binnenland van het Verenigd Koninkrijk.

3.2 Analyse ontwikkeling draagvlak

Aan de hand van voorgaande paragraaf en interviews met stakeholders binnen de ontwikkelingssector wordt in deze paragraaf een analyse gemaakt van de ontwikkeling van het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking in het Verenigd Koninkrijk. De analyse gaat in op wat van invloed is geweest op de ontwikkeling van het draagvlak en hoe het draagvlak zich in de toekomst zal ontwikkelen. Om deze vragen te kunnen beantwoorden zijn interviews gehouden met Mirjam Vossen, Sarah Jones, Amy Dodd en Adam Randon. Ook gingen enkele interviews die aan de orde komen in paragraaf 2.2 in op het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking in het Verenigd Koninkrijk. De interviews zijn uitgevoerd op basis van een *topiclist*, waarbij vanuit de onderzoeksvraag de onderwerpen werden besproken die in deze paragraaf aan bod komen. De onderwerpen hebben betrekking op bovenstaande vragen en daarom dienen de interviews als basis voor deze paragraaf.

3.2.1 Het triumviraat van ngo's, overheid en media

Hoewel de kritische toon in de media over de jaren is toegenomen in het Verenigd Koninkrijk, is de discussie in de media volgens Mirjam Vossen in evenwicht. In het Verenigd Koninkrijk zijn er kranten die heel goed en heel inhoudelijk over ontwikkelingssamenwerking berichten. Ook valt het Vossen op dat de discussie in het Verenigd Koninkrijk vooral gaat over de manier waarop het geld ingezet moet worden, en niet zozeer over de hoogte van het budget. Dat de discussie in het Verenigd Koninkrijk inhoudelijk en diepgaand is, heeft er volgens Vossen vooral mee te maken dat de kranten die het onderwerp serieus volgen, zoals *The Guardian*, journalisten inschakelen die ontwikkelingssamenwerking als specialisatie hebben. Hierdoor zijn zij erg goed in staat om het debat op waarde te schatten en een objectieve positie in te nemen.²⁷¹ Hoewel Amy Dodd ziet dat de negatieve verhalen die in de media verschijnen over ontwikkelingssamenwerking meer invloed hebben op het draagvlak in de samenleving, is het verhaal in de media erg genuanceerd. Het is een gelijkwaardig debat tussen voor- en tegenstanders. Door de economische crisis is het publiek in de samenleving echter meer geneigd zich te scharen achter de criticasters op ontwikkelingssamenwerking. De politiek reageert op de media

Sarah Jones is Director of Campaigns and Policy bij Bond, het overkoepelend orgaan voor organisaties die werkzaam zijn in de sector van internationale samenwerking.

Adam Randon is Programme Manager International Centre for Tax and Development bij het Institute of Development Studies.

Amy Dodd is coördinator bij het UK Aid Network, een organisatie die het gezamenlijke lobbybeleid van ngo's coördineert om meer en betere ontwikkelings-samenwerking te verwezenlijken.

Mirjam Vossen is journalist, gastdocent en onderzoeker. Samen met Ralf Bodelier schreef zij het boek 'Eerste hulp bij ontwikkelingswerk'. Momenteel doet zij een onderzoek aan de universiteit van Nijmegen en Leuven met als onderwerp de framing van mondiale armoede in - onder andere - Nederland en het Verenigd Koninkrijk.

²⁷¹ M. Vossen, 'God save our aid', *ViceVersa* (oktober 2010).

door in te spelen op de verhalen, zo stelt Dodd. De laatste tijd verschenen er verhalen over corruptie van ontwikkelingsgeld, waarna de regering een beleidsstuk heeft gepubliceerd waarmee het de corruptie gaat aanpakken.

Ngo's zijn volgens Sarah Jones in staat gebleken het publiek te activeren, bijvoorbeeld door de MPH campagne, maar ook in 2013 met de *Enough Food IF*²⁷² campagne. Daarbij werden duizenden mensen gemobiliseerd om deel te nemen aan de campagne en uitgedaagd om de boodschap van ontwikkelingssamenwerking uit te dragen naar de samenleving en de politiek. Op dit moment is lastig in te schatten wat het effect van deze laatste campagne is geweest en of het doel bereikt is, zo stelt Jones. Volgens haar is de mobilisatie bij deze campagnes het bewijs dat er een grote groep in de samenleving bestaat die bereid is om voor ontwikkelingssamenwerking in te staan. Uit onderzoeken blijkt dat het door deze campagnes is gelukt om bewustwording te creëren omtrent het probleem van armoede. Het blijkt echter lastiger om het publiek bewust te maken van de oplossingen voor deze problemen, zo stelt Jones. Ook Dodd ziet dat het lastig is om de samenleving te overtuigen dat ontwikkelingssamenwerking niet alleen gaat over noodhulp, maar dat het probleem groter en complexer is en daarmee ook de oplossing. Volgens Vossen zijn ngo's door hun onafhankelijkheid vanwege het ontbreken van een subsidiestructuur in staat gebleken om ook een kritisch geluid te laten horen richting het beleid van de overheid.

In de politiek heeft het DFID volgens Dodd het grote verschil gemaakt. Vooral onder leiding van staatssecretaris Short heeft het DFID er voor gezorgd dat ontwikkelingssamenwerking hoog op de politieke agenda kwam te staan en bleef staan. Hoewel de conservatieven volgens Jones historisch gezien minder aanhangers zijn van ontwikkelingssamenwerking, heeft het DFID gezorgd voor een *crossparty support* om aan de 0,7% ODA-norm te voldoen. Het is mede daaraan te danken dat, zelfs toen de Labourregering plaats moest maken voor een Conservatieve-liberale regering, ontwikkelingssamenwerking belangrijk bleef. De persoonlijke interesse van premier en leider van de Conservatieven Cameron is ook belangrijk voor het behoud aan draagvlak in de politiek. Niet alleen wordt Cameron hierdoor als medelevend gezien, door de commitment aan ontwikkelingssamenwerking wordt hij ook gezien als wereldleider op dit onderwerp. Het Verenigd Koninkrijk wordt daarmee het voorbeeld dat andere landen doet volgen, iets wat in de samenleving leidt tot positieve reacties. Tom van der Lee – werkzaam bij Oxfam Novib – stelt in een interview met Vice Versa dat de commitment aan ontwikkelingssamenwerking een politieke-strategische keuze is van Cameron. Het sociale gezicht van de conservatieve partij moest opgepoetst worden en Cameron heeft daarom gekozen voor ontwikkelingssamenwerking, een sympathiek onderwerp in Engeland waarvan de noodzaak volgens Lee door weinig mensen in twijfel wordt gebracht.²⁷³

Dat er na de verkiezing van Cameron niet bezuinigd werd op het budget voor ontwikkelingssamenwerking heeft volgens Vossen ook te maken met de rol van het DFID in voorgaande jaren. Het DFID heeft ontzettend veel onderzoek gedaan naar de effectiviteit van ontwikkelingssamenwerking. Door dit uitgebreide onderzoek was het DFID in staat om doorlopend

²⁷² <http://enoughfoodif.org/>

²⁷³ L. van der Veer, 'De Britse IF-campagne: 'Ploumen is niet zo'n kampioen als David Cameron' (versie 16 mei 2013) <http://www.viceversaonline.nl/2013/05/de-britse-if-campagne-ploumen-is-niet-zon-kampioen-als-david-cameron/> (geraadpleegd door 15 augustus 2013).

bezig te zijn met het beïnvloeden van parlementsleden en om de regering te bestoken met positieve effecten van ontwikkelingssamenwerking. Hierdoor hebben zowel linkse als rechtse partijen geloofd in de urgentie van ontwikkelingssamenwerking en is er nauwelijks sprake van pluralisme in de politiek op dit onderwerp. Ook heeft het DFID vanaf het begin gewerkt aan het beïnvloeden van de publieke opinie en heeft het volgens Vossen zich goed gerealiseerd dat het belangrijk was om aan marketing en mediastrategie te doen om zo de samenleving achter zich te krijgen.

De keuze van de regering om niet te bezuinigen op ontwikkelingssamenwerking is volgens Adam Randon ook gemotiveerd vanuit economische overwegingen. Om zich in tijden van crisis af te sluiten van de groeiende markten van ontwikkelingslanden door te bezuinigen op ontwikkelingssamenwerking zou negatieve effecten hebben op de eigen handel en economie. Als Vossen naar ontwikkelingssamenwerking in het Verenigd Koninkrijk kijkt, dan heeft de politieke nadruk altijd op het eigenbelang gelegen en niet op het morele uitgangspunt.

3.2.2 De invloed van onderwijs, de economische crisis en globalisering op het draagvlak

In 1997 kondigde Short in haar beleid aan via het onderwijs in te spelen op ontwikkelingssamenwerking door globale kwesties onderdeel te maken van het curriculum. Jones durft niet te zeggen in hoeverre dit succesvol is geweest en of het onderwijs invloed heeft gehad op het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking. Dodd geeft aan dat het overgrote deel van de samenleving oppervlakkig deelneemt aan de discussie over ontwikkelingssamenwerking en aan campagnes als de MPH campagne. Deze campagnes kunnen volgens Dodd echter wel gezien worden als een soort van onderwijs, omdat het begrip van mensen over hoe ontwikkelingssamenwerking werkt, werd verhoogd. De ontwikkelingssector heeft door de intensieve samenwerking tussen ngo's tijdens de MPH campagne ontwikkelingssamenwerking nog sterker op de agenda kunnen zetten, zowel in de samenleving als in de politiek. Jones constateert de laatste jaren een soort verharding in de samenleving, welke samenhangt met de economische crisis. Het zijn vooral jongeren die volgens haar verharderen en vinden dat het niet goed is geld te geven aan mensen die dat niet verdienen. Aan de andere kant ziet zij wel dat jongeren strijden voor ontwikkelingsvraagstukken en rechtvaardigheid door middel van de campagnes.

Het populisme heeft in het Verenigd Koninkrijk maar weinig invloed gehad op de ontwikkeling van het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking, zo stellen Jones, Dodd en Randon. Dit heeft er onder andere mee te maken dat de invloed van de populistische partijen niet groot is en daarnaast richtten zij zich vooral op economische vraagstukken en de Europese Unie. De economische crisis heeft echter wel grote invloed gehad op de ontwikkeling van het draagvlak in de samenleving. Jones stelt dat, ondanks het grote draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking in de samenleving, ontwikkelingssamenwerking boven aan het lijstje staat waar mensen vinden dat op bezuinigd mag worden. De gedachte dat liefdadigheid thuis begint is met de economische crisis sterker geworden, zowel in de media als in de samenleving. Randon stelt dat de economische crisis er voor heeft gezorgd dat er steeds meer twijfel in de samenleving ontstond over ontwikkelingssamenwerking. Hij zegt dat

under the 'new' Labour government development spending went up quite considerably. People didn't notice by and large. When the economy crashed it was then that the media in particular began to attack government spending on foreign aid and public opinion, rather than being nonchalant about the whole thing, in general began to turn against the spending.

Ook Dodd ziet dat de economische crisis impact heeft gehad op het draagvlak voor het budget voor ontwikkelingssamenwerking, dat daardoor in de samenleving is verzwakt. Het draagvlak voor noodhulp blijft echter even sterk en volgens Dodd is dit, omdat men in de samenleving niet de link ziet tussen steun aan een overheid van een ontwikkelingsland en het voorkomen van, bijvoorbeeld, terrorisme. De angst die Dodd in andere landen ziet voor de globalisering, ziet zij in het Verenigd Koninkrijk echter niet. Dit komt onder andere door de rijke geschiedenis van het Verenigd Koninkrijk als wereldmacht en kolonisator. Daarnaast is de economie te afhankelijk van de handel en financiële diensten wereldwijd en wordt de ambitie van de regering om wereldleider te zijn in ontwikkelingssamenwerking breed gedragen in de samenleving.

3.2.3 De toekomst van ontwikkelingssamenwerking

Jones verwacht een terugslag in ontwikkelingssamenwerking die door de overheid verzorgd wordt. Het wordt voor de ontwikkelingssector de uitdaging om de discussie met de samenleving te winnen over het belang van ontwikkelingssamenwerking, waarbij de complexiteit van ontwikkelingssamenwerking en het oplossen van problemen centraal staan. Jones vindt dat de sector moet stoppen met beelden van hongerige kinderen, omdat dit het oppervlakkige en simplistische beeld van ontwikkelingssamenwerking versterkt. Daarnaast krijgt het publiek door deze almaar vertoonde beelden het idee dat de problemen onoplosbaar zijn. De uitdaging ligt erin het publiek juist te overtuigen dat ontwikkelingssamenwerking helpt en dat de oplossing van het probleem deels ligt in het veranderen van de eigen samenleving. De ontwikkeling van het draagvlak hangt volgens Dodd af van hoe de economie zich gaat ontwikkelen en hoe de komende verkiezingen gaan uitvallen. Dat zal volgens Dodd een interessante test zijn over hoe de samenleving echt denkt over ontwikkelingssamenwerking. De sector moet volgens Dodd blijven werken aan het vergroten van het begrip over de complexiteit van ontwikkelingssamenwerking. Brandon ziet het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking in de toekomst weinig veranderen. De rol voor de politiek en de overheid is om een effectief beleid te organiseren, die zowel vruchtbaar is voor de economie van het ontvangende land als die van het Verenigd Koninkrijk zelf. De economische crisis zorgt er voor dat de discussie over het besteden van geld in het buitenland terwijl er in het Verenigd Koninkrijk zelf bespaard moet worden, nog verder zal gaan.

3.2.4 Conclusie

In de media van het Verenigd Koninkrijk is sprake van een objectief en krachtig debat over ontwikkelingssamenwerking, waaraan zowel voor- als tegenstanders intensief deelnemen. De discussie gaat vooral over de inhoud van ontwikkelingssamenwerking, waarbij een belangrijke rol weggelegd is voor journalisten die gespecialiseerd zijn op het onderwerp. Ngo's zijn in staat om de samenleving te activeren door middel van grote campagnes, maar ondervinden dat het lastig is om het

volledige en complexe verhaal van ontwikkelingssamenwerking over te brengen op de samenleving. Doordat de ngo's niet afhankelijk zijn van subsidie van de overheid, zijn zij in staat geweest een meer kritisch geluid te laten horen richting het beleid van de regering. Vooral het DFID heeft het regeringsbeleid en de politiek positief kunnen beïnvloeden en er zo voor gezorgd dat ook in tijden van crisis het belang van ontwikkelingssamenwerking hoog op de agenda is blijven staan. In het behouden van het budget voor ontwikkelingssamenwerking speelde voor de overheid ook het argument mee dat het Verenigd Koninkrijk door deze vastberadenheid een voorbeeld zou zijn voor andere landen en er ook economisch gewin te behalen viel. Het DFID heeft een belangrijke rol gespeeld door ook de opinie in de samenleving en de media te beïnvloeden met positieve verhalen over ontwikkelingssamenwerking en door de bereikte effecten te vermelden. De rol die zowel premier Blair als premier Cameron heeft gehad door zich te committeren aan ontwikkelingssamenwerking heeft het politieke draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking erg versterkt.

Het onderwijs heeft een minder grote rol gespeeld in het beïnvloeden van het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking dan van tevoren gehoopt. Toch is de samenleving door onder andere campagnes en de media betrokken bij ontwikkelingssamenwerking en op de hoogte gesteld van het belang van ontwikkelingssamenwerking, ook in de effecten die positief uitpakken voor het Verenigd Koninkrijk zelf. De populistische stroming in Verenigd Koninkrijk heeft weinig invloed gehad op het denken over ontwikkelingssamenwerking. De economische crisis heeft dit echter wel, doordat de samenleving en de politiek zich meer ging concentreren op de problemen in eigen land. Het besluit om niet te bezuinigen op ontwikkelingssamenwerking werd uitgelegd door het eigenbelang te benadrukken. Daarnaast sprak het idee van het Verenigd Koninkrijk als wereldleider in de ontwikkelingssamenwerking de samenleving erg aan, zeker gezien het verleden van het Verenigd Koninkrijk als wereldmacht en kolonisator. Dat deze commitment er in de toekomst ook zal zijn, lijkt echter minder zeker. Het is voor de ontwikkelingssector daarom belangrijk om de complexiteit van ontwikkelingssamenwerking goed over te brengen op de samenleving en de rol te benadrukken die deze samenleving kan en wellicht moet spelen in het oplossen van de wereldwijde problemen.

Hoofdstuk 4 – Conclusie

In dit onderzoek heb ik geanalyseerd hoe het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking zich in de samenleving en de politiek van Nederland en het Verenigd Koninkrijk heeft ontwikkeld tussen 1998 en 2013 en welke invloeden een rol hebben gespeeld in deze ontwikkeling. Ik zal voor ieder land apart de onderzoeksvraag beantwoorden, waarna ik in de afsluiting in ga op overeenkomsten en verschillen tussen de ontwikkeling van het draagvlak in beide landen.

In hoofdstuk 1 besprak ik de ontwikkeling van het draagvlak in de Nederlandse samenleving en politiek. Het rapport *Assessing Aid* is voor de discussie over ontwikkelingssamenwerking een belangrijk rapport geweest, omdat deze samenviel met een drastische verandering in het overheidsbeleid. In de politieke discussie kwam de nadruk te liggen op de effectiviteit van ontwikkelingssamenwerking, terwijl in de samenleving twijfel ontstond over deze effectiviteit. Het debat in de media werd na de eeuwwisseling steeds negatiever over ontwikkelingssamenwerking, onder andere doordat er een sterkere rechtse stroming opkwam in de politiek en de rol van criticasters zoals Arend Jan Boekestijn. Ontwikkelingssamenwerking vanuit het morele perspectief werd hierdoor steeds meer weggedrukt door het eigenbelang. De media versterkte de beeldvorming in de samenleving over corruptie en het verspillen van geld. De ontwikkelingssector heeft te weinig ingespeeld op deze kentering in de media, door zich afzijdig te houden van de discussie. Hierdoor heeft de samenleving en de politiek een eenzijdig beeld van ontwikkelingssamenwerking gekregen, namelijk het beeld dat in de media door criticasters geschetst werd. Toen de ontwikkelingssector eenmaal beseftte dat deze niet langer afzijdig kon blijven, is zij meegegaan in de discussie over de meetbaarheid van ontwikkelingssamenwerking. Hierdoor werd het beeld over ontwikkelingssamenwerking in de samenleving – het op korte termijn bereiken van concrete doelen – nog meer versterkt, terwijl ontwikkelingssamenwerking meer is dan dat. Niet alleen ligt hierin een oorzaak in de rol die de ontwikkelingssector heeft gespeeld, maar ook in de rol van media en politiek. De media had – zeker gezien de invloed die deze had op de discussie – zich meer moeten verdiepen in het onderwerp van ontwikkelingssamenwerking. Het ontbrak de media aan voldoende kennis en het vermogen om de discussie op waarde te schatten, waardoor de achtergrond en de context waarin ontwikkelingssamenwerking plaatsvindt volledig wegviel in de discussie. De discussie werd oppervlakkig en simplistisch, waarna criticasters weinig nodig hadden om ontwikkelingssamenwerking onderuit te halen. De globalisering heeft een grote invloed gehad op de ontwikkeling van het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking in de samenleving. Ook in de politiek leek men zich – onder invloed van de opkomst van het populisme – steeds meer terug te trekken uit wereld en zich te richten op het interne en het beschermen van eigen verworvenheden.

In hoofdstuk 2 besprak ik de ontwikkeling van het draagvlak in de samenleving en politiek van het Verenigd Koninkrijk. De politiek in het Verenigd Koninkrijk en met name de afdeling *Department for International Development* heeft een belangrijke rol gespeeld in het benadrukken van het belang voor ontwikkelingssamenwerking. Vooral in de politiek heeft de DFID veel invloed gehad, door het uitgebreid doen van onderzoek over de effecten van ontwikkelingssamenwerking en constant het

belang van ontwikkelingssamenwerking te benadrukken. Hierdoor heeft ontwikkelingssamenwerking een breed gedragen commitment in de politiek. De invloed van het DFID op de samenleving is veel minder sterk geweest, door de kloof tussen regering en samenleving, waardoor de samenleving slecht op de hoogte is van het belang van ontwikkelingssamenwerking. De samenleving verkreeg vooral informatie over ontwikkelingssamenwerking door de media, die daarmee een belangrijke rol in de discussie over ontwikkelingssamenwerking speelde. Het debat in de media was een evenwichtig debat, waaraan zowel voor- als tegenstanders deelnamen. De discussie in de media ging diep op de inhoud van ontwikkelingssamenwerking in, omdat de journalisten die werkten aan ontwikkelingssamenwerking gespecialiseerd waren op het onderwerp. Ook de politiek en de ngo's speelden vanaf de start van de discussie er bewust op in om de opinie in de samenleving via de media te beïnvloeden en de kennis over ontwikkelingssamenwerking zodoende te vergroten. Vooral de MPH campagne heeft een positief effect gehad op de betrokkenheid van de samenleving bij ontwikkelingssamenwerking. Hoewel de meeste effecten slechts kort waarneembaar waren, heeft de campagne bijgedragen aan de bekendheid van ontwikkelingssamenwerking. Door de opzet van de campagne heeft het echter niet bijgedragen aan het overbrengen van het hele verhaal en de complexiteit van ontwikkelingssamenwerking. Hierdoor bleef de kennis van de samenleving beperkt en verzwakte het draagvlak toen de economische crisis ook in het Verenigd Koninkrijk merkbaar werd. Het draagvlak om geld uit te geven aan ontwikkelingssamenwerking verzwakte in de samenleving, ondanks dat men vond dat het belangrijk was om aan ontwikkelingssamenwerking te doen. De politiek echter bezuinigde niet op ontwikkelingssamenwerking, gemotiveerd vanuit de morele verplichting en het eigenbelang. Hierbij was het besef dat er sprake was van toenemende globalisering, waarbij het belangrijk was te beseffen dat alles met elkaar in verbinding staat. In de politiek is men er daarom van overtuigd dat ook ontwikkelingssamenwerking een instrument is om de gevolgen van deze globaliserende wereld positief te laten uitpakken voor het Verenigd Koninkrijk.

De twee hoofdstukken vergelijkend kan gesteld worden dat vooral de rol van de politiek en de media in beide landen erg verschillen in de discussie over ontwikkelingssamenwerking. De media spelen een cruciale rol in beide landen. In de Nederlandse media is sprake geweest van een veelal eenzijdig debat, waarbij de media meeliep met de criticasters voor ontwikkelingssamenwerking. Door het afwezig zijn van echte voorstanders in de media hebben tegenstanders voor ontwikkelingssamenwerking veel invloed gehad op de opinie in de samenleving. In het Verenigd Koninkrijk is de rol van de media heel anders geweest, omdat deze media veel beter waren in het objectief benaderen van het onderwerp van ontwikkelingssamenwerking en meer op de hoogte waren van de achtergrond en de context van ontwikkelingssamenwerking. Hierdoor kon het debat beter ingeschat worden.

De Nederlandse politiek is meegegaan in de negatieve discussie in de media en was minder overtuigd van het belang van ontwikkelingssamenwerking in een globaliserende wereld. De angst voor het buitenland leefde zowel in de politiek als de samenleving, zeker met de komst van de economische crisis. De politiek in het Verenigd Koninkrijk kende juist een sterke commitment aan

ontwikkelingssamenwerking en door de kritische rol die het DFID heeft aangenomen werd deze commitment versterkt. Onder meer vanwege deze sterke lobby van het DFID en die van ngo's heeft de regering Cameron besloten om niet te bezuinigen op ontwikkelingssamenwerking, waar het in Nederland vooral onder invloed van de discussie in de media en politiek is gekomen dat juist bezuinigd werd. Daarnaast speelde de persoonlijk overtuiging van Cameron ook een rol. De ambitie om het belang van ontwikkelingssamenwerking te versterken door de inzet van het onderwijs – hoewel dat minder effect heeft gehad dan gewenst – bewijst de commitment van de Britse politiek aan ontwikkelingssamenwerking.

In de samenleving van beide landen heeft het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking zich op een vergelijkbare manier ontwikkeld, waarin de twijfel over het effect van ontwikkelingssamenwerking en de discussie daarover de basis was waarna – toen eenmaal de economische crisis insloeg – steeds meer gepleit werd voor het omlaag brengen van het budget voor ontwikkelingssamenwerking. Ngo's in beide landen ondervinden dat het lastig is om de boodschap van ontwikkelingssamenwerking over te brengen op de samenleving. Door de samenwerking tussen de ngo's in het Verenigd Koninkrijk tijdens de MPH campagne is het deze ngo's meer gelukt aandacht voor ontwikkelingssamenwerking te vragen dan de ngo's in Nederland, waar sprake was van minder samenwerking tussen ngo's om de kennis in de samenleving te vergroten. Daarnaast speelde mee dat vooral in de samenleving in Nederland een angst heerste voor het buitenland, waardoor onder andere ontwikkelingssamenwerking als niet belangrijk werd geacht. In het Verenigd Koninkrijk is het besef dat wat er in de wereld gebeurt belangrijk is voor de ontwikkeling van het Verenigd Koninkrijk in zowel de politiek als de samenleving meer aanwezig, waardoor ontwikkelingssamenwerking een belangrijk onderwerp is.

Samenvattend kan gesteld worden dat het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking in beide landen dreigt af te brokkelen vooral onder invloed van de economische crisis. In beide landen is het voor ngo's lastig gebleken om de samenleving voldoende te informeren over de complexiteit en achtergrond van ontwikkelingssamenwerking. In Nederland is de dreiging dat het draagvlak afbrokkelt echter groter en dit heeft te maken met de rol die de media en politiek spelen. De Nederlandse politiek is steeds meer gaan twijfelen aan het belang van ontwikkelingssamenwerking en legt in de relatie met ontwikkelingslanden steeds meer de nadruk op economische handelsbelangen. In het Verenigd Koninkrijk is de overheid overtuigd van het belang om aan ontwikkelingssamenwerking te doen en is in staat om ook de politiek daarvan te overtuigen, mede doordat een sterke populistische stroming – waar in de Nederlandse politiek wel sprake van is – ontbreekt. De media in het Verenigd Koninkrijk is beter in staat de discussie en de achtergronden van ontwikkelingssamenwerking in te schatten en er is daardoor sprake van een diepgaander en sterker debat dan in de Nederlandse media. Het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking in de samenleving van beide landen kende eenzelfde ontwikkeling en deze werd sterk beïnvloed door de economische crisis. In de samenleving van het Verenigd Koninkrijk is men zich er echter meer van bewust dat de globalisering dwingt tot internationale samenwerking en de rol die het Verenigd Koninkrijk als leider daarin moet en kan spelen.

In dit onderzoek is het lastig gebleken om te achterhalen welke invloed de media gespeeld heeft in de beïnvloeding van de politiek, mede omdat er in dit onderzoek geen politici zijn geïnterviewd. Het deel waarin ingegaan wordt op het Verenigd Koninkrijk is daarnaast minder uitgebreid onderzocht dan het deel waarin het gaat over de ontwikkeling in Nederland. Het zou daarom nog zeer interessant en relevant kunnen zijn het deel over het Verenigd Koninkrijk uitgebreider te onderzoeken, waarmee een betere vergelijking gemaakt kan worden tussen de invloeden die een rol gespeeld hebben bij de ontwikkeling van het draagvlak in de samenleving en politiek van Nederland en het Verenigd Koninkrijk.

Het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking staat op de helling. Tijden en gedachten zijn veranderd, zowel in positieve als negatieve zin. Mijns inziens zal ontwikkelingssamenwerking in de brede zin van het woord altijd van meerwaarde blijven zolang er nog onrecht en armoede in de wereld is. De toekomst van ICCO staat ook op een helling met de vele onzekerheden. Mijns inziens is het voor ICCO belangrijk om zich te richten op de lange termijn. Het kost tijd en moeite om Nederlanders de complexiteit uit te leggen en een positief verhaal levert minder snel geld op. Echter op de lange termijn zal dit de draagkracht vergroten. ICCO werkt niet alleen en mijn advies zou zijn om de relaties met andere ngo's te zoeken en te versterken. Als iedereen hetzelfde verhaal vertelt komt dit ten goede aan de draagkracht. Tenslotte is er het belang van media en lobby. Er mist een kant van het verhaal. Hierin liggen mogelijkheden voor ICCO. Dit vergroot het draagvlak in de samenleving en politiek om iets te doen aan mondiale problemen. De kwaliteiten en mogelijkheden zijn hiervoor zeker binnen ICCO aanwezig. Zoals Nelson Mandela zei: het bestrijden van armoede is geen liefdadigheid, het is rechtvaardigheid.

Bibliografie

Boeken, artikelen en publicaties

Baaij, M. de en Boekestijn, A., 'De kentering in het denken over particuliere ontwikkelingshulp'
<http://www.hum.uu.nl/medewerkers/a.j.boekestijn/homepage/de%20kentering%20in%20het%20denken%20over%20particuliere%20ontwikkelingshulp.htm>

Beerends, H. en Broere, M., *De bewogen beweging; een halve eeuw mondiale solidariteit* (Amsterdam 2004).

Berg, E. van den en Goede, I. de, *Particuliere initiatieven in ontwikkelingssamenwerking; een casestudy naar nieuwe verbanden in de Nederlandse civil society* (Den Haag, 2012).

Bodelier, R. en Vossen, M., *Hulp: waarom ontwikkelingshulp moet, groeit en verandert* (Wormer 2007).

Boekestijn, A., *De prijs van een slecht geweten: waarom hulp in haar huidige vorm niet werkt* (Soesterberg 2010).

Bond, Oxfam en DFID, *Finding Frames: New ways to engage the UK public in global poverty* (2011).

Bouzoubaa, H. en Brok, M., *Particuliere initiatieven op het gebied van ontwikkelingssamenwerking* (Nijmegen 2005).

Callinicos, A., *Winding up Make Poverty History*, versie 18 februari 2006
<http://www.socialistworker.co.uk/art/8105/Winding+up+Make+Poverty+History>

CBS, 'Nationaal Kiezeronderzoek 2012: tevredenheid met democratie blijft hoog',
<http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/overheid-politiek/publicaties/artikelen/archief/2013/2013-006-pb.htm>

Center for Global Development, 'Commitment to Development Index'
<http://international.cgdev.org/initiative/commitment-development-index/inside>

Centre for Development Research, *Public Opinion and Development Aid: Is there a Link?* (Kopenhagen 2000).

Debeljak, K., *Building support for International Development*. (London 2012)

DFID, *Public Attitudes Towards Development 2003* (2003).

DFID, *Public Attitudes Towards Development 2006* (2006).

DFID, *Public Attitudes Towards Development 2008* (2008).

Dierikx, M., *Nederlandse ontwikkelingssamenwerking*, Bronnenuitgave (Den Haag, 2002-2009).

Dollar, D. en Pritchett, L., *Assessing aid - what works, what doesn't, and why* (New York 1998).

Donk, J. van en Nigten, V., 'Regeerakkoord over IS: Internationale Samenwerking: meer coherentie, minder geld', <http://www.ncdo.nl/regeerakkoord-over-internationale-samenwerking>

Everts, P., *De Nederlanders en de wereld: publieke opinies na de Koude Oorlog* (Assen 2008).

Firetail, *Make Poverty History 2005 Campaign evaluation* (Londen 2005).

- Gamson, W. en Modigliani, A., 'Media Discourse and Public Opinion on Nuclear Power: A Constructionist Approach', *The American Journal of Sociology* 95 (juli 1989).
- Green, D., *From Poverty to Power: How active citizens and effective states can change the world* (Oxford 2008).
- Harrison, G., The Africanization of poverty: a retrospective on 'Make Poverty History', *African Affairs* (2010), 391–408.
- Heerde, J. van en Hudson, D., 'The Righteous Considereth the Cause of the Poor? Public Attitudes towards Poverty in Developing Countries', *Political Studies* 58 (2010), 389–409.
- Hellema, D., *Nederland en de wereld: de buitenlandse politiek van Nederland* (Houten 2010).
- Hoebink, P. en Stokke, O., *Perspectives on European Development Cooperation: Policy And Performance of Individual Donor Countries And The EU* (Londen 2005).
- Hoebink, P., 'Van wervelwind tot nachtkaaars? Vier jaar Eveline Herfkens op Ontwikkelingssamenwerking', *Internationale Spectator* 56 (2002).
- Hoebink, P., 'Hoe de koopman de dominee versloeg', *Internationale spectator* 60(11) (2006).
- Hoebink, P., 'Een wereld vanuit de polder: gedachten over de Nederlandse identiteit en de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking', inaugurele rede (16 april 2009).
- Hout, W. en Koch, D., *Selectiviteit in het Nederlandse hulpbeleid, 1998-2004* (Den Haag 2006).
- ICAI, *Synthesis Study of DFID's Strategic Evaluations 2005 –2010 A report produced for the Independent Commission for Aid Impact* (2011).
- ICCO, 'ICCO: gemengde gevoelens bij toekomstvisie Minister Ploumen' <http://www.icco.nl/nl/nieuws/pers/gemengde-gevoelens-bij-toekomstvisie-minister-ploumen/>
- INRA, *Eurobarometer 50.1* (Brussel 1999).
- Inter Press Service, 'Development: British Minister Questions Sudan Aid Appeal Again' (versie 25 juni 1998) <http://www.ipsnews.net/1998/06/development-british-minister-questions-sudan-aid-appeal-again/>
- IOB, *Van projecthulp naar sectorsteun* (Den Haag 2006).
- IPPR en ODI, *Understanding public attitudes to aid and development* (2012).
- L. Schulpen en P. Hoebink, 'Ontwikkelingssamenwerking via particuliere ontwikkelingsorganisaties – de MFO's in perspectief' in: L. Schulpen (red.), *Hulp in ontwikkeling: bouwstenen voor de toekomst van internationale samenwerking* (Assen 2001), 159-191.
- McNeill, K., Doane, D. en Tarman, G., 'The lessons from Make Poverty History' versie 31 mei 2012 <http://www.guardian.co.uk/voluntary-sector-network/2012/may/31/make-poverty-history>
- Meindertsma, B., 'Van heilig huisje tot bodemloze put, de rol van de media in het Nederlandse publieke en politieke debat over ontwikkelingssamenwerking tussen 1995 en 2010', *masterscriptie* (2012).
- Miller, A., 'Full transparency and new independent watchdog will give UK taxpayers value for money in aid' toespraak bij Royal Society op 3 juni 2010.
- Moyo, D., *Dead Aid* (New York 2009).

- Nas, P., *Ontwikkelingssamenwerking in sociaal-wetenschappelijk perspectief; de toepassing van de theorie en de theorie van toepassing* (Bussum 1997).
- NCDO, *Maatschappelijk Draagvlak Ontwikkelingssamenwerking 2002* (Amsterdam 2002)
- NCDO, *Barometer Internationale Samenwerking 2006* (Amsterdam 2006).
- NCDO, *Barometer Internationale Samenwerking 2008* (Amsterdam 2008).
- NCDO, *Barometer internationale samenwerking 2011* (Amsterdam 2011).
- NCDO, *Nederlanders & Mondiaal Burgerschap 2012* (Amsterdam 2012).
- Nekkers, J. en Malcontent, P., *De geschiedenis van vijftig jaar Nederlandse ontwikkelingssamenwerking, 1949-1999* (Den Haag, 1999).
- OECD, 'Aid to poor countries slips further as governments tighten budgets' (versie 3 april 2013) <http://www.oecd.org/newsroom/aidtopoorcountriesslipsfurtherasgovernmentstightenbudgets.htm>
- OECD, 'Country statistical profile: United Kingdom 2013', http://www.oecd-ilibrary.org/economics/country-statistical-profile-united-kingdom-2013_csp-gbr-table-2013-1-en
- OECD, *Public opinion research, global education and development co-operation reform: in search of virtuous circle* (Parijs 2003).
- OECD, *The United Kingdom Development Assistance Peer Review 2010* (Parijs 2010)
- OECD, *Public Opinion and the Fight against Poverty* (Parijs 2003).
- Oxfam, 'Make Poverty History, and G8 promises - was it all really worth it?' versie 30 mei 2013 <http://www.oxfam.org.uk/media-centre/press-releases/2013/05/make-poverty-history-and-g8-promises-was-it-all-really-worth-it>
- Partij van de Arbeid, 'Partijprogramma Partij van de Arbeid, Verkiezingsprogramma 1998' <http://dnpp.eldoc.ub.rug.nl/FILES/root/programmas/Verkiezingsprogramma/1998/pvda98.pdf>
- Pronk, J., 'Afscheid van de PvdA' (versie 28 mei 2013) <http://www.janpronk.nl/weblog/nederlands/mei-2013.html>
- Pronk, J., 'On ne developpe pas, in se developpe' in: P van Alten, *Prins Claus. Een talent voor vriendschap* (Amsterdam 2003).
- Rooijackers, J. 'Wilde Ganzen en Particuliere Initiatieven gaan positieve kanten ontwikkelingssamenwerking benadrukken' (versie 8 februari 2013) <http://www.viceversaonline.nl/2013/02/wilde-ganzen-en-particuliere-initiatieven-gaan-positieve-kanten-ontwikkelingssamenwerking-benadrukken/>
- Rugendyke, B., *Ngo's as Advocates for Development in a Globalising World* (2007).
- Schuyt, Th. (red.), *Geven in Nederland 2001* (Houten 2001).
- Schuyt, Th., 'Samenvatting Geven in Nederland 2013', http://www.fsw.vu.nl/nl/Images/samenvatting%20Geven%20in%20Nederland%202013_tcm30-338094.pdf
- Seldon, A., *Blair's Britain, 1997-2007* (Cambridge 2008).
- TNS UK, *Public Attitudes Towards Development* (2010).

Veer, L. van der, 'De Britse IF-campagne: 'Ploumen is niet zo'n kampioen als David Cameron'' (versie 16 mei 2013) <http://www.viceversaonline.nl/2013/05/de-britse-if-campagne-ploumen-is-niet-zon-kampioen-als-david-cameron/>

Volkspartij voor Vrijheid en Democratie, 'Partijprogramma VVD, Verkiezingsprogramma 1998' <http://dnpp.eldoc.ub.rug.nl/FILES/root/programmas/Verkiezingsprogramma/1998/vvd98.pdf>

Vossen, M., 'God save our aid', Vice Versa (oktober 2010).

Webster, A., 'New labour, new aid? A quantitative examination of the department for international development', *International public policy review* 4(1) (2008), 5-28.

Werkgroep Effectiviteit en coherentie van ontwikkelingssamenwerking, 'Effectiviteit en coherentie van ontwikkelingssamenwerking' (versie 23-07-2002) <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2002/07/23/rapport-effectiviteit-en-coherentie-van-ontwikkelingssamenwerking.html>

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, *Minder pretentie, meer ambitie ontwikkelingshulp die verschil maakt* (Amsterdam, 2010).

Wood, B. e.a., *Synthesis Report on the First Phase of the Evaluation of the Implementation of the Paris Declaration* (Copenhagen 2008).

Woods, A. 'Assessing Assessing Aid'(versie 12 februari 2009), <http://www.brettonwoodsproject.org/art-15883>

Krantenartikelen

Achterhuis, H., 'Er kwamen alleen boze reacties en discussie was onmogelijk', *NRC Handelsblad*, 23 januari 2010.

Algemeen Nederlands Persbureau, 'Hulp aan arme landen op laagste peil', *NRC Handelsblad*, 11 november 1998.

Algemeen Nederlands Persbureau, 'Koenders vindt plan van Verdonk ernstig', *Trouw*, 4 april 2008.

Algemeen Nederlands Persbureau, 'Pronk neemt afstand van regeringsbeleid ontwikkelingssamenwerking', 28 september 1999.

Allen, K., 'Abandon 0.7% international aid target, peers tell ministers', *The Guardian*, 29 maart 2012.

Baldwin, T., 'Blair's quest to defuse Africa terror time bomb', *The Times*, 6 februari 2002.

Bastin, G., 'Development aid industry insults the poor', *The Daily Telegraph*, 13 oktober 2004.

Bayfield, T. e.a., 'Give more money abroad to the suffering poor', *The Daily Telegraph*, 4 juni 2004.

Bennett, R., 'Poverty should be a priority', *The Guardian*, 9 oktober 2004. ;

Bennis, M., 'Hoeveel mensen haal je met een dollar uit de armoede?', *Algemeen Dagblad*, 3 oktober 1998.

Bik, J. 'Prins Claus: maak van ontvangers geen outsiders', *NRC Handelsblad*, 1 oktober 1999.

Bodelier, R., 'Het succes van ontwikkelingshulp is een goed bewaard geheim', *NRC Handelsblad*, 30 juni 2007.

Boekestijn, A., 'Meet het effect van hulp', *De Volkskrant*, 21 mei 2007.

Boekestijn, A., 'Hulp moet gericht zijn op groei; Ontwikkelingssamenwerking Zakelijk beleid of helemaal stoppen', *De Volkskrant*, 6 november 2007.

Boekestijn, A., 'Wanneer doet Koenders de kraan eens dicht?', *De Volkskrant* 14 februari 2008.

Bolwijn, M. en Koelé, T., 'Schokkend dat amper discussie wordt gevoerd over korten armste landen', *De Volkskrant*, 13 november 2012.

Boseley, S., 'Comment & Analysis: What you can do to save Grace: After last week's Aids supplement, readers asked how they could help', *The Guardian*, 28 februari 2003.

Brown, G., en Wolfensohn, J., 'Comment & Analysis: A new deal for the world's poor: If we really want to achieve our targets, this is crunch time', *The Guardian*, 16 februari 2004

Cameron, D., 'Our aid will hit the spot', *The Guardian*, 3 juni 2010.

'Campagne tegen armoede geeft alleen bureaucraten nog meer macht', *De Volkskrant*, 22 september 2007.;

Dooren, P. van, 'Hulp aan Derde Wereld vaak miskleun', *Trouw*, 27 maart 2002.

Doorenspleet, R. 'Herfkens voldoet niet aan eigen criteria', *Trouw*, 5 maart 1999.

Dynes, M., 'The rich and poor gather to save Africa from itself', *The Times*, 26 juni 2002.

Eggink, I., 'Stop ontwikkelingswerk; Liever zelf de handen uit de mouwen', *De Telegraaf*, 29 september 2012.

Elliott, L., 'Rich countries pilloried over international aid: Poverty relief targets still a long way off, says agency', *The Guardian*, 19 januari 2005.

Emmer, P., 'Stop met ontwikkelingshulp', *NRC Handelsblad*, 2 februari 2007.

Evans-Pritchard, A. en Jones, G., 'Blair dilutes plan to curb asylum at EU summit', *The Daily Telegraph*, 21 juni 2002.

Fogteloo, M., 'De minister wil ontpronken; Brand op Ontwikkelingssamenwerking' (versie 1 mei 2004), <http://www.groene.nl/2004/18/de-minister-wil-ontpronken> (geraadpleegd op 14 augustus 2013).

Gilligan, A., 'Did we really need to give millions to the wealthy state of Singapore? Overseas aid is being spared as Britain faces the biggest cuts in its history', *The Daily Telegraph*, 21 mei 2010.

Grotenhuis, R. 'Ontwikkelingslanden zijn vooral gebaat bij werk, werk en nog eens werk' *NRC Handelsblad*, 10 november 2011.

Gunning, J., 'Ontwikkelingshulp: nu beginnen met een schone lei', *Algemeen Dagblad*, 24 oktober 1998.

Haan, F. en Nysingh, E., 'Ontpronken met Herfkens; Pronk en het paternalisme', *De Volkskrant*, 7 november 1998.

Haan, F. 'Ook Nederland verspilt ontwikkelingsgelden', *De Volkskrant*, 29 oktober 1998.

Haverkamp, G, Smaling, E. en Bakker, C., 'Brieven over ontwikkelingshulp', *NRC Handelsblad*, 7 april 2012.

Haynes, D., 'Bigger aid budget to stop war and terror', *The Times*, 21 oktober 2010.

Hoebink, P., 'Ontwikkelingshulp kan beter', *Trouw*, 13 november 2007.

Johnson, B., 'Why Jack Straw should discuss Uganda all he can', *The Daily Telegraph*, 24 januari 2002.

Jongens, E., 'Corrupt Afrika heeft ons geld weggegooid', *Trouw*, 26 november 2002.

Kaletsy, A., 'Is our aid being well spent?', *The Times*, 13 januari 2005.

Kinnock, G., 'Trading justice for the developing world', *The Guardian*, 21 juni 2002.

Koch, H., 'Beleid Herfkens krijgt harde kritiek', *Trouw*, 22 oktober 2002.

Koch, H., 'De handel moet de hulp helpen', *Trouw*, 9 maart 2002.

Koch, H., 'Kuifje in ontwikkelingsland', *Trouw*, 17 november 2007.

Koelé, T., 'Den Haag twijfelt over hulp', *De Volkskrant*, 5 september 2008.

Koelé, T., 'Gezien de scepsis over hulp moeten we ook aan het eigenbelang denken'; Interview Ben knapen, staatssecretaris ontwikkelingssamenwerking' *De Volkskrant*, 29 november 2010.

Koele, T., 'Jaap en ik gaan Afrika anders aanpakken', *De Volkskrant*, 24 augustus 2002.

Kranenburg, M. 'Hulp en handel: gewaagde combinatie', *NRC Handelsblad*, 6 april 2013.

Loo, O. e.a., 'Heeft de VVD 't hart nog op de goeie plek?', *NRC Handelsblad*, 21 augustus 2012.

Luyn, A. van en Gruiters, J., 'Extra miljard bezuinigen op hulp is moreel laakbaar', *NRC Handelsblad*, 11 april 2012.

Maddox, B. en Webster, P., 'Critics question how overseas aid is spent as bill keeps growing', *The Times*, 19 maart 2007.

McGreal, C., 'Rich must keep aid promises, says UN'. *The Guardian*, 18 januari 2005.;

Miller, A., 'The measure of coalition aid policy', *The Guardian*, 5 juni 2010.

Mortished, C., 'What the world needs is not love, but money', *The Times*, 17 februari 2004.

Nicolasen, L., 'Nieuw kabinet slaat ook met indelen van posten rechtsaf', *De Volkskrant*, 13 juli 2002.

Nieuwenhuis, W., 'Herfkens neemt afscheid van boedel van Pronk', *NRC Handelsblad*, 4 november 1998.

NOS, 'Bob Geldof adviseert Conservatieven'(versie 28 december 2005) <http://nos.nl/artikel/53829-bob-geldof-adviseert-conservatieven.html> (geraadpleegd op 15 augustus 2013).

Nysingh, E. en Rottenberg, H., 'Bolkestein hoopt met kritiek op lange-termijneffect VVD wenst geen crisis over ontwikkelingshulp', *De Volkskrant*, 14 februari 1995.

Ontwikkelingshulp is al de meest geëvalueerde sector', *De Volkskrant*, 24 mei 2007.

Organisatie binnen de Verenigde Naties met als missie het bijdragen aan de vredesopbouw, armoedebestrijding, duurzame ontwikkeling en interculturele dialoog door onderwijs, wetenschap, cultuur en communicatie.

Os, P. van, 'Gemorrel aan Haags taboe op 0,8 procent', *NRC Handelsblad*, 27 september 2008.

Owen, R., 'Hunger talks start with lobster and foie gras', *The Times*, 11 juni 2002.

Plas, E. van der, 'Het einde van koloniaal en kapitalistisch schuldgevoel', *Trouw*, 25 september 1999.

Pré, R. du, 'Oproep binnen VVD tot rechtsere koers', *De Volkskrant*, 3 juli 2004.

Pronk, M., 'Resultaat ontwikkelingshulp meten', *Reformatorisch Dagblad*, 26 mei 2007.

Schaft, M. van der, 'Help liever Marokko dan Tanzania', *Trouw*, 29 mei 2002.

Schinkel, M., 'Te weinig hulp grofste inefficiency', *NRC Handelsblad*, 19 maart 2002.

Schreurs, M. en Vossen, M., 'Ontwikkelingshulp: stoppen of doorgaan?', *NRC Handelsblad* 13 februari 2007.

Seager, A., 'Brown pledges extra cash for aid', *The Guardian*, 10 juli 2004.

Sherman, J. 'Stop harrowing aid appeals, says Short', *The Times*, 29 mei 1998.

Sherman, J., 'Millions in aid lost to fraud and corruption', *The Times*, 20 oktober 2011.

Stiglitz J., 'Virtue should be granted its reward', *The Guardian*, 16 november 1998.

Stocking, B., 'Helping the poor is best way to stability', *The Times*, 20 september 2010.

Stols, M., 'Geachte lezer', *De Telegraaf*, 22 april 2008.

Velthuis, O., 'Beeld hulpindustrie van Afrika is beledigend', *De Volkskrant*, 15 september 2007.

Velthuis, O., 'Lot Wolfowitz hangt aan zijden draadje', *De Volkskrant*, 16 april 2007.

Waard, P. de, 'Rijke landen korten op ontwikkelingshulp', *De Volkskrant*, 5 april 2012.

Welgraven, C. 'Het hemd is nader dan de rok', *Trouw*, 20 november 2002.

Wilders, G. 'Weg met de ontwikkelingshulp', http://www.pvv.nl/index.php?option=com_content&task=view&id=327&Itemid=6 (geraadpleegd op 7 mei 2013).

Woud, R. van der, '0,7 procent' werkt niet', *De Volkskrant*, 23 november 2011.

Zwieten, R. van, 'Hulpbudget beperken; Stemmers twijfelen over effect van ontwikkelingshulp', *De Telegraaf*, 25 november 2011.

Onbekende auteur

'Achievements' (datum onbekend), geraadpleegd via <http://www.makepovertyhistory.org/achievements/>

'Bedrijf belangrijker voor derde wereld', *Het Financieele Dagblad*, 18 september 2002.

'De stelling van Alexander Pechtold: 'Wij moeten niet meedoen aan de wedloop op rechts'', *NRC Handelsblad*, 1 december 2007.

'Development: Aid, trade and ideas', *The Guardian*, 2 mei 2012.

'Daarom moeten we de hulp opvoeren; U legt een verband dat niet bestaat', *NRC Handelsblad*, 16 april 1998.

'Felle kritiek Koenders op 'rechts'', *De Telegraaf*, 21 april 2008.

'Herfkens geeft minder landen ontwikkelingsgeld', *De Volkskrant*, 9 september 1998.

'Hulp aan Afrika; Wil iemand ook nog echt wat doen?' *de Volkskrant*, 24 december 1999.

'Hulpclubs zetten aan tot tweespalt', *De Telegraaf*, 3 april 2012.

'Kok zal weigeren te onderhandelen over degradatie tot staatssecretariaat', *Trouw*, 18 maart 1998.

'Lord Bauer Economist who believed that overseas aid was a waste of money, often causing more problems than it solved', *The Daily Telegraph*, 6 mei 2002.

'OESO-landen gaven minder', *De Telegraaf*, 4 april 2007.

'Ontwikkelingssamenwerking: hulp moet doelmatiger', *Het Financiële Dagblad*, 16 september 1998.

'PvdA en VVD twisten over ontwikkelingshulp', *De Volkskrant*, 26 juni 1998.

'PvdA'ers hekelen rechts populisme en kritiek op ontwikkelingshulp', *Trouw*, 2 mei 2008.

'Riante hulp', *De Telegraaf*, 22 april 2008.

'Valued aid', *The Times*, 23 maart 2002.

'What we do' <https://www.gov.uk/government/organisations/department-for-international-development>

Beleidsstukken overheden

Herkens, E., 'Landenbeleid structurele bilateral hulp' (versie 17 mei 1999)
<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-26433-2.html?zoekcriteria=%3fzkt%3dUitgebreid%26pst%3dParlementaireDocumenten%26dpr%3dAnderePeriode%26spd%3d19990516%26epd%3d19990518%26kmr%3dEersteKamerderStatenGeneraal%257cTweedeKamerderStatenGeneraal%257cVerenigdeVergaderingderStatenGeneraal%26sdt%3dKenmerkendeDatum%26par%3dKamerstuk%257cAanhangsel%2bvan%2bde%2bHandelingen%257cKamervragen%2bzonder%2bantwoord%257cBijlage%26dst%3dOnopgemaakt%257cOpgemaakt%257cOpgemaakt%2bna%2bonopgemaakt%26isp%3dtrue%26pnr%3d1%26rpp%3d10&resultIndex=3&sorttype=1&sortorder=4>
(geraadpleegd op 15 augustus 2013)

House of Commons Library, 'The 0.7% aid target' (versie 10 juni 2013) <http://www.parliament.uk/briefing-papers/SN03714>

House of Commons, 'International Development - Seventh Report' (versie 29 juli 1998)
<http://www.publications.parliament.uk/pa/cm199798/cmselect/cmintdev/872/87202.htm>

'Interdepartementaal Beleidsonderzoek: Medefinancieringsprogramma' (versie 7 november 2003)
<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-27433-22.html?zoekcriteria=%3fzkt%3dUitgebreid%26pst%3dParlementaireDocumenten%26vrt%3dEindrapport%2bvan%2bde%2bAdviescommissie%2bMedefinancieringsprogramma-breed%26zkd%3dInDeGeheleText%26dpr%3dAnderePeriode%26spd%3d20030301%26epd%3d20031224%26sdt%3dDatumPublicatie%26ap%3d%26pnr%3d1%26rpp%3d10&resultIndex=0&sorttype=1&sortorder=4>

International Development Act 2002 <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2002/1/contents>

Ministerie van Buitenlandse zaken, 'Beleidsnota: Wat de wereld verdient: Een nieuwe agenda voor hulp, handel en investeringen' (versie 05-04-2013) <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/notas/2013/04/05/wat-de-wereld-verdient-een-nieuwe-agenda-voor-hulp-handel-en-investeringen.html> (geraadpleegd op 14 augustus 2013) 4-6.

Ministerie van Buitenlandse Zaken, *Basisbrief Ontwikkelingssamenwerking*, 26 november 2010.

Ministerie van Buitenlandse Zaken, 'Kabinetsreactie WRR-rapport Minder pretentie, meer ambitie' (versie 1 januari 2011) <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2011/01/21/kabinetsreactie-wrr-rapport-minder-pretentie-meer-ambitie.html>

Secretary of State for International Development, *Eliminating World Poverty: Building Our Common Future* (Londen 2009).

Secretary of State for International Development, *Eliminating World Poverty: Making Globalisation Work for the Poor* (Londen 2000).

Secretary of State for International Development, *Eliminating World Poverty: Making Governance work for the Poor* (Londen 2006).

The International Development (Official Development Assistance Target) Act 2012
http://www.publications.parliament.uk/pa/bills/cbill/2012-2013/0023/cbill_2012-20130023_en_2.htm#l1g1 (geraadpleegd op 7 mei 2013).